

GANTNER PÉTER

Valentiny Ágoston,
az elfelejtett államférfi

X 127250

© 2010 Dr. Gantner Péter

© 2010 I. A. T. Kiadó

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000843989

Szakmai lektor:
B. Kádár Zsuzsanna

Könyvterv:
Brenyó József

ISBN 978-963-9885-13-4

Nyomda:
Pannónia Print
Felelős vezető: Cseh Tibor

X 127250

GANTNER PÉTER

Valentiny Ágoston, az elfelejtett államférfi

2010

A II. világháborút követő rövid szakasz, lényegében 3 év, látszólag a magyar újrakezdés lehetőségét villantotta fel. Ez azonban - ma már tudjuk, látszólag volt újrakezdési lehetőség. A valóságban az ország sorsát eldöntötte a Szovjetunió területszerző politikája, amit alátámasztott a Vörös Hadsereg valóban győztes hadjárata, amelynek során kiverték a németeket az általuk korábban megszállt és meghódított közép és kelet-európai országokból.

Az igazság az, hogy Magyarország a Szovjetunió politikájának az eszközévé vált a többi kelet-európai országgal együtt. A fejlődés szakaszait lényegében Moszkvából irányították. Magyarország lakosainak többsége eleinte reménykedett, hogy ténylegesen lehetőség nyílik arra, hogy az anakronisztikus, feudálkapitalista Horthy-rendszer eltűnik és megnyílik az út egy nyugat-európai stílusú, polgári demokratikus Magyarország felépítésére. A demokratikus pártok reprezentánsai, az értelmiség legjobbjai, a munkásosztály szervezett, főként szociáldemokrata beállítottságú képviselői, a parasztság nagy része és természetesen mások is, érezték az újjászülés és megújulás szellemét és légkörét.

Sok kiváló, addig háttérbeszorított politikus jutott szerephez, akik valóban hozzáláttak a polgári demokratikus Magyarország felépítésének a megalapozásához. Új, addig kevésbé ismert nevek tűntek fel,¹ akik döntő pozícióba jutva hozzáláttak ahhoz, hogy az országot kivezessék abból az erkölcsi és gazdasági mélypontból, amelybe a háború és a nyilas uralom taszította.

A sok új névből a mai magyar közvélemény tudatában alig maradt meg bárkinek is a neve. Ennek persze nem a magyar nép

¹ Lásd mint Sulyok Dezső, Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán és még sok olyan kiváló személyiség, akik az elkövetkező évek belpolitikáját meghatározták.

hálátlansága az oka és nem is a lakosság feledékenységé, hanem az, hogy az említett három évet követő kommunista rendszer megtett mindent annak érdekében, hogy ezek a politikusok eltűnjenek a nép emlékezetéből. Sokan emigrációba kényszerültek, mások börtönbe kerültek és ott meghaltak vagy megrokkantak. Azok, akik később kiszabadultak, megtört, lelkileg megnyomorított, megfélemlített emberekké váltak. Ezenkívül ezt a korszakot agyonhallgatták, vagy eltorzítva kizárólag a Szovjetunió baráti magatartását és segítőkészségét, illetőleg a kommunisták kiemelkedő szerepét tanították az iskolai oktatásban. Pedig sok kiváló politikusról, emberről van szó. Ezek közé tartozik Dr. Valentiny Ágoston, aki szociáldemokrata politikusként a polgári demokrácia megvalósítására törekedett és ezt a tevékenységet mindaddig folytatta, amíg a kommunisták le nem parancsolták a politika színpadáról. Úgy gondoljuk, hogy Valentiny Ágoston emlékét nem szabad elveszteni, persze másokét sem, hiszen tevékenységük ismerete ma, a mai viszonyok között is adhat lendületet a polgári demokrácia megszilárdításához.

I. FEJEZET

A történelmi háttér

Mielőtt dr Valentiny Ágoston tevékenységét és személyét bemutatnánk felvetődik a háttér kérdése, azaz konkrétan megfogalmazva, milyen volt az ország helyzete abban az időben, illetve milyen politikát folytatott, hogyan fejlődött a Szociáldemokrata Párt, amelynek Valentiny elkötelezett híve és kiemelkedő harcosa volt ?

Ami az ország helyzetét illeti elmondható, hogy történelme egyik mélypontján volt 1944 végén - 1945 elején. A II. világháború, amelyben Németország szövetségeseként vett az ország részt, a vége felé közeledett. Európa keleti felén a Szovjetunió fegyveres ereje, a Vörös Hadsereg győzedelmesen nyomult előre. A harci cselekmények eredményeként Magyarország a török időkhöz hasonlóan három részre szakadt. Nyugaton a németek és az országot vesztő nyilas kormány uralkodott, és tobzódott az erőszakban. A középső területen igen kemény, emberéletet és anyagi értékeket kíméletlenül pusztító harcok folytak, Budapest ostroma, a debreceni páncélos csata vagy a Balaton-környéki harcok – Székesfehérvár többször is gazdát cserélt – jó példái e szomorú helyzetnek. Magyarország keleti részén megkezdődött egy sokat ígérő kibontakozás, az új ország alapjainak a lerakása.

A történelmi mélyponthoz tartozott az is, hogy ugyancsak a török időkhöz hasonlóan, a honvédséget leszámítva egy időben négy idegen hadsereg tartózkodott az ország területén, így a németek mellett a Vörös Hadsereg, illetve az őket segítő bolgár és román csapatok pusztították az országot. Ebben a vonatkozásban nem hagyhatjuk ki a felsorolásból az angol és amerikai légierőt

sem, amelyek bombázásai nagy károkat okoztak az országnak emberi életben és anyagiakban egyaránt.

A háborús cselekmények következményeként az ország romokban hevert. A gazdaság szinte megsemmisítő károkat szenvedett. A gazdaság akkori helyzetéről, az okozott károkról Gábor Róbert a Szociáldemokrata Párt veterán politikusa, szemtanúként is, a következőket írja:

„A háborúban a termelőerők jelentős része elpusztult. Az anyagi kár meghaladta a 20 millió aranypengőt, a nemzeti vagyon 40 százalékat. Elveszett – részben Nyugatra, később Keletre hajtották – vagy elpusztult az állatállomány 60 százaléka. Hasonló arányban semmisültek meg a mezőgazdasági gépek, berendezések. A gyáripár felszerelésének egynegyede veszett oda. Elhurcolták 200 gyár és üzem teljes gépparkját és további 300 gyár gépeinek és anyagkészletének nagy részét. Felső-Ausztriába úsztatták az összes magyar dunai hajót, megrakva a fővárosban összerabolt áruval. Nyugatra vitték a nyersanyag és az árukészlet zömét, a vagonpark háromnegyed részét, az üzemképes mozdonyok kétharmadát, a gépkocsik túlnyomó hányadát: 2800 mozdonyból alig maradt meg 500, a vagonokból mindössze 12 százalék. A vasúti sínek 36 százaléka vált használhatatlanná. A visszavonuló német hadsereg és a menekülő nyilasok sok ezer vasúti és közúti hidat robbantottak fel, a kis falusi összekötő hidakat éppúgy, mint a főváros világhírű hídjait. Nyugatra szállították a Nemzeti Bank teljes arany-, ezüst- és valutafedezetét, a bankok széfjeiben, az árvaszékeken, a közhivatalokban őrzött ékszereket, arany- és ezüst leleteket. Ausztriába és Németországba kerültek a magyar múzeumok felbecsülhetetlen értékű műkincsei, a kórházak felszerelése és az ország csaknem teljes gyógyszerkészlete. A Nyugatra vitt javak értéke 7 milliárd dollárra becsülhető. Budapest ostroma során a 35,7000 épület kö-

zül 30 ezer pusztult el vagy sérült meg. Nem volt jobb az arány azokban a városokban és községekben sem, amelyekben a háború végigsöpört. A nemzetgazdaság ebből eredő kára – az 1945-ös becslések szerint meghaladta a 8 milliárd dollárt. A hadműveletek befejezésével tovább nőttek a veszteségek: ettől kezdve a Szovjetunióba hurcolták el a nácik elől megmentett, leszerelt gépeket, a még ki nem fosztott üzletek és raktárak árukészletét, a parasztság megmaradt állatállományát”.² Óriási kár érte az országot. Természetesen a lelki károkozás sem volt kisebb. A háború elvesztésének a tudata nem bántotta az emberek többségét. Az azonban igen, hogy sokan elvesztették a hozzátartozóikat, ismerőseiket, barátait, szerelmüket. Az otthonok elpusztulása, a rablások, és egyáltalán a környezet lerombolása letargiába kergetett sok embert. Persze sokan voltak olyanok, akik kihasználva az anarchikus állapotokat loptak, raboltak. Az ún. honi kozákok bizony sok földesúri kastélyt vagy elhagyott otthont tettek tönkre, raboltak ki. Nem lehet mindent a megszálló németekre és oroszokra fogni. A magyar lakosság között is voltak tolvajok.

Az 1944. december végén sebtében összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány tevékenysége, a létrehozott új magyar állam szuverenitása nagyon is korlátozott volt. Túlzás nélkül állítható, hogy teljes egészében az oroszok kényétől-kedvétől függött. E tény alátámasztására érdemes idézni az ideiglenes kormány megalakításával kapcsolatban Vjacseszláv Molotov³ egykori szovjet külügyminisztert, aki a következőket mondta: „Tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában.

² Gábor Róbert: Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944-1948 Budapest Századvég Kiadó 1998. 108. o.

³ Molotov, V.M. /1890-1986/. 1921-30 az SZKP KB titkára. 1930-41 a Népbiztosok Tanácsának elnöke, Többször a Szovjetunió külügyi népbiztosa.

Ha jól emlékszem, ez 1945-ben történt. Én hoztam létre, és elég gyorsan.⁴ Molotov igazat mondott, a magyar államiség az oroszok engedélyével és elképzelése szerint jöhetett létre, csak a dátumot tévesztette el, mert amiről ő tett említést, az egy évvel korábban történt. Ebből az alaphelyzetből következően, megismételjük: az ország szuverenitása erősen korlátozott volt, ami bizonyos fokig érthető is. Magyarország a vesztes fél szövetségese volt, hadviselő félként vett részt a II. világháborúban. A fő ellenfél a Szovjetunió hatalmas győzelmet aratott. Meg is lett ennek a következménye. Az ország szovjet megszállás alá került, ami lényegében 50 évig tartott, ha ugyan a végén enyhült is. A történelmi hűség kedvéért meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szovjet megszállók ekkor – 1944 végén, 1945 elején – még figyelembe vették a nyugati szövetségesekkel közösen elfogadott feltételeket, megállapodásokat. Az egyik meghatározó megállapodást az 1945. február 5-10. között Jaltában megtartott konferencián hozták létre. A „három nagy” /az Egyesült Államok, Nagy Britannia és a Szovjetunió/ megbeszéléseinek eredményeként többek között megegyeztek abban, hogy a náci megszállás alól felszabadított országokban a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő, ideiglenes kormányhatalmat létesítenek, amely köteles minél előbb szabad választások útján, a nép akaratának megfelelő kormányt alakítani. Az említett kormány, amely mint láttuk, Molotov, illetve a szovjet politikai vezetés instrukcióinak megfelelően létrejött, látszólag megfelelt a nyugati szövetségesek elvárásainak. Látszólag! Igaz ugyan, hogy tagjai között találhatóak a Horthy rendszer képviselői, pl. Vörös János volt vezérkari főnök, Faraghó Gábor csendőrtábornok vagy Miklós Béla vezérezredes. Ugyancsak képviselve voltak a jelentős, addig ellenzéki szerepet játszó polgári pártok, pl. a Szociáldemok-

rata Párt, Független Kisgazda Párt, Nemzeti Parasztpárt és természetesen mellettük a Kommunista Párt is. A valóságban az ideiglenes kormány hatásköre nagyon szűk és korlátozott volt. Az történt, amit az oroszok akartak. Újból hangsúlyozzuk, hogy ez érthető is, mivel ők győztek, ők szállták meg Magyarországot. A beavatkozásnak és így az állami szuverenitás korlátozásának több formája volt. Beavatkoztak közvetlenül, azaz konkrétan a nekik nem tetsző politikusokat, személyeket egyszerűen elhurcolták. Így Bethlen István volt miniszterelnököt, Pallavicini György legitimista politikust, Kovács Bélát a Kisgazda Párt főtitkárát, Raoul Wallenberg svéd diplomatát, aki az üldözött zsidók megmentése érdekében fejtett ki jelentős tevékenységet, Lajos Iván közírót s lehetne a sort folytatni nagyon sokáig.

A szovjet megszállók a későbbiek folyamán a beavatkozásaikat törvényes keretek között hajtották végre. Ezt biztosította az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény, amelynek a 18. cikkelye a következőket mondta ki: ”a fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, a szövetséges /szovjet/ főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt, és az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok képviselőinek részvételével.”⁵ A Bizottság szovjet elnöke Vorosilov marsall⁶ főnökei, a szovjet politikai vezetés parancsait továbbította a magyar kormány részére. Egy-két esettől eltekintve természetesen végrehajtották az utasításait. Érdeemes megemlíteni konkrét példaként, hogy az 1945 november 4-i – valóban szabad választáson a Független Kisgazdapárt hatalmas

⁴ Izsák Lajos- Kun Miklós /szerk./: Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok 1944-1948. Budapest, 1944, Századvég, 288.o.

⁵ A magyar fegyverszüneti egyezmény. MOL. Jelenkori gyűjtemény, XIX-J-I-k7/946 /Fegyverszüneti Egyezmény/.

⁶ Vorosilov K.J. /1881-1969/ szovjet politikus. 1945-1947 között a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, 1953-1960 között a Szovjetunió Legfelső Tanácsának tagja majd később elnöke.

győzelmet aratott, 57,03 százalékot, a Magyar Kommunista Párt 16,95, a Szociáldemokrata Párt 17,4 százalékot ért el. A jelentős kisgazdapárti győzelem ellenére a párt egy-két közjogi méltóságon kívül – a nemzetgyűlés elnöke, miniszterelnök – jelentéktelen tárcákat kapott. Az új kormány megalakításával kapcsolatban érdemes és tanulságos idézni Rákosi Mátyás⁷ vonatkozó visszaemlékezését: „Megkaptuk Sztálin elvtárs tanácsát, hogy az új kormány összeállításánál követeljük magunknak a belügyminiszteri tárcát, azonkívül én és Szakasits legyünk miniszterelnök-helyettesek. A tárcák felét, köztük a Minisztertanács elnöki posztját engedjük át a Kisgazdapártnak. A Politikai Bizottság ezzel a tanáccsal egyetértett, mert az ilyen összetételű kormány azonnal megértette tagjainkkal, hogy pártunk nem szándékozik meghátrálni a választások hatására. E tanács azt is jelentette, hogy Vorosilov marsall, ha kell ebben az irányba veti be befolyását, ami az akkori viszonyok között természetesen követeléseink komoly támogatását jelentette”.⁸ Így nézett tehát ki a magyar állam szuverenitása. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szerepét Balogh Sándor a neves marxista történész a következőképpen határozta meg: „A Szövetséges Ellenőrző Bizottság működése, s különösen elnökének a tevékenysége kétségtelenül a kommunista párttal együtt haladó baloldali, demokratikus erők számára jelentett közvetlen támogatást azokban a küzdelmekben, amelyeket ők a függetlenségi front programjának következetes végrehajtásáért folytattak a koalíción belül és azon kívül is Magyarországon.”⁹

Utalnunk kell arra, hogy a fegyverszüneti megállapodás szerint, mint az előzőekben idéztük: a Szövetséges Ellenőrző Bizott-

⁷ Rákosi Mátyás /1892-1971/ Magyarország kommunista diktátora. Az ország szovjetizálásának végrehajtója.

⁸ Rákosi Mátyás :Visszaemlékezések 1940-1956. I. kötet,Budapest,1997,Napvilág,225. oldal

⁹ .Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947.Budapest 1982, Kossuth Könyvkiadó 31.o.

ságban a nyugati szövetséges hatalmak, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok is képviseltette magát, csakhogy a két nyugati hatalom mellérendelt szerepet játszott, s nem tudták – többször nem is akarták megakadályozni a szovjetek önkényeskedéseit.

I.1. A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT HELYZETE

Valentiny Ágoston politikusi tevékenységével kapcsolatban foglalkozni kell a Szociáldemokrata Párt helyzetével, fejlődésével is. A Szociáldemokrata Párt történetét többen is feldolgozták: a veterán politikusok és történészek: Böhm Vilmos, Gábor Róbert, Vas Vilmos, Varga Lajos, Strassenreiter Erzsébet, Simon István, Kulcsár Péter stb. – a sort még természetesen lehetne folytatni. A legkülönbözőbb aspektusból foglalkoztak a legnagyobb múlttal és gazdag európai hagyományokkal rendelkező magyar párt történetével. Ezért a párt fejlődési folyamatának azokkal a szegmenseivel foglalkozunk, amelyek Valentiny felfogásával, helyzetével, politikai tevékenységével kapcsolatosak.

Az előzményekről annyit azért indokolt megemlíteni, hogy a Tanácsköztársaság, amelynek Valentiny cselekvő résztvevője volt igen sok kárt okozott a Szociáldemokrata Pártnak. Több szociáldemokrata politikus pl. Garbai Sándor, Böhm Vilmos stb. felelős funkciót töltöttek be a proletárdiktatúra szerveiben. Így az említettek közül Garbai Sándor a Forradalmi Kormányzó Tanács elnöke, Böhm Vilmos a hadügyek irányítója lett. Ezeknek a szerepvállalásoknak, a kommunistákkal való együttműködésnek az lett a következménye, hogy a Tanácsköztársaság leverése után igen sok szociáldemokrata került börtönbe és internálótáborba, illetve kényszerült külföldi emigrációba. Ennél is szomorúbb volt az

a körülmény, hogy a polgári sajtó – és a közvélemény nagy része is – a későbbiek során nem tett különbséget a kommunisták és a szociáldemokraták között. Az utóbbiakat a kommunistákkal együtt azonosították az éhezést, terrort, összeviisszaságot jelentő Tanácsköztársasággal. Az 1919. augusztus 24-én újjáalakult párt, amelynek olyan kiváló vezető került az élére, mint Peyer Károly¹⁰, kereste a lehetőséget arra, hogy beilleszkedjen a Horthy-rendszer körülményei közé úgy, hogy európai párt legyen és ne veszítse el a baloldali identitását.

A két háború közötti időszakban működő Szociáldemokrata Párt jellegét és politikáját leginkább az 1930. szeptember 7-én kezdődött XXVII-Kongresszuson elfogadott program határozta meg. Ez ugyanis kimondta, hogy a fennálló rendszert nem megdönteni, hanem megreformálni kell. Célja olyan polgári demokratikus társadalom megvalósítása, melyben biztosítják a munkásosztálynak a tisztességes élet körülményeket, a polgári szabadságjogokat és a szociális intézményrendszert. A Kongresszus fontos határozata volt továbbá az agrárprogram elfogadása. Eszerint teljes egészében ki kell sajátítani és fel kell osztani az egyházi és hitbizományi latifundiumokat, valamint minden 200 holdon felüli birtokot. A párt tehát lényegében a nyugati demokráciákban kialakult viszonyok megvalósítását tűzte ki célul. A kongresszusi határozatok azt bizonyítják, hogy a párt vezetői amellet, hogy mérsékelt beállítottságúak voltak, nagyon is realista politikát folytattak. Felismerték ugyanis, hogy az adott körülmények és feltételek között a nyugati típusú polgári demokrácia megvalósítása, a munkásosztály számára nagy felemelkedést jelentene és emellet a fokozatos reformok bevezetése is reális célkitűzés lehet, hosszabb távon. A programnak

volt egy másik alapvető oka is, nevezetesen az, hogy a Szociáldemokrata Párt szavazó bázisa nem is igényelt mást. A Budapest környéki elővárosokban lakó szervezett munkások helyzete egyre inkább konszolidálódott, és a Tanácsköztársaságban szerzett rossz tapasztalatok alapján – persze a Horthy rendszerrel sem voltak megelégedve – egyre inkább a nyugati életviszonyokat és politikai körülményeket tartották követésre méltó példának. Sokan megjárták a belga és francia bányákat, ipari üzemeket és látták az ottani munkástársaik polgári életmódját és az érvényesülő polgári szabadság jogokat. Rákosi Mátyás a következőképpen írja le – negatív megközelítésben ezt a folyamatot: „a Budapest környéki elővárosokban [...] tízezerrel laktak nyugdíjas munkások vagy olyanok, akik különböző parcellázások alkalmával telket vettek, s arra évek során házat építettek. Jelentékeny részük abból a keskeny rétegből került ki, amely nálunk a munkásarisztokrácia szerepét töltötte be. Azaz régi szervezett munkások voltak, szakszervezeti bizalmiak és hasonló, meggyőződéses szociáldemokraták, akik mindig nyugatra néztek.”¹¹

A Szociáldemokrata Párt politikájával kapcsolatosan meghatározó körülmény volt, hogy Európában a harmincas években két agresszív, céljait a legkegyetlenebb diktatúrával megvalósító politikai áramlat fenyegette a békében élő, jobb életfeltételeket remélő népeket: a kommunizmus és a náciizmus, illetve az annak valamivel enyhébb változatát képviselő fasizmus. A kommunizmus kérdése talán kényesebb volt, mivel a szégyenletes emléktű Tanácsköztársaságot a két párt közösen valósította meg.

A Szociáldemokrata Párt realista, mérsékelt és reformista politikát követő és valló vezetősége elhatárolódott a kommunistákkal

¹⁰ Peyer Károly /1881-1956/ szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő, a Szakszervezeti Tanács vezető titkára. 1947-ben a kommunisták emigrációba kényszerítették.

¹¹ Rákosi Mátyás: i.m. 214.o.

való együttműködéstől, aminek több oka is volt. Így elsősorban az, hogy a fennálló rendszer üldözte és föld alá kényszerítette a kommunistákat. A Szociáldemokrata Párt vezetősége nem kívánt az amúgy is népszerűtlen kommunisták miatt újat húzni a Horthy-rendszerrel, amelynek ekkor még meg volt a lehetősége a munkásmozgalom elnémítására és tevékenységi körének további korlátozására. Emellett azonban volt információjuk arról, hogy a Szovjetunióban, a kommunizmus országában milyen rémes és embertelen állapotok uralkodtak. A gyéren szállingózó hírekből értesültek az erőszakos kolhozosítás eredményeként fellépő igen sok áldozatot követelő éhínségről, a moszkvai perekről, az életszínvonal alacsony szintjéről. A hazatért hadifoglyok közvetlen élménnyel rendelkeztek a polgárháború pusztításairól, a politikai rendőrség a CSEKA /csrevicsajnaja komisszija: rendkívüli bizottság/ rémségeiről. A spanyol polgárháborúban végrehajtott kommunista atrocitások, tömegkivégzések is elriasztották a szociáldemokratákat a kommunistákkal való együttműködéstől. Ennek egyik módja a népfront megalakítása lett volna. A Kommunista Internacionálé – a kommunista pártok nemzetközi szervezete – 1935-ben megtartott VII. Kongresszusa felhívta a polgári és a különböző baloldali pártokat, hogy munkálkodjanak egy valamennyi antifasiszta erőt koncentrááló népfront megteremtésén. A Szociáldemokrata Párt azonban elutasította a népfront gondolatát. Mónus Illés¹² 1936 nyarán több cikket is szentelt a témának a Népszavában és a Szocializmus c. folyóiratban. Úgy találta, hogy a magyar politikai, társadalmi viszonyok nem kedveznek a népfrontos összefogásnak, mert nincsenek hagyományos polgári pártok. A kommunistákkal meg nem akartak szorosabb viszonyba lépni. Mónus 1936. január 23-án az

¹² Mónus Illés /1886-1944/ szociáldemokrata teoretikus, a szociáldemokrata parlamenti frakció titkára, a Szocializmus és a Népszava szerkesztője, a nyilas terror áldozata lett.

országos pártválasztmány ülésén kijelentette, hogy nem ismerik el pártnak az illegális kommunista mozgalmat. 1941 júniusában a pártvezetőség Peyer Károly elnökletével négy napon át tanácskoztott a párt előtt álló feladatokról, ideológiai kérdésekről. Leszögezték, hogy a bolsevizmus a kisebbség uralmát képviseli a többség felett. A Szovjetunióban nem szocialista rendszer épül, hanem egy kegyetlen, az állam kapitalizmus céljait megvalósító véres diktatúra. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének a kommunistákkal kapcsolatos politikáját jól megvilágítja az az 1939. október 6-án kelt jelentés, amelyet a rendőrség Közbiztonsági Osztályának vezetője készített a belügyminiszter részére: „Bizalmas értesülés szerint a Szociáldemokrata Párt központi vezetősége Budapesten titkári értekezletet tartott. Az értekezletnek az volt a célja, hogy a párttitkárokat tájékoztassák a pártnak a Szovjetunióval szemben való állásfoglalásáról. A pártvezetőség programot dolgozott ki, amely szerint elítélnék minden diktatúrás törekvést legyen az akár jobb- vagy baloldali és harcolnak is ellene. Elhatározták, hogy az egész országban vb és össz-szövetségi üléseket fognak tartani. Ezek az üléseken elítélik és támadják a szovjet cddigi magatartását”.¹³

Természetesen a Szociáldemokrata Párt a szélsőjobboldali tendenciák, különösen annak legveszélyesebb, legagresszívabb fajtája a nemzeti szocializmus, illetőleg a valamivel enyhébb vonulata, a fasiszmus ellen is felvette a harcot. Azt mindenesetre érdemes, sőt szükséges tisztázni, hogy a Horthy-rendszert a szociáldemokraták nem kezelték fasisztának, mivel nem is volt az. Annak kezelték, ami volt: egy konzervatív, tekintélyuralmi rendszer, amely lehetővé tette a parlament működését, engedte a pártok tevékenységét és ha korlátozott keretek között is, de engedélyezte a választások megtartását. Jellemző, hogy a Tanácsköztársaság bukása után 3 évvel az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon 24 szociáldemokrata képviselő ke-

¹³ ÁBTL 2.1. Zárt III/1-a

rült a parlamentbe. Ugyanakkor az is látható volt, hogy a rendszer keretében kialakultak olyan fasiszta vagy legalábbis fasisztoid tendenciák, amelyek sok veszélyt hordoztak magukban. A nemzetközi helyzet is fenyegető volt. Hamarosan ismerté vált – hiszen jöttek a hírek, hogy a náci párt terroruralma nem kíméli a szociáldemokrata pártot sem. 1933-ban a Reichstag provokatív felgyújtása után a pártot betiltották a szociáldemokrata szakszervezetekkel együtt. A vezetőket, politikusokat koncentrációs táborokba zárták, sőt az egyszerű párttagokat is üldözték. Érthető, hogy a Szociáldemokrata Párt a nemzeti szocializmus ellen fordult. Látták a szociáldemokraták, vezetők és egyszerű párttagok, hogy a náci igen nagy veszélyt jelentek. A náciizmus és fasizmus elleni küzdelemben vezető szerepet játszott, a korábbiakban említett teoretikus, Mónus Illés. „A fasiszta ellenes harcban szorgalmazta a szövetséget a polgári pártokkal és katolikus körökkel. Amikor azonban polgári és katolikus oldalról azt az előfeltételt támasztották, dobja sutba a marxizmust, Mónus nem volt hajlandó rá.”¹⁴ Mónus Illés a Népszava 1936. július 26-i számában arról írt, hogy a kommunisták által erőltetett népfront esetleg arra lenne jó, hogy a polgárság, a parasztság, az értelmiség és a munkásosztály egymással összefogva feltartóztassák a fasizmus előretörését. A fasizmus és főként a náciizmus elleni küzdelem lehetőségeinek latolgatásával kapcsolatban Mónus és a szociáldemokraták eljutottak tehát a népfront esetleges lehetőségéhez is. A Szociáldemokrata Párt 1937-ben megtartott XXXI. Kongresszusa kimondta, hogy a párt „az alkotmányosság és a demokrácia elve alapján a legélesebben szemben áll minden diktatorikus, fasiszta és horogkeresztes törekvéssel”. Meg kell jegyeznünk, hogy az ország fokozott jobbra tolódásával összhangban a náciikkal folytatott küzdelem nem maradt meg szellemi téren, a későbbiek folyamán – mint látni fogjuk – véres valóság lett.

¹⁴ Fejtő Ferenc: Budapesttől – Párizsig. Budapest, Magvető, 1990. 118. o.

A II. világháború folyamán szinte egyedülálló módon lehetőség nyílt arra, hogy Magyarországon a korszerű értelemben vett polgári demokrácia alapjai megteremtődjenek. 1943-ban, főként az év második felében, egyre inkább kirajzolódtak a tengelyhatalmak esetleges vereségének az előjelei. A nyugati szövetséges csapatok 1943. július 10-én Licata és Gela szicíliai kikötők közelében történt partraszállása után Mussolini olasz diktátor, Hitler legfőbb szövetségese kiesett a sorból. A fasiszta nagytanács július 25-i ülésén megfosztotta hatalmától és fogolyként letartóztatta. Az így kialakult helyzet elgondolkottatta a szociáldemokrata és a polgári politikusokat is. Sulyok Dezső¹⁵ erről a következőket írta: „Szakasits¹⁶ és én valahogy így képzeltük a háború végét – a hő kívánság volt itt is a gondolat atyja: az angolszászok Olaszország elfoglalása után az Adriai-tenger keleti partján fognak partra szállni, míg a német Wehrmacht és Oroszország még valahol a Kárpátok koszorúja mögött viaskodik, Churchill /brit miniszterelnök/ „tommyjai” /a brit katonák beceneve /, a Tipperaryk /Its a long way to Tipperary, angol katonai dal/ hangja mellett... vonulnak be hozzánk. Erre a feltételezésre építettük fel összes terveinket.”¹⁷ Az idézet elárulja a demokratikus pártok vezetőinek a gondolkodását és elvárásait. Felismerték, hogy a háború a vége felé közeledik. Azt is látták vagy legalább is feltételezték, hogy a Horthy-rendszer – a várható vereség után – nem marad fenn. Látva és figyelemmel kísérve az olaszországi eseményeket azt vélték, inkább remélték, amint azt Sulyok

¹⁵ Sulyok Dezső /1897-1965/ kiskazda politikus, pápai polgármester, parlamenti képviselő, az ellenzéki Szabadság Párt megalapítója. A kommunisták emigrációba kényszerítik

¹⁶ Szakasits Árpád /1888-1965/ szociáldemokrata politikus, a Népszava munkatársa majd főszerkesztője, 1945-től miniszterelnök-helyettes. 1948-49 köztársasági elnök, koncspiciós perben életfogytiglanra ítélik. 1956 márciusában szabadult.

¹⁷ Sulyok Dezső. Két éjszaka nappal nélkül. Budapest, 2004, Éghajlat Könyvkiadó, 2004, 73. o.

Dezső nyíltan megvallja, hogy Magyarországra a nyugati szövetségesek vonulnak be. Ezért elérkezettnek látták az időt, hogy a kialakuló politikai vákuumot felhasználva megteremtsék a nyugati típusú demokrácia alapjait és feltételeit. Érdekes felidézni, hogy az új lehetőség, az új feladatok, az egymásra utaltság felismerése, a két nagy demokratikus párt részéről hogy következett be.

Gábor Róbert szemtanúként a következőképpen ábrázolja a két párt együttműködésének a kialakulását: "Az 1943 augusztusában tartott országos pártválasztmányi ülésen Peyer Károly bejelentette, hogy az SZDP a Független Kisgazdapárttal egyetértésben és karöltve kívánja a legsúlyosabb problémákat megoldani. Ez a nyílt színvallás tovább erősítette a két párt együttműködését, amely a parlamentben már előzőleg is sok esetben kifejezésre jutott. A közvéleményben szintén megerősödött az összefogás gondolata, melyet most már szorgalmasan ápoltak a szociáldemokraták, a kisközségekkel és az értelmiségiekkel együtt".¹⁸ A Független Kisgazdapárt részéről Nagy Ferenc¹⁹ a következőket írta: „Mi a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség vezetői úgy éreztük, hogy eljött az idő a demokratikus erők összefogására. Elhatároztuk, hogy megteremtjük a kisközségszövetségi parasztság és a Szociáldemokrata Pártban maradt ipari munkásság együttműködését. Nem volt ez könnyű vállalkozás. A magyar parasztság mindig úgy ítélte meg a Szociáldemokrata Pártot, mint a kommunisták rokon pártját... gyakori megbeszélést folytattunk a párt vezetőivel, akik határozottan ígérték, hogy a kommunizmus előretörése ellen harcolni fognak, s inkább csak egy őszintén demokratikus államrendezésre törekednek. Kijelentették, hogy a titkos választójog, a magántulajdon

¹⁸ Gábor Róbert : i.m. 35.o.

¹⁹ Nagy Ferenc /1903-1979 / kisközségszövetségi politikus, parlamenti képviselő, a párt főtitkára, a Magyar Parasztszövetség alapító elnöke. 1946-47 miniszterelnök. A kommunisták emigrációba kényszerítették.

és az önkormányzatok álláspontján vannak, és így törekvéseink összeegyeztetése nem volt nehéz.”²⁰

A két párt szövetsége a háború alatt jól működött. Jó példa erre, hogy Szakasits Árpád Tildy Zoltán²¹ kíséretében 1944. október 14-én tárgyalásokat folytatott Horthy kormányzóval az ország sorsáról, és a háborúból való kilépés lehetőségeiről. Persze más közös akciókra is sor került.

A Független Kisgazda Párttal létrejött együttműködés a Szociáldemokrata Párt XXVII. Kongresszusán elfogadott politika egyenes következménye volt. A párt mérsékelt reformista vezetői, mint említettük, az adott körülmények között a polgári demokrácia megvalósítását látták elérhetőnek. Ehhez a célhoz a Kisgazdapárt megfelelő partnernek bizonyult volna, mivel a párt célja az agrárdemokrácia megvalósítása volt.

Feltehető, hogy a két demokratikus párt együttműködése, amit nem foglaltak írásba, hanem különböző nyilatkozatokban deklaráltak, megfelelő fundamentumot biztosított volna a polgári demokrácia megvalósítására. Ezen kívül esetleg megakadályozhatta vagy legalábbis enyhíthette volna, az ország szovjetizálását. Osztozhatott volna a magyarság Finnország sorsában, ahol az erős Szociáldemokrata Párt a polgári pártokkal összefogva, kiszorította a kommunistákat a hatalomból. Ennek lehetőségét aláhúzza az is, hogy bizonyos időszakokban, így a kommunista barát, sőt társutasnak számító Mauno Pekkala kormányának működése alatt 1946-1948 között, Finnországban előrehaladottabb volt a szovjetizáció, mint Magyarországon. Ennek ellenére az említett párt-együttműködéssel sikerült a szovjet gyarmatosító szándékot feltartóztatni.

²⁰ Nagy Ferenc : Küzdelem a vasfüggöny mögött 1. Budapest, 1990, Európa-História 51-52. o.

²¹ Tildy Zoltán /1889-1961/ református lelkész, kisközségszövetségi politikus, parlamenti képviselő, miniszterelnök, 1946-1948 között köztársasági elnök, házi őrizet alatt tartották, az 1956-os események aktív résztvevője

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a finnel ellentétben aláaknázódott, azaz a kommunisták, moszkvai ügynökök, beszivárogtak a pártba és annak az irányvonalát néhány arra kapható vezetővel összejátszva, fokozatosan megváltoztatták.

Joggal merül fel a kérdés, hogy kikről, milyen elemekről van ez esetben szó?

Voltak a pártban kriptó /titkos/ kommunisták, akik eredetileg szociáldemokratának vallották magukat, de fokozatosan kommunisták lettek és főként a szovjet megszállás kezdete után a Kommunista Párt utasításait hajtották végre. Ilyen volt többek között Marosán György vagy Rónai Sándor vagy akár Keresztes Mihály. Marosán György²² saját politikai beállítottságát így határozta meg: „Nekem egyébként sem kellett igazolnom a kommunista- és szovjetbarátságot. Elvtársaimnak-testvéreimnek tartottam őket, akikkel együtt egy elv, egy cél és egy érdek vezet, és akik a fasizmus elleni harcban példás embereknek bizonyultak. Nálam már réges-régen alapkérdés a munkás egység, de én most ennél is meszebb nézek: egyszer jóval tovább kell jutnunk – az egyesülésig.”²³ Marosán bizonyított, mivel egyike volt azoknak, akik kollaborálva a kommunistákkal, szétverték a nagy múltú Magyarországi Szociáldemokrata Pártot.

A kevésbé ismert Rónai Sándorral²⁴ kapcsolatosan Farkas Mihály²⁵ a Rákosi Mátyáshoz 1945. január 7-én küldött levelében a

következőket írta: „Rónai szintén be akart lépni a pártunkba. Ki jelentette, hogy kommunista. Ez azonban már sok lenne a jóból. Sikerült Rónait meggyőzőm arról, hogy, ne lépjen be a kommunista pártba, hanem pártunk politikai vonalának szellemében dolgozzon a szociáldemokrata pártban.”²⁶ Azt, hogy a kommunisták az embereiket hogyan irányították egy másik pártban – jelen esetben a Szociáldemokrata Pártban –, arról Rákosi a következőket írja: „Rónai Sándort mi nyomtuk a Szociáldemokrata Párton belül előre... Írásban közölte velünk, hogy minden tekintetben egyetért a programunkkal s azt támogatni fogja az SZDP-n belül.”²⁷ Egyértelmű tehát, hogy a kriptó kommunista Rónai beépített ügynök lett és ahol csak lehetett, bomlasztotta a Szociáldemokrata Párt sorait. Végezetül említsük meg, hogy az előzőekkel összehasonlítva egyszerű közkatonának tűnő szociáldemokrata Keresztes Mihályt²⁸, aki 1921 óta az SZDP tagja volt, ugyanakkor 1927-től kapcsolatban állt az illegális kommunista párttal.

A kriptó kommunisták mellett fontos szerepet játszottak azok az általában gazdag polgári családból származó baloldali fiatalok, akik a harmincas években fokozatosan csatlakoztak a Szociáldemokrata Párthoz. Elmondható, hogy a jelzett csoport tagjai, így Schiffer Pál, Vajda Imre, Justus Pál, Szalai Sándor, Révész Ferenc, Horváth Zoltán stb. egyre nagyobb befolyáshoz jutottak a szociáldemokrata pártban különösen a háború végén, illetőleg az 1945-47-es években. Egyiknél másiknál kimutatható a közvetlen

²² Marosán György: /1908-1992/ pék, 1943-tól szociáldemokrata funkcionárius. A Kommunista Párttal való fúzió egyik támogatója. Az egyesült párt az MDP főtitkárhelyettese, koncepció per áldozata. Az 1956-os forradalom bukása után állami és pártfunkciókat tölt be.

²³ Marosán György: Az úton végig kell menni: Budapest, 1972, Magvető Könyvkiadó, 10. o.

²⁴ Rónai Sándor /1892-1965/ szociáldemokrata funkcionárius, miskolci pártszervezet titkár, 1945-ben közellátási miniszter. 1950-52 között az Előfői Tanács elnöke, majd 1963-ig az országgyűlés elnöke.

²⁵ Farkas Mihály /1904-1965/ a Csehszlovák Kommunista Párt tagja, 1935-től

Moszkvában a Kommunista Ifjúsági Internacionálé egyik vezetője. 1948-1953 között honvédelmi miniszter. A koncepció perrel kapcsolatos visszaélései miatt börtönbüntetésre ítélik

²⁶ Moszkvának jelentjük. i.m. 40. o.

²⁷ Rákosi Mátyás: i.m. 202. o.

²⁸ Keresztes Mihály /1902-1984/ szociáldemokrata párttag, 1944 októberétől az MKP orosházi pártszervezetének titkára. 1948-1953 között a Földművelésügyi Min. államtitkára majd a miniszter első helyettese

kommunista kapcsolat, sőt a moszkvai vonal. Vajda Imre²⁹ bécsi emigrációja során a kommunista Ernst Fischer – később 1945 után miniszter a Renner kormányban – csoportjában részt vett az 1934 februári /Schutzbund/ felkelésben. Ennek leverése után az említett csoport tagjaként csatlakozott Ausztria Kommunista Pártjához. és hamarosan a Központi Bizottság tagja lett. Illegális tevékenysége miatt 1936-ban kiutasították Ausztriából. Vajda esetében, kommunista vezetőként feltételezhető a Moszkvával, a Kommunista Internacionáléval való kapcsolat.

Schiffer Pál³⁰ 1932-től egy kommunistákból álló marxista tanulókörhöz csatlakozott. Ezután 1936-ban lépett be a Szociáldemokrata Pártba. Ezen kívül ugyancsak Schiffer, elősegítette Sztálin és Lenin műveinek magyarországi megjelentetését.³¹

Beszivárogtak a párt soraiba azok az illegális kommunisták is, akik a párt és így közvetve Moszkva utasítására léptek az SZDP-be, hogy ott kommunista tevékenységet, propagandát fejtsenek ki, illetve, hogy átvészeljék a kommunisták üldözését. Ezek közé a kommunisták közé tartozott Ságvári Endre, Hajdú Henrik, és sokan mások. Gábor Róbert szerint az 1940-es évek elején az 500 főre becsült illegális kommunistáknak legalább a fele belépett egyes kerületi szociáldemokrata pártszervezetekbe,³² amelyekben bomlasztó tevékenységet fejtenek ki.

Ahhoz, hogy az illegális kommunisták beszivároghassanak a párt soraiba, arra is szükség volt, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetői ne gátolják meg ezt a folyamatot, azaz hunyják be a szemüket. Rákosi Mátyás ezzel kapcsolatosan a következőket írta: „Peyer erre nagyon magabiztosan – sőt nekem úgy tetszett, hogy gúnyosan – elkezdte magyarázni, miféle baloldali Szakasits Árpád és a hason-szörűek. Mikor hivatkoztam a Népszava 1941 karácsonyi számára, amely akkor komoly baloldali egységfront kísérletet jelentett, nyugodtan megmondta, hogy az ő tudtával és előzetes beleegyezésével íródott, mint ahogy a pártnak nem lehetett és nem is volt egyetlen komoly lépése, mely az ő akarata nélkül, vagy annak ellenére történt volna.”³³ Aki a pártvezetők közül tudatosan támogatta a kommunisták infiltrálódását az bizonyíthatóan Szakasits Árpád volt. A Népszava főszerkesztőjeként Szakasits több aktív kommunista újságíróat alkalmazott a szociáldemokrata újság munkatársaként. Leánya Schifferné Szakasits Klára erről a következőket írja: „A fiatal újságírókról – akik ezekben a hónapokban kerültek a Népszavához – először apámtól hallottam. Egy ilyen látogatás alkalmával említette apám Kállai, Kovai és Losonczy, a lap fiatal munkatársainak nevét.”³⁴ Az említett újságírók aktív kommunisták voltak.

Emellett Szakasits intenzív baráti kapcsolatokat tartott fenn prominens kommunistákkal... Érdemes újból idézni hiteles tanúként Szakasits Klárát, akitől a következőket tudjuk meg: „Vasárnap délután Haraszi³⁵ és Irénke /Haraszi felesége/ három és négy körül szoktak beállítani hozzánk. Rendszerint ilyenkor jött apám és anyám is. Mondja csak szaki – szólalt meg Haraszi – boldogulnak

²⁹ Vajda Imre /1900-1969 részt vesz a Tanácsköztársaságban. Ennek megdöntése után Bécsbe emigrált. 1945-ben az SZDP értelmiségi titkára. Különböző minisztériumokban államtitkár majd 1948-49-ben a Tervhivatal elnöke majd koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956 után egyetemi tanár

³⁰ Schiffer Pál /1911- / 1932 óta vett részt a munkásmozgalomban. A Népszava és a szakszervezeti újságok munkatársa. 1945 után az SZDP Főtitkárságának az egyik vezetője. A párt fúzió híve, 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatják. 1956-tól különböző állami funkciókat tölt be.

³¹ Gábor Róbert: i.m. 71.o.

³² 32 Gábor Róbert: i.m. 7.o.

³³ Rákosi Mátyás: i.m. 189.o.

³⁴ Schifferné Szakasits Klára: Magamról és másokról. Budapest, 1983, Magvető Könyvkiadó, 105.o.

³⁵ Haraszi Sándor /1897-1982/ kommunista politikus. 1945 után a Szabadság c. kommunista lap főszerkesztője. 1951-ben koncepciós perben halálra ítélik. 1956-ban Nagy Imre környezetéhez tartozik.

maguk a kiscgazdákkal...? Bajcsy-Zsilinszky³⁶ jó fegyvertársunk vele már régóta együttműködünk. Hogy egy mondatban feleljek magának: jól boldogulunk egymással.”³⁷ Mindenesetre figyelemreméltó, hogy Szakasits és Haraszti szinte megvitatták és értékelték egymás közt a Szociáldemokrata Párt szövetségi politikáját. Szakasits egyébként is tárgyalt a kommunistákkal. Kádár János felkereste a lakásán, Kállai Gyula³⁸ a Népszavánál a munkatársa volt, mint láttuk ő juttatta be a laphoz, s vele írta alá a sokat vitatott egység megállapodást, amelyre később még visszatérünk. E kiragadott néhány tény alapján úgy tűnik, hogy Szakasits egyértelműen támogatta a kommunisták előretörését a Szociáldemokrata Párt különböző szerveiben. Valóban ez volt a helyzet. Ugyanakkor az is tény, hogy Szakasits más irányba is orientálódott.

1944 februárjában a következőket írta Böhm Vilmoshoz³⁹: „Legfőbb vágyunk, hogy Angliával és Amerikával lehessünk.”⁴⁰ Érdekes vonás Szakasits politikai beállítottságához egy beszélgetés, amit az előzőekben már említett Sulyok Dezsővel folytatott: „Szakasits határozottan azt állította, hogy a szociáldemokraták és a kiscgazdapártiak még hosszú ideig közös úton fognak menni. Erre fel kérdezte meg tőlem Szakasits, milyennek képzelem el Magyarország jövőendő államformáját... Ideálom a dániai, a holland vagy

³⁶ Bajcsy-Zsilinszky Endre /1886-1944/ ellenzéki politikus., a kiscgazdapárt kiemelkedő vezetője. Egyetlen hősként fegyveresen szállt szembe a német megszállókkal 1944 március 19-én. 1944 decemberében mártírhálált halt az ellenállásban való részvétele miatt.

³⁷ Schifferné Szakasits Klára:i.m. 271-272.o.

³⁸ Kállai Gyula /1910-1995/ újságíró, kommunista politikus. A Népszava munkatársa. 1945 után magas párt és állami funkciókat töltött be.1951-ben koncepciós per áldozata. 1956 után miniszter, miniszterelnök, az országgyűlés elnöke volt.

³⁹ Böhm Vilmos /1880-1949/ szociáldemokrata politikus. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos. Emigrációban élt különböző országokban.1946-49 között követ Stockholmban majd újból emigrált.

⁴⁰ Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban. Budapest,1990,Progresszió,7.o.

svéd mintájú monarchia. Szokatlanul jónak tűnt számomra a svéd királyi család és a nép közötti viszony. A király nem titokzatos bálvány, hanem húsból-vérből való ember, az első a hozzá hasonlóak között. Mindenki tiszteletteljesen néz fel rá, és mégsem tartja többre saját magánál. Egy népi uralkodó megadja a kis államok népeinek a lehetőséget, hogy a szabadság eszméjét a legtisztábban megvalósíthassák. Hirtelen kitörő örömmel fogta meg mindkét kezemet Szakasits, és lelkesen mondta: látod, szívemből beszéltem! Ezt szeretném én is. A szociáldemokraták ilyen király kormánya alatt csodálatosan fejlődhetnének. Igen, Svédország a legjobb példa. Elvtársaim nagy része idegenkedik ugyan ettől a gondolattól, mégis szerencsés lennénk, ha ezt megvalósíthatnánk.”⁴¹ Az idézetekből, amelyek valóságában nincs okunk kételkedni, úgy tűnik, hogy Szakasits Árpád ebben az időszakban, a II. világháború vége felé, még szimpatizált a nyugati demokráciákkal.

Megfigyelhető azonban, hogy a kommunisták iránt korábban tapasztalt szimpátiája 1944 folyamán, különösen az őszi hónapoktól, elkötelezettséggé változott. Ennek több oka volt. Alapvető körülményként megemlíthetjük a háború alakulásában bekövetkezett változásokat. Így döntő körülmény lehetett Szakasits szemléletének a megváltozásában az, hogy a Szovjetunió győzelme egyre kézzelfoghatóbb valósággá vált. 1944 őszén a szovjet csapatok elértek és benyomultak Magyarország területére. A nyugati szövetségesek ugyan partra szálltak Normandiában, igen messze voltak azonban a magyar határoktól. Ugyanez volt a helyzet az olaszországi hadszíntéren is. 1944 novemberében a szövetségesek lassan nyomultak előre az észak-olaszországi iparvidék felé. Szakasits nyilván feltételezte, hogy Magyarország orosz megszállás alá kerül. Azt is sejtette – a későbbiek folyamán mindezekről nyíltan is megnyilatkozott –, hogy a szovjet megszállás a Kommunista Párt

⁴¹ Sulyok Dezső:i.m. 73. o.

helyzetének a megváltozásához, azaz szerepének a megerősödéséhez vezet. Ennek megfelelően a kommunistákhoz való közeledése intenzívebbé vált. Ennek egyik kézzelfogható bizonyítéka volt, hogy 1944. október 10-én Kállai Gyulával aláírták a két párt közötti egység megállapodást.

Érdemes ezt az egységokmányt szemügyre venni. Kimondta a két fél – Szakasits és Kállai –, hogy „elengedhetetlenül szükség van a magyar munkásosztály harcos, forradalmi egységének a megteremtésére.” Feltételes módon megfogalmazták a két párt egyesülésével, az egységes és egyetlen forradalmi szocialista munkaspárt megalakításának a szükségességét. Kimondták a két párt politikai és szervezeti legteljesebb együttműködését. Megállapodtak összekötő bizottság létrehozásában és végül abban, hogy haladéktalanul megvalósítják a magyar munkásosztály egységét a szakszervezetek tevékenységében.

A megállapodás az akkor már szemmel láthatóan kommunista baráttá átalakult Szakasits Árpád első „lefekvése” a kommunisták előtt. Az egységokmánynak két olyan eleme volt, amelyek megalapozták a szociáldemokrácia későbbi teljes önfeladását. Így elsősorban a pártegyesülés gondolatának a felvetése, amely teljes mértékben érthetetlen. A magyar munkásmozgalom legszervezettebb ereje a Szociáldemokrata Párt volt. Több mint 50 éve – leszámítva a Tanácsköztársaság rövid időszakát – dicsőségesen képviselte a munkásosztály politikai érdekeit. Pozitív parlamenti múlttal rendelkezett. Megbízottai elismerten vettek részt a nemzetközi szociáldemokrata szervezetek tevékenységében. Hibáival együtt is egy tekintélyes párt volt. A magyar kommunisták viszont gyengék voltak. Mint említettük, mintegy 500 taggal rendelkezett az illegális párt. Emellett Moszkvától kapták a közvetlen utasításokat. A Szovjetunióban élő kommunista emigráció sem örvendett Magyarországon nagy népszerűségnek. A magyar lakosság többsége

tartott a kommunistáktól. Ezért érthetetlen, hogy Szakasits aláírt egy olyan okmányt, amelyben a pártegyesülés gondolata egyáltalán felmerült.

Az előzőekben elmondottak vonatkoznak az egységes szakszervezetek megvalósítására is. A szociáldemokrácia, egyáltalán a demokrácia fellegvárai Magyarországon a szakszervezetek voltak, amelyek szocialista vezetés alatt állottak. A szakszervezetek vezetői legendás hírnök munkásvezérek voltak mint Peyer Károly, Kabók Lajos stb. A kommunisták szakszervezeti befolyása nagyon alacsony volt. Ezért merül fel a kérdés, hogy egyáltalán hogyan lehetett a szakszervezeti egység kérdését felvetni, de hát felvetették és később a szakszervezeteket a kommunisták le is nyelték.

Az egységokmány sorsa bizonytalan, többen állítják, hogy a párt szervei elutasították. Az azonban bizonyos, hogy a moszkvai emigrációból hazatérő kommunisták a megállapodásban foglalt elveket következetesen végrehajtották.

A háborús események, a nyilas terror és a német megszállás eredményeként a Szociáldemokrata Pártban politikai vákuumhelyzet alakult ki: a vezetők egy részét – köztük igen kiváló embereket – a nyilasok meggyilkolták, így a több ízben említett kiemelkedő teoretikust Mónus Illést, vagy a már szintén említett Kabók Lajost.⁴² Másokat így Peyer Károlyt, Millók Sándort stb. a Gestapo letartóztatta és Mauthausenba vagy Dachaubá, illetve több más koncentrációs táborba deportálták. Sokan megfélemlítve visszavonultak az aktivitástól és illegálisba vonultak. A párt élén, mint említettük, politikai vákuum jött létre. Az így kialakult helyzetet a Szociáldemokrata Pártba beépült kommunista szimpatizáns, részben moszkovita ügynökök arra használták fel, hogy Szakasits köré tömörülve a párt irányát a kommunisták, azaz Moszkva felé fordítsák.

⁴² Kabók Lajos /1884-1945 / géplakatos, a Vas és Fémmunkások Központi Szövetségének főtitkára, országgyűlési képviselő, 1945 januárjában a nyilasok megölték.

Meg kell jegyeznünk, hogy 1944 decemberében Debrecenben, ami rövid időre az ország politikai központja lett, megalakult a Szociáldemokrata Párt vezetősége, amelyet dr. Valentiny Ágoston és Takács Ferenc tartottak kézben. Ők mindketten a korábbi mérsékelt pártprogram alapján álltak és így is politizáltak. Ezzel a későbbiekben részletesen fogunk foglalkozni. Ez a mérsékelt politikai tevékenység azonban nem tartott sokáig, mivel az 1945. január 16-án Budapesten megalakult ideiglenes intéző bizottság csakhamar, leterrorizálva debreceni vezetőket, átvette a párt irányítását.

A baloldali offenzívához az ideológiai alapot Szakasits Árpád „Újra itt vagyunk” c. írása adta meg, amely az újonnan 1945. február 18-án megjelent Népszava vezércikke volt.

A cikkben Szakasits említést tett a kommunistákkal aláírt paktumról, majd bejelentette, hogy az SZDP az immár legálissá vált kommunista mozgalommal együttműködve kíván részt venni a politikai életben. A barátság és hála hangján írt a Szovjetunióról és a Vörös Hadsereg felszabadító harcairól, s ezzel kifejezte, hogy a Szociáldemokrata Párt a Szovjetunió irányába új politikát fog folytatni.

A párt intézményesített átállása az 1945 májusában, egymást követő három csütörtökön, 10-én, 17-én és 24-én megtartott kibővített pártválasztmányi ülésen történt meg. Első lépésként a személyi kérdéseket rendezték. A párt főtitkára 1945. augusztus 20-ig, a párt XXXIV. Kongresszusáig Szeder Ferenc⁴³ volt. A párt irányítását azonban gyakorlatilag Szakasits Árpád és Bán Antal végezték.⁴⁴ A pártapparátus összeállításában szinte teljhatalmuk

⁴³ Szeder Ferenc/ 1881-1952/ kubikus, szociáldemokrata politikus, különböző pártfunkciókat töltött be, parlamenti képviselő, a II. világháború éveiben az SZDP. Főtitkára. 1950-ben koncepció per áldozata. A börtönben halt meg.

⁴⁴ Bán Antal /1903-1951/ vasmunkás, szociáldemokrata politikus. A pártban különböző funkciókat tölt be. 1945-48 között iparügyi miniszter. A pártfűziót ellenete, ezért emigrációba kényszerült.

volt. A kibővített választmányi ülések során puccsra került sor. A küldöttek elfogadtak egy határozatot, amely kimondta, hogy a párt politikai irányítását Szakasits Árpádra bízta. Tagadhatatlan tény, hogy ebben az időben Szakasitsnak volt tekintélye. Részt vett ugyanis a nem túl sikeres, de azért létező ellenállásban a német megszállás és a nyilas terror időszakában, ami igen veszélyes volt. Közreműködött az ellenállást koordináló Magyar Front létrehozásában, majd e szerv Intéző Bizottságának elnöke lett. Mint említettük Tildy Zoltánnal együtt fogadta őket Horthy kormányzó. Megjegyezzük, hogy a kibővített vezetőségi ülésnek nem volt joga Szederrel kapcsolatosan döntést hozni. A háború utáni körülmények, a megszállás, a párt helyzetének a szétziláltsága miatt Szeder és az őt követő szociáldemokraták nem tudták megakadályozni a puccs végrehajtását.

A kedvező személyi konstellációt kihasználva Szakasits és Bán tartották a referátumokat. Meghirdették az ún. Szakasits-Bán vonalat, amelynek a lényege a következő volt: A belpolitikában erőfeszítést kell tenni az újjáépítés megkezdéséért és sikeres végrehajtásáért, a termelés megindításáért, a munkabérek rendezéséért, a földreform befejezéséért. Elő kell készíteni a kulcsiparok, a bányák, és a bankok államosítását. Mindezekben a kérdésekben, továbbá az alkotmányjogi reformok, a demokrácia intézményesítése tekintetében teljes volt az összhang a kommunista vezetőkkel. Fenntartandónak hirdették továbbá a debreceni ideiglenes nemzeti kormányban megvalósuló koalíciót, amelyen belül azonban külön tényező és alap a munkásegység.

Külpolitikai tekintetben fontos feladatként hirdették meg, hogy a Szociáldemokrata Párt őszinte szovjetbarát politikával megszerezze a Szovjetunió bizalmát. Számítottak továbbá a nyugati demokráciák, elsősorban a nyugati szociáldemokraták támogatására, illetve bizalmára.

Megállapítható, hogy a három májusi választmányi ülésen meghirdetett új politika: a „Szakasits-Bán vonal” teljesen más vágyokra helyezte a Szociáldemokrata Párt addigi, bevált irányát. Az SZDP teljes mértékben elszakadt a korábbi mérsékelt, európai, szociáldemokrata politikától és erőteljes lépést tett a kommunisták irányába. Érdekes tény, hogy a jelenlévő centristák, így a de facto főtitkár Szeder Ferenc, szinte bénultan vették tudomásul a baloldal előretörését. Persze ennek a helyzetnek meg voltak a nyomós okai. Egyrészt a kiszámíthatatlan következményekkel járó szovjet megszállás, a kommunisták erőszakos és provokatív, a megszállók részéről erőteljesen támogatott magatartása és a saját baloldali hangossága megzavarta a mérsékelt politikusokat. Másrészt hiányoztak a párt olyan nagy tekintélyű vezetői is, mint Peyer Károly, akik esetleg ekkor még meg tudták volna fékezni a Szakasits körül tömörülő klikk előretörését.

A baloldalnak a párton belüli előrenyomulásáról reális képet mutat be Horváth Zoltán⁴⁵, aki ebben az időben a főtitkárság vezetője és egyben Szakasits egyik legbizalmasabb munkatársa volt: „A három csüörtök határozatával megerősítve Szakasits és Bán vezetésével létrejött egy csoport, amely a múlt legexponáltabb embereinek a pártvezetésből való kizárását követelte. Ez a csoport időközben Szakasits és Bán segítségével a pártapparátus számos döntő jelentőségű posztját elfoglalta. Így a vidék szervezése Marosán György, az értelmiség Vajda Imre, az általános szervezés Schiffer Pál, a párt kiadó Horváth Zoltán stb. kezébe került. Ez a csoport, amely főként a harmincas években a pártba beépült fiatal, polgári származású baloldali fiatalokból állt és amelyekhez csatlakoztak az olyan kriptó kommunisták, mint Rónai Sándor, célul tűzte ki, hogy a deportá-

⁴⁵ Horváth Zoltán /1900-1968/ szociáldemokrata újságíró, a Népszava munkatársa, a Világosság főszerkesztője, a Főtitkárság adminisztratív vezetője. A pártfúzió támogatója. 1949-ben koncepciók perben börtönbüntetésre ítélték.

lásból időközben hazatért Peyer Károlyt kiszorítsa a pártvezetőség-ből⁴⁶. Erre az alkalmas keretet a Szociáldemokrata Párt 1945 augusztusában megtartott XXXIV. Kongresszusa biztosította. A terv megvalósítása érdekében összeesküvésre emlékeztető módszereket alkalmaztak. Révész András⁴⁷ erre így emlékszik vissza:”

„Ott ért az első meglepetés, amikor Révész Ferenc⁴⁸ odajött apámhoz és azt mondta: Mihály bácsi, úgy döntöttünk mi fiatalok, hogy Peyert ki akarjuk hagyni a mozgalomból, tehát meg akarjuk buktatni⁴⁹.” Schifferné Szakasits Klára a következőket idézi: „Nézz, Szaki, hallottam Pali /Schiffer/ hangját, Marosán és Justus⁵⁰ azt javasolja, hogy Peyert hivatalosan ne jelöljék a pártvezetőségbe⁵¹.

Peyer Károlyt sikerült a pártvezetőségéből kibuktatni 16 szavazatnyi különbséggel. A baloldali pozíciók jelentős mértékben tovább erősödtek, legalizálódtak. Bán Antal és Rónai Sándor, Justus Pál, Vajda Imre, Révész Ferenc bekerültek a párt vezető grémiumába. Ekkor – utólag visszatekintve már látszott –, hogy a kommunisták a Moszkvából kapott és hozott utasítások alapján megkezdték a Szociáldemokrata Párt átépítését, fokozatos szatelita szerepre való átállítást. Érdekes megfigyelni, hogyan történt az

⁴⁶ ÁBTL 2.1. Zárt III/3 Horváth Zoltán jelentése 3. számú Vizsgálati Dosszié. 5. o.

⁴⁷ Révész András /1909-1996/ a Népszava legendás szerkesztőjének R. Mihálynak a fia. Jogász, 1945-ben Budapest főjegyzője, több pártfunkciót töltött be. 1950-ben koncepciók perben börtönbüntetésre ítélték 1956-ban Kéthly Annát Bécsbe kísérte, a Szocialista Internacionálé ülésére. 1989-ben részt vett az SZDP újra alakításában.

⁴⁸ Révész Ferenc /1912- 1985/ újságíró. A Népszavába írt cikkeket, 1945-48-ban az SZDP vezetőségének tagja. A két párt fúziójának híve. Később a Szabó Ervin Könyvtár igazgatója lett.

⁴⁹ Révész András interjú. Készítette Kovács András 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma 5 sz 377. o.

⁵⁰ Justus Pál /1905-1965/ szociáldemokrata politikus. 1945 után a párt apparátus egyik vezetője, a Szocializmus c. folyóirat szerkesztője, képviselő. A fúzió után a Rádió elnöke majd 1949-ben koncepciók perben elítélítették.

⁵¹ Schifferné Szakasits Klára: i.m. 107.o.

utasítások, a kommunisták irányításának a továbbítása. Többfokozatú mechanizmus épült ki. Egyrészt néhány szociáldemokrata politikusként Rákosi közvetlen utasításokat adott, azaz közvetlenül tárgyalt velük. Marosán György erre így emlékszik vissza: „Ezen a beszélgetésén Rákosi is komolyan felveti a kormány erősítése kérdését. Nézze Marosán! Mi Gerőt küldjük a kormányba, mivel a közlekedés fontos lett. Takács helyett viszont jobb lenne, ha maga vagy Bán lépne be, Valentiny helyett Ries⁵².” E rövid beszélgetésrészlet is tükrözi, hogy Rákosi Mátyás egész egyszerűen megjelölte, hogy melyik szociáldemokrata politikusból legyen miniszter. Persze az is látszik, hogy Marosán saját pártja ügyeit megbeszélte, a személyi kérdéseket szinte egyeztetette Rákosival.

A következő fokozatot az ún. hivatalos összekötő bizottságok jelentették, amelyek ülésein megvitatták a két párt együttműködését érintő kérdéseket. A harmadik fokozat az ún. baráti kör volt a leghatékonyabb, a legmérgezőbb. Ez volt az a grémium, amelyik leginkább biztosította az SZDP fokozott szatelita szerepének a megvalósítását. Marosán György szerint a baráti társaság találkozásait 1945 nyarán Révai⁵³ kezdeményezte. Horváth Zoltán így látta a baráti kör kialakulását és szerepét: „A Peyer-ellenes csoportból lassan kialakuló baloldal kezdeményező lépéseket tett az együttműködés megszilárdítására, 1946. január 1-jén össze ült Horváth Zoltán lakásán egy szűkebb társaság a két párt „ideológiai kérdéseinek megvitatására”. Jelen voltak Horváth Márton, Losonczy Géza /kommunista újságírók/ és Lukács György /kommunista filozófus/ az MKP, Marosán, Justus, Vajda és Horváth Zoltán az SZDP részéről. Ebből a kezdeményezésből alakult ki néhány hét múlva

⁵² Marosán György: i.m. 75.o.

⁵³ Révai József /1898-1959/ kommunista politikus. Moszkvában a Komintern munkatársa. 1945-50 között a Szabad Nép főszerkesztője. 1949-53 népművelési miniszter, a kulturális élet diktátora volt.

az a baráti társaságnak nevezett kör, amely ha nem is hivatalosan, de ténylegesen egész 1948 tavaszáig betöltötte a politikai összekötő bizottság szerepét⁵⁴.” Gyakorlatilag elmondható, hogy a baráti társaság, amelynek az ülésein Révai és Farkas is részt vettek a későbbiekben, azt a célt szolgálta, hogy a két párt megbízottai ebben a körben folytatták a politikai egyeztetéseket. Itt beszéltek meg a két pártot, az ún. munkásegységet érintő politikai kérdéseket.

A Szociáldemokrata Párt tehát 1945 elejétől megváltozott. A korábbi mérsékelt európai szociáldemokrata vonalról átállították az áruló vezetők a pártot, a moszkvai ügynökök, a Rákosiéktól meghatározott politikai pályára, amely végső fokon az ország szovjetizálását mozdította elő. Mások lettek a körülmények, megváltoztak a párt vezetői, a személyi feltételek. A mérsékelt erők fokozott mértékben háttérbe szorultak. Ez a sors várt Valentiny Ágostonra is, amit a későbbiekben részleteiben is látni fogunk.

Végezetül említsünk meg a helyzet uraival, a kommunistákkal kapcsolatosan néhány kérdést. Alapvetően meg kell állapítani, hogy a kommunisták hatalmát nem az erejük, tagságuk létszáma határozta meg, hanem az, hogy a szovjet imperializmus képviselőiként a Moszkvából kapott utasításokat hajtották végre. Már pedig nyilvánvaló volt, mint ezt korábban már jeleztük, és a felsorolt konkrét példákból is világosan látszik, hogy Magyarországon a szovjetek azt csináltak, amit akartak. A Vörös Hadsereggel vagy utánuk közvetlenül érkezett moszkvai emigránsok élvezték teljes mértékben a szovjetek támogatását. Azt is tudták azonban, ha nem engedelmessé válnak a moszkvai parancsnak, az nagyon veszélyes következményeket vonhat maga után. Nagy részük a Szovjetunióban élte végig a sztálini terrort, a moszkvai pereket. Sok elvtársuk, nemcsak magyarok, hanem más nemzetiségűek is, eltűntek a moszkvai börtönökben, a szibériai kényszermunka táborokban.

⁵⁴ Horváth Zoltán: i. dok. 13.o.

Emellett talán hálások is voltak a Szovjetuniónak, mivel végül is befogadták őket és voltak, akik karriert futottak be. Főként persze azt remélték, hogy Magyarországon majd hatalomhoz jutnak és élvezni fogják a magas beosztásokkal járó előnyöket és lehetőségeket. Kárpótolhatják magukat és családjukat a moszkvai szegénységért, szürkeségért. Moszkva tehát számíthatott rájuk.

Az vitathatatlan, hogy többségük jól kiképzett, ideológiailag felkészített ember volt. Emellett tudták, hogy mit akarnak. Mindennel kapcsolatosan pontos utasításuk volt.

Az ún. akcióprogramot, ami meghatározta a Kommunista Párt magyarországi tevékenységének, politikájának a fő irányait Révai és Gerő⁵⁵ állították össze. A tervezetet Sztálin, a Szovjetunió diktátora hagyta legfelsőbb szinten jóvá. Ezt a fejleményt Korom Mihály történész Gerő Ernőt idézve a következőképpen ábrázolja: „Közben Moszkvából. Rákosi Mátyás telefonon közölte 20-a körül /1944. november/, hogy véglegesen hozzájárultak a magyar párt akcióprogramjához, a Szegeden végrehajtott kisebb javításokhoz is, majd a hónap utolsó napjaiban engedélyezték, hogy a megszerveződő antifasiszta magyar erők koalíciós alapon németellenes kormány létrehozásának tervét tűzzék ki.”⁵⁶ Természetesen a polgári oldalról észrevették a kommunisták célirányos, szinte tervszerű magatartását. Kertész István nagykövet, a párizsi békekonferencián résztvevő magyar küldöttség titkára ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A szovjet támogatáson kívül a moszkoviták további két előny birtokában voltak. Az egyik egy konkrét program volt: a lenini-sztálini hódítási terv lemásolása, a magyar helyzetre

⁵⁵ Gerő Ernő /1898-1990/ kommunista politikus. Moszkvában élt emigrációban. Több nemzetközi megbízatást végzett. 1945-től magas állami és párt funkciókat töltött be. 1956 júliusában az MDP /Magyar Dolgozók Pártjának/ első titkára. A személyi kultuszban való részvétele miatt 1962-ben kizárták az MSZMP-ből.

⁵⁶ Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet /1944-1945. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó, 295.o.

alkalmazva. A másik: a terveik megvalósításában megnyilvánuló erkölcsi és politikai gátlástalanság.”⁵⁷

A jóváhagyott irányelveknek, szovjet utasításoknak megfelelően a kommunisták céltudatosan nyomultak előre a Vörös Hadsereg nyomában. Létrehozták a kommunista pártszervezeteket, megindították és egyben kézbe is vették a közigazgatást, s ami azután végleges fejleménynek bizonyult a további magyar fejlődés szempontjából, egész egyszerűen megszállták a rendőrséget. Megalapozták tehát a hatalomátvételhez, illetve a későbbi szovjetizáláshoz szükséges szilárd bázist. Ugyanígy jártak el a társadalmi szervezetekkel is. Érdemes Rákosit idézni, aki a szakszervezetek elfoglalásával kapcsolatosan a következőket írta: „Nagy meglepettséggel hallottam, hogy ezen a téren jó a helyzet, hogy a megalakult legfontosabb szakszervezetek már kommunista vezetés alatt vannak, s ami nem kevésbé fontos, az újjászervezett szakszervezeti tanács vezetője is kommunista... Az elvtársaknak szívükre kötöttem, hogy minden módon erősítsék meg szakszervezeti pozícióikat, mert számítani lehet rá, hogyha a régi szociáldemokrata vezetők magukhoz térnek, meg fogják kísérelni, hogy ezeket a fontos pozíciókat visszaszerezzék.”⁵⁸ Ez a megállapítás tükrözi a kommunisták taktikáját, és azt is, hogy a szociáldemokrata pozíciókat azaz a szövetséges állásokat mennyire tartották tiszteletben, de tükröződik az is, hogy valójában az SZDP-t mennyire tekintették szövetségesüknek.

Érdemes annak a kérdésnek is figyelmet szentelni, hogy hogyan is vélekedtek a Moszkvából hazatért kommunista vezetők a szociáldemokratákról. Rákosi így ír erről a kérdésről: „Nem felejtettem el Lenin szavait sem, aki éppen a magyar szociáldemokrácia kétszínűségét és aljasságát szokta felhozni a szociálárulók példájá-

⁵⁷ Kertész István: Magyar békeillúziók, 1945-1947. Budapest, 1982, Magvető, 19.o.

⁵⁸ Rákosi Mátyás: i.m. 146.o.

ul.” Úgy gondoljuk, hogy ez a megjegyzés úgyszólván mindent elárul. Ez volt Rákosi és Moszkvából érkezett társai igazi véleménye a szociáldemokratákról, akikkel közösen alkották az akkoriban sokat hangoztatott és dicsért „munkásegységet”.

Ez volt tehát az a történelmi háttér, amelyben Valentiny Ágoston politikusi, állam- és városvezetői tevékenysége kibontakozott, és amely a végzetét okozta.

De hát ki is volt Valentiny Ágoston?

II. FEJEZET

Valentiny Ágoston életrajza

1888. október 6-án született Kalocsán. Édesapja géplakatos segéd, majd később mozdonyvezető lett. Édesanyja Cziesl Matild. A munkás apa és felesége 6 gyermeket neveltek fel. Kisiskolás volt, amikor a politikával kapcsolatos első élményeit szerezte, erről Valentiny így írt: „Több mint 50 éve Szegeden ünnepeltem meg március 15-ét. Itt a Klauzál téren vertek szét minket, a Habsburg-uralom ellen tüntető diákságot a rendőrök.”⁵⁹

A szegedi piarista gimnáziumban érettségizett jó eredménnyel 1906-ban. Ugyanez év őszén gyakornok lett a Magyarországi Vasút Központi Leszámítoló Hivatalában. Közben jogi tanulmányokat folytatott a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen. 1913-ban szerzett jogi diplomát. Ezzel gyakorlatilag megnyílt az út a MÁV hivatalnoki pályafutás előtt.

Az 1917-18-as forradalmi mozgalmak Valentiny Ágostont magukkal ragadták. Sokgyerekes munkás családban nőtt fel. Több-ször megfordult a szegedi munkásotthonban, ismerte az ipari proletárok problémáit. Nem csoda, hogy szívvel-lélekkel csatlakozott a polgári forradalomhoz. 1919-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba és a vasutas szakszervezetbe. Az 1919 márciusában kezdődő Tanácsköztársaság idején a városi közalkalmazotti szakszervezet egyik vezetője lett. Ezzel kezdődött meg munkásmozgalmi karrierje.

A francia megszállás alá kerülő városban szolidaritási sztrájkot szervezett a Tanácsköztársaság támogatására. A fiatal és lelkes

⁵⁹ Impozáns keretek között ünnepelte meg Szeged népe március idusát. Szegedi Népszava. L94 6 március. 16.

Valentinynek nem volt információja arról az anarchiáról, és éhezéssel, valamint azokról a kivégzésekről és egyéb törvénytelenésekről, amelyeket a kommunisták követtek el a fővárosban és a falvakban. Ellentmondásos volt a helyzet, mivel a Tanácsköztársaság vezetői között szociáldemokrata politikusok is voltak. Ő maga a szakszervezeti funkció mellett a szegedi pártszervezet tárgyalóbi-zottságának az elnöke lett.

A franciák kivonulása után letartóztatták. 1920. március 16-tól a szegedi Csillag börtönben tartották fogva, de nem találtak ellene kézzelfogható vádat, ezért Zalaegerszegrre az ottani internáló táborba deportálták, ahol 1921. február 5-ig tartották fogva, több száz szociáldemokratával együtt. Itt a táborban megkísértették. Erről ő maga így nyilatkozott a Magyar Nemzet munkatársának: „Ha vagyont akartam volna szerezni, akkor ott kezdhettem volna el, amikor először internáltak és azt mondták, hogy mindent megadnak, csak hagyjam ott a szociáldemokrata pártot.”⁶⁰ Természetesen erre nem került sor. Az ellenforradalmi rendszer bosszújaként 1922-ben fegyelmi határozattal megfosztották hivatali állásától. Ezután különböző alkalmi munkákból élt. Földbérő volt, majd könyvelőként helyezkedett el. A retorziók nem rettentették vissza a politikai tevékenységtől. Részt vett a Munka c. újság megindításában és szerkesztésében. Erről így írt: „Munka címen lapot indítottunk. Rövidéletű volt ez az újság. Alig három évet élt, de már minden zsarnoki önkény, minden közigazgatási és közrendészeti beavatkozás ellenére kifejezésre jutatta, hogy a profitéhes tőkésársadalmi rend a testi munkás sorsával nem törődő és a gazdasági munkást a legborzalmasabb ínség prédájául odavető politika felszámolása nem késhet soká. Ebben a mi régi lapunkban elmondottunk mindent, aminek elmondását, lehetővé tette a polí-

⁶⁰ Beszélgetés a távozó Valentiny Ágoston igazságügy-miniszterrel. Magyar Nemzet. 1945 július. 13.

cia. Ennek azonban ereje és az uralkodó rétegbe beivódó befolyása olyan hatalmas volt, hogy a demokrácia minden tiszta tételét magába ölelő törekvéseink számára megindított lapunkat rövidesen megfojtotta.”⁶¹ 1923-ban megválasztották a szociáldemokrata párt szegedi szervezete elnökének. Mozgásában ugyan nem korlátozták, de folyton figyelték, ha nem is hivatalosan, a gyakorlatban mégiscsak rendőri felügyelet alatt állt. Tanulmányait ennek ellenére folytatta. 1926-ban sikeres kiegészítő szigorlatával jogi doktori címet szerzett. 1931-ben szakvizsgázott és még ebben az évben ügyvédi irodát nyitott.

E tevékenységéről így nyilatkozott: „Mivel pártügyész is voltam, mint ügyvéd mindig inkább a szegényebb néposztály képviselőjét láttam el, a gazdagabbak tartózkodtak attól, hogy szociáldemokrata ügyvédhez forduljanak.”⁶² Valentiny nem említette, de tény, hogy nemcsak a szegényebb néposztályt, hanem a politikailag üldözötteket, köztük kommunistákat is védett. Így került védencei közé Komócsin Illés kommunista tetőfedő munkás, Ladvanszki József kőműves, több szegedi kommunista szervezkedés végrehajtója, vagy az orosházi kommunista irányultságú földmunkás mozgalom stb. Munkája során kapcsolatba került több szegedi rendőrségi vezetővel, így dr. Borbola Jenővel a bűnügyi osztály vezetőjével, Pintér Károly csoportvezetővel stb. Ezeket a hivatali kapcsolatokat a későbbiekben Valentiny Ágoston ellen fordították a Rákosi rendszerben megtartott koncepciók perben.

Vezetésével a szegedi pártszervezet igen eredményesen tevékenykedett. Hatósugara kiterjedt a megyére, sőt később a dél-kelet magyarországi régióra. Tagja lett a törvényhatósági bizottságnak. 1935-ben és 1939-ben a Szociáldemokrata Párt színeiben indult

⁶¹ Megindulunk. Szegedi Népszava 1946.június. 19.

⁶² Beszélgetés a távozó Valentiny Ágoston igazságügy-miniszterrel. Magyar Nemzet. 1945 július.13.

a parlamenti választásokon is, de nem szerzett mandátumot. 1944. március 19 után a német megszállás, illetve a Sztójai-kormány idején, mint veszélyes elemet letartóztatták és Nagykanizsára deportálták. Onnan azonban 2 hónap múlva kiszabadult. Szegedre visszatérve újból felvette a kapcsolatot a baloldal képviselőivel és várták a szovjet hadsereg bevonulását, ami október 11-én történt meg. Ezt követően Valentiny Ágoston az események fontos szereplője lett. A baloldal – köztük a kommunisták támogatásával – Szeged polgármestere lett. Meghatározó szerepet töltött be az új élet kialakításában, a rend biztosításában. Szerepe volt a koalíciós együttműködés megalapozásában.

Decemberben Debrecenbe vitték. Itt egy ideig a politikai események meghatározó szereplője lett. Bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe mint a szociáldemokrata párt képviselője. E minőségében jelentős közvetítő szerepet töltött be az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének dr. Zsedényi Bélának a megválasztásában. Közreműködött a Szociáldemokrata Párt országos pártvezetésének a létrehozásában. Eleinte támogatta a Kommunista Párttal való együttműködés kibontakozását. Tagja lett igazságügy miniszterként az ideiglenes kormánynak. Ebben a tisztségében nagyon fontos alapozó feladatokat oldott meg. Munkájával a polgári demokrácia megvalósulását próbálta megalapozni. Megkísérelte létrehozni azokat a demokratikus jogi intézményeket, amelyek biztos alapokat nyújthattak volna a demokrácia önvédelmi harcához minden fasiszta és egyéb reakciós kísérletezéssel szemben. Persze Valentiny nemcsak a reakciós törekvésektől félt, hanem fokozatosan felismerte a szovjetek igazi szándékait és így intézkedései a szovjetizálás, a kommunista hatalomátvétel lehetőségeit is figyelembe vették. Persze hamar felkeltette a kommunisták figyelmét, akik kezdték nagyon rossz szemmel nézni az igazságügy miniszter tevékenységét. Rákosi véleménye a következő volt: „Majdnem ugyanannyi panaszt hallottam Valentiny Ágoston

igazságügy-miniszterre egy obskúrus /kétes hírű, gyanús/ szegedi ügyvédre, akit az elvtársak még akkor szedtek fel, amikor Debrecen felszabadulása előtt Szegeden dolgoztak.”⁶³ A kommunisták nem maradtak meg a verbális fenyegetésnél és lesújtó véleménynyilvánításnál, hanem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, azaz a Szovjetunió támogatásával, felhasználva a baloldali szociáldemokraták készséges közreműködését, lemondatták Valentinyt az igazságügyi miniszteri tisztségről.

Miniszterségével kapcsolatban meg kell említeni azt a puritánsságot, amely miniszter- és politikustársainak nagy részét egyáltalán nem jellemezte. Böhm Vilmos erről a következőket írta: „Az igazságnak tartozom, ha megállapítom: valamennyi párt vezető politikusainak többsége részt vett – az ellenállási mozgalom címén – a villa és vagyonszerzésben. Azok nagy része is, akik később kipotyogtak a hatalomból, és azok is, akik még a hatalom élvezetében maradtak...”,⁶⁴ Nos, Valentinyre ezek a megjegyzések nem vonatkoztak. E megállapításunk alátámasztására érdemes idézni a Magyar Nemzet munkatársát, aki egy a Valentinyval folytatott interjú során a következőket írta az igazságügyi miniszter anyagi viszonyairól: „Lakcíme Mérleg utca 6. Jól mondtam ez lakcím és nem lakás, mert ahol Valentiny Ágoston meghúzódik, ez mindennek nevezhető, csak lakásnak nem. Az utóbbi hetekben egy szobát kapott a magyar minisztérium céljait szolgáló épületben, csak hogy az egyébként szép és levegős szoba – üres. Nincsen benne egyéb, mint egy rekamié és két fotel. Még asztal sem, szekrény sem, semmisem. A belépő el sem hinné, hogy itt egy magyar miniszter lakik. Ameddig ez a lakása nem volt, egy díványon aludt a dolgozószobájában. Valentiny nem ért rá foglalkozni olyan felesleges dolgokkal mint saját lakáskérdése, bútorbeszerzése és miegymás.

⁶³ Rákosi Mátyás: i.m.156.o.

⁶⁴ Böhm Vilmos: i. m. 17.o.

Meg aztán sértődés ne essék az őszinte beszédért, pénze sincsen neki berendezésre, mert a miniszteri fizetésből – egybe nincs neki – megélni is csak éppen lehet, nem hogy bútort vásárolni”.⁶⁵ Ilyen volt hát, így élt hatalma csúcsán Valentiny Ágoston igazságügyi miniszter. Érdeemes megjegyezni, hogy Valentinynek ebben az időben már nyolc gyermeke és hat unokája volt.

A miniszteri posztról való eltávolítása után, lemondott Szeged város polgármesterségéről is. A szegedi közvélemény együtt érzett a lemondott polgármesterrel. Vele együtt távozott Horváth János tanácsnok is, aki lemondását azzal indokolta, hogy a „tőle – Valentinytól kapott megbízatását megszüntnek tekinti és ezért kéri felmentését”.⁶⁶ Ugyancsak Szeged hálája volt, hogy kinevezték a város tiszteletbeli főügyészévé.

Az 1945-ös szabad választáson parlamenti képviselővé választották. Emellett aktívan részt vett a Szociáldemokrata Párt agitációs munkájában. Fellépett és beszédek tartott a legkülönbözőbb szociáldemokrata rendezvényeken. Politikai szempontból – csalódva pártja politikájában – fokozatosan Peyer Károly köréhez közeledett. Részt vett Peyer Károllyal a budapesti községi választásokon tervezett közös munkáspárti lista „Dolgozók Egységfrontja” elutasítása érdekében kifejtett, de eredménytelen tevékenységben. Ugyancsak közreműködött a Peyer Károly nevével fémjelzett dokumentum az ún. memorandum megfogalmazásában, amelyben keményen kritizálták a baloldali szociáldemokrata vezetők politikáját. Az ezt követő boszorkányüldözés, moszkvai módszereken alapuló megbélyegzés és rágalomhadjárat természetesen Valentinyt is érintette. Lemondott a Szegedi Napló főszerkesztői tisztségéről és nem indult az 1947. évi

⁶⁵ Beszélgetés a távozó Valentiny Ágoston igazságügy-miniszterrel. Magyar Nemzet 1945 július 13.

⁶⁶ Horváth János lemondott tanácsnoki állásáról. Szegedi Népszava 1945 augusztus 3.

választásokon. Pártpolitikusként szoros kapcsolatot tartott fenn több angol diplomatával, ami a későbbiekben végzetes következményekkel járt. A politikai élettől teljesen visszavonult. Peyer Károlyt nem követte a Radikális Pártba. Ügyvédként kereste a kenyerét. Volt szociáldemokrata politikus társaival köztük Kéthly Annával⁶⁷ és másokkal rendszeresen találkozott.

1950. június 14-én letartóztatták. A vizsgálat során testileg megtörték, fizikai kényszert alkalmaztak vele szemben, ezért elismerte az ellene felhozott vádakát. A Budapesti Katonai Törvényszék a szeptember 12-13-i elsőfokú tárgyaláson életfogytiglani börtönre, politikai jogvesztésre és teljes vagyonek kobzásra ítélte. A vád: I. háborús bűntett, II. a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetése, III. hűtlenség büntetése volt. A Katonai Főtörvényszék 1950. szeptember 20-án megerősítette az elsőfokú ítéletet.

Az ítélet után a váci fegyintézetbe vitték, onnan a budapesti Országos Börtönbe került. Állítólag Recskén is találkoztak vele. A családja mindenesetre 3 évig nem kapott semmiféle értesítést. Egészségi állapota érthető okokból nem volt jó.

Az Elnöki Tanács 1955. november 23-án a büntetés hátralévő részét kegyelemből elengedte. Két nap múlva, november 25-én testileg-szellemileg megtörve hagyta el a börtönt. Az 1956-os forradalom idején részt vett az újonnan megalakult Szociáldemokrata Párt munkájában. Tagja lett a párt október 31-én megválasztott vezetőségének. Tevékenysége a nyomós emlékek és egészségi állapota miatt nagyon visszafogott volt. A szovjet intervenció után visszavonult. 1958. augusztus 21-én agyrákban elhunyt. Halála után, 1962-ben a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta.

⁶⁷ Kéthly Anna /1889-1976/ szociáldemokrata politikus. Eleinte a nők szervezését vezette, a párt vezetőségének tagja, parlamenti képviselő. 1950-ben koncepciós perben elítélik. 1956-ban a Nagy Imre kormány tagja. Emigrációban halt meg.

A szegedi polgármester

1944 őszén a szovjet csapatok elérték Magyarország területét. Lendületesen nyomultak előre. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az addig létező, a háború végén már agonizáló politikai rendszer összeomlik. Azt persze eleinte nem lehetett tudni, hogy a Horthy-rendszer sorsa pontosan mi lesz. Hiszen a magyar fegyverszüneti küldöttség Moszkvában tárgyalt és sokan gondolták úgy, hogy ha Horthy személyét az oroszok nem írják teljesen le, esetleg marad – hasonlóan a román király helyzetéhez – a kormányzói székben. Abban azonban mindenki biztos volt, hogy a rendszer átalakul, modernizálódni fog. A baloldal természetesen másként gondolkodott a várható fejleményekről. Szociáldemokraták, kiszagzák, parasztpártiak, kommunisták úgy gondolták, hogy a szovjet csapatok bevonulásával teljesen új korszak kezdődik, lehetőség nyílik egy új, valóban demokratikus Magyarország megteremtésére. Bizonyosak voltak abban is, hogy személyükben is felszabadulnak, megszűnik az üldöztetés, a rendőri felügyelet, a társadalmi kitaszítottság.

Valentiny Ágoston is joggal várta helyzete megváltozását. Mint láttuk az ellenforradalmi rendszer üldözte őt. Börtön, internáló táborba való deportálás, rendőri felügyelet, állami hivatalból való elbocsátás és más jelenségek, élete szerves alkotórészét képezték.

Valentiny nem várta tétlenül a szovjetek bevonulását, hanem aktívan részt vett az események alakításában. Mielőtt azonban ezt felvázolnánk, érdemes még egy nagyon fontos szempontot figyelembe venni.

A Vörös Hadsereg nyomában, mint említettük megérkeztek a moszkvai magyar, kommunista emigránsok, akiknek az volt a

feladatuk, hogy derítsék fel az országban uralkodó politikai hangulatot, illetve ami ennél is fontosabb volt, kezdjék meg a későbbi szovjetizálás alapjainak az előkészítését. E feladatok végrehajtásához keresték azokat a baloldali gondolkodású embereket, akikben megbízhattak, illetve, akikre támaszkodhattak az említett feladatok végrehajtásában. Valentiny, akinek baloldali múltja nyilvánvaló és közzismert volt, ezért hamar a moszkvai ügynökök látókörébe került.

Visszatérve Valentiny Ágoston tevékenységére, a nagykanizsai fogságból kiszabadulva visszament Szegedre. Illegálisan élt, az oroszok közeledtére aktív tevékenységbe kezdett. Felkereste 1944 október első napjaiban dr. Pálffy György ideiglenes polgármestert, akivel megbeszélték az átmenet kérdéseit. Első feladatként október 8-án, a német megszállók kivonulásának napján, megkezdte a polgárőrség szervezését. Ezenkívül felvette a kapcsolatot a várost védő honvédekkel, akik közül többeket rá tudott arra beszélni, hogy hagyják abba a harcot. Több honvédnek civil ruhát szerzett, előmozdítva ezzel a menekülésüket. Ugyanezen a napon Tombácz László vendégloüssel együtt elmentek a katonai élelmiszer raktárhoz, amelyben hatalmas készletek voltak, s amelyeket a nyilasok oldalán álló őrök fel akartak gyújtani. Ezt azonban sikerült megakadályozni. Így a város ellátása liszttel és kenyérrel biztosított volt. Október 10-én az átmenetet kihasználva a csőcselék fosztogatni kezdte a gettóba összezárt zsidókat. A városháza pincéjében bújtatott munkaszolgálatosok a hozzájuk csatlakozott polgárőrökkel és szociáldemokrata szervezett munkásokkal azonban hamarosan rendet csináltak, szétzavarva a fosztogatókat.

1944. október 11-én bevonultak Szegedre a szovjet csapatok. A bevonulás előtt dr. Pálffy javaslatára felvették a kapcsolatot az orosz parancsnoksággal, gyakorlatilag átadták a várost.

Mindenesetre a szovjet csapatok bevonulásával Valentiny számára megnyílt a közéleti szereplés, felelősségteljes feladatok megoldásának a korszaka.

1944. október 15-én Szeged, az első felszabadult magyar nagyváros polgármestere lett. Ennek történetét a kommunista Komócsin Mihály⁶⁸ így írta le: „Október 11-én a szovjet hadsereg felszabadította városunkat. Már napokkal előbb beszéltünk munkásokkal, parasztokkal és értelmiségiekkel, akiknél – úgy véltük – megértésre találunk, hogy legyenek segítségünkre a kezdet kezdetén... Arról tárgyaltunk, hogyan segítsünk a kifosztott városon. Jól meggondoltuk a tennivalókat, a feladatokat. Már polgármesterjelöltünk is volt, egy város vezetésében jártas és megbízható elvtárs, dr. Valentiny Ágoston. Megállapodtunk abban, hogy ha rákerül a sor, a szovjet városparancsnoknál a munkások nevében őt javasoljuk polgármesternek. A szovjet városparancsnok felszabadulásunk harmadik napján magához hívatta a munkásság és a polgárság megbízottait, hogy megbeszéljük a teendőket. A szegedi munkásság nevében javaslatot tettem a polgármester és a rendőrség politikai és bűnügyi vezetői személyére vonatkozólag. A polgármester a munkások szerint csak dr. Valentiny Ágoston lehetett.”⁶⁹

Polgármesteri kinevezését maga Valentiny Ágoston így mondta el: „Október 14-én Komócsin Mihállyal együtt Vas Zoltánhoz⁷⁰ mentünk, aki azzal fogadott, hogy a munkásság egyöntetű bizal-

⁶⁸ Komócsin Mihály /1895- /építőmunkás. Harcolt a Tanácsköztársaság védelmében. Illegális kommunista.1945 után több párt és állami tisztséget töltött be

⁶⁹ A szabadság hajnalán. Budapest.1965. Kossuth Könyvkiadó.100.o.

⁷⁰ Vas Zoltán /1903-1983/ kommunista politikus. A Tanácsköztársaság bukása után Moszkvába került. Visszaküldték Magyarországra,itt börtönbe került.1940-ben Moszkvába mehett Rákossal együtt.1944-ben a Vörös Hadseregben szolgálva Magyarországra jött.Különbféle fontos párt és állami tisztségeket töltött be.1956-ban Nagy Imre követője. Lett.

ma nyilvánul meg velem szemben és polgári részről is megnyugvás volna, ha vállalnám a polgármesteri hivatalt. Én vállaltam a megbízatást, hogy a város nyugalma ezzel is szolgáljam. Október 15-én reggel vettem át a polgármesteri hivatalt.”⁷¹ A két elbeszélés között jelentős különbség nincsen, Komócsin nyilván 1956-os szerepe miatt egyszerűen kihagyta a történetből Vas Zoltán nevét.

Mindkét részlet plasztikusan mutatja a kommunisták hatalommegalapozó taktikáját és mechanizmusát. Azaz, magukhoz ragadva a kezdeményezést – a szovjet csapatok bevonulása után – megkezdtek az államapparátus kiépítését, a maguk által kiválasztott embereket, potenciális szövetségeseket helyezve a fontos pozíciókba, amelyeket azután nem adtak át a többi politikai erőnek. Az is egyértelmű, hogy ebben a folyamatban a szovjet hadsereg képviselőinek szemében szociáldemokrata és forradalmi múltja miatt természetes szövetségesnek számított. Valentiny, aki – és ez érthető ebben az időben –, bízott a kommunistákban is, meg az oroszokban is. Ekkor még az oroszokban valódi felszabadítókat, a kommunistákban természetes szövetségeseket látott. Ezt a meggyőződését, mint látni fogjuk, a későbbiekben nyilvánosságra is hozta.

A megválasztott polgármester nagy energiával látott feladatai végrehajtásához.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy milyen volt Szeged helyzete az oroszok bevonulása után? Melyek voltak a legfontosabb megoldandó feladatok? Az bizonyos, hogy súlyos a debreceni vagy székesfehérvári harcokhoz hasonló eseményekre nem került sor a délföldi városban. Persze az oroszok lőtték a várost, de súlyosabb épületkárok, klasszikus háborús romok nem keletkeztek. Szeged mégsem volt jó állapotban, a várost sújtották a háború követke-

⁷¹ Így indult meg az élet a felszabadított Szegeden. Szegedi Népszava.1945 X. 11.

ményei. Így október első napjaiban az oroszok megkezdték a város lövetését. Ennek következtében leállt a víz-, gáz- és villanyszolgáltatás. Ezen kívül a németek elvitték a város, a bankok és állami intézmények pénzkészletét. Lerombolták a vasúti- és közúti hidat. Elhurcolták a gépjárművek és lófogatos kocsik többségét és az élelmiszerkészletek egy részét is. A város ellátatlan maradt. Nem volt téli tüzelőanyag, és a malmok, illetve a gyárak részére szükséges üzemanyag is hiányzott. Megszűnt a vasúti forgalom is, így a város az élestarát képező távoli tanyáktól és környező falvaktól el volt zárva. A Vörös Hadsereg élelmezési- és fuvarigénylése további benuhlást jelentett a gazdasági vérkeringésben.

A város helyzetét az új polgármester Valentiny Ágoston így jellemezte: „Így jutott városunk abba az állapotba, amikor egy kultúrközösség visszasüllyedt az elsőrendű szükségletek kezdetleges módozatok mellett való ellátásának a szintjére. Az élelmi és tüzelőanyagok előteremtése, beszerzése és tárolása ez idő szerint a város legfőbb problémája, amihez egy modern városban a közegészségügyi és közüzem fenntartási feladatok társulnak.”⁷² A felvázolt kép nem túl kedvező. Valentiny azonban, mint említettük, energikusan kezdett a normális élet beindítását célzó feladatok végrehajtásához.

Bizakodó volt és optimista. Igyekezett a szegedi lakosokat, polgárokat lelkesíteni, biztatni. A Délmagyarország c. újság november 19-i számában megjelent cikkében a következőket írta: „Legyünk bizakodók és bízzunk a Vörös Hadsereg vezetői által adott ígéretben, hogy felszabadítóként jöttek s közös és jóindulatú összefüggéssel talpra állítjuk Szeged városát, amely az elkövetkezendő demokratikus államrendszerben a magyarságnak egy – az eddiginél – sokkal fejlettebb kultúr gócpontját fogja képezni.” Valentinynek a Vörös Hadsereg vezetőibe vetett bizalma mai szemmel naiv gondolatnak tűnik. 1944 végén azonban nem volt

⁷² Szeged újjáépítési problémái. Délmagyarország 1944 november 19.

az. A Szálasi-uralom véres napjaiban a Vörös Hadsereget sokan, és talán joggal is, felszabadítóként várták és üdvözölték. Részben a gettóknak összezárt és megalázott zsidók, de a baloldali gondolkodású emberek nagy része – tegyük hozzá, hogy a haladó gondolkodású polgárok is – bíztak abban, hogy a Szovjetunió hadserege egy, az eddiginél igazságosabb társadalmi rendszer felépítését segíti elő. Érthető, hogy Valentiny, az üldözött, börtönviselt, az úri osztály által kiközösített szociáldemokrata, bízott a szovjetekben. Bizonyára tudott a sztálini perekről és egyéb törvénytelenégekről, éhezésről, de meggyőződéses baloldali emberként ekkor még azt hihette, hogy a Vörös Hadsereg felszabadítóként jött Magyarországra.

Mindenesetre nem ijedt meg a feladatoktól, és haladéktalanul hozzákezdett az élet normalizálását előmozdító intézkedések végrehajtásához. Így rendbe hozták a közműveket. Újból megindult és zavartalan lett a villany-, gáz- és vízszolgáltatás. November első napjaiban megindult újból a villamos közlekedés. Rendbe hozták a gőzfürdő épületét a háborús károktól és megnyitották a polgárok és a megszálló katonaság részére. Az előzőek során említett, lerombolt vasúti- és közúti hidat fahíddal pótolták a szovjet utászok segítségével.

November 9-én a város összes népiskoláiban megkezdődött a tanítás. Egy másik intézkedéssel felmérték, hogy a város területén levő iparosok, kereskedők és vállalatok milyen árukészlettel rendelkeznek. Elrendelte a polgármester az orosz katonai parancsnokság utasítására a város területén levő lovak és fogatolt járművek nyilvántartásba és igénybevételét.

A város fejlődése, az élet normalizálódása nagy léptekkel haladt előre. Valentiny több olyan haladó intézkedést foganatosított, amelyek már az új Magyarország kibontakozásának az előszelét jelezték. Így többek között városi kezelésbe vették a mozikat.

Ennek egyik oka az volt, hogy a mozik – szám szerint három – jobboldali érdekeltségű cégek kezében voltak. Igen bátor és a lakosság érdekében tett lépés volt, hogy a polgármester tárgyalásba kezdett a megszálló katonai hatóságokkal arról, hogy az utcán közlekedő közönségből nem toboroznak közmunkára. Gyakorlatilag a „malenkij robot„ kiküszöbölését akarta a polgármester elérni. Megkezdtek az iparendelékek felülvizsgálatát. Azt szándékozták felülvizsgálni, hogy ki, mikor, milyen módon jutott hozzá az iparendelékhöz, s az illetőket egyénileg, politikai megbízhatóság szempontjából is felülvizsgálták. E vizsgálódás oka az volt, hogy korábban politikai juttatás volt az iparigazolvány kiadása. Fontos rendelkezés volt továbbá, hogy az elmenekültek ingatlanaihoz gondnokokat nevezett ki a város, hogy az ingatlanok haszonbérét ne hagyja kihasználatlanul akkor, amikor Szeged városának pénzre van szüksége. Az ingatlanokból befolyó jövedelmet a város pénztárába fizették be.

Szegeden Valentiny irányításával, a lehetőségekhez képest, normalizálódott az élet. Nem kis irigységgel figyelték a debreceniek a Szegeden bekövetkezett fejleményeket: „Szegeden különben normálisan zajlik az élet. A színházban telt házak mellett mutatják be Zilahy Lajos „Süt a nap„ c. színművét. November 27-én már megindult a posta, majd a város búzakölcst vett fel. Megalakult az írók, újságírók és színészek szabad szakszervezete, megindult a sportélet.”⁷³

A város lakosságának viszonylagos megelégedettségét tükrözte az a közlemény, amelyet 1944. november 21-én, 25 neves értelmiségi, köztük természetesen Valentiny Ágoston írt alá.

A közlemény legfőbb megállapítása a következő volt: „Mi hat hete élünk a vörös hadsereg megszállása alatt: tehát mi vagyunk illetékesek bizonyosságot tenni az igazságról. Az igazság pedig ez: Sze-

⁷³ Paál Jób- Radó Antal: A debreceni feltámadás. Debrecen.1947. 119-120.o.

ged népe szokásai, törvényei és emberi jogai tekintetében teljes cselekvési szabadságot élvez, templomaink, iskoláink, kultúrintézményeink nyitva, közigazgatásunk, bíróságaink a magyar törvények értelmében és szellemében zavartalanul működnek, senkit bántódás nem ért, aki a helyén maradt.” A közleményben egy katolikus, egy református, illetve egy evangélikus lelkész arról nyilatkozott, hogy „az orosz hadsereg a vallás szabad gyakorlásában senkit sem akadályoz, sőt bennünket arra hívott fel, hogy az Istentiszteletet az eddigi rend szerint tartsuk és folytassuk.”⁷⁴ Érdekes, hogy a közleményben Horthy Miklósról, mint kormányzóról tesznek említést, akinek „október 15-i rádiószózatában megadott irányítást, mi is az ország érdekében valónak tartjuk”.

A közlemény propagandisztikusnak tűnik, mégsem volt az. A valóságot tükrözte. Igaz persze, hogy az orosz katonák loptak, raboltak, nőket becestelenítettek meg, maga a hadsereg látszólag nem avatkozott be az élet folyamatába. Ez azonban a felszín volt, hiszen Bethlen István volt magyar miniszterelnököt ekkoriban tartóztatták le és vitték el Moszkvába és folyt a „malenkij robotra” való erőszakos összefogása a férfiaknak, hiszen épp ez ügyben tárgyalt Valentiny – mint az előzőekben láttuk – a szovjet hatóságokkal. Mégis mindent figyelembe véve Szeged szerencsésebb helyzetben volt, mint a többi magyar város. Emellett az oroszok tényleg segítettek a fahidak felépítésében stb. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a helyi szovjet hatóságok adtak a látszatra és Valentiny tekintélyes baloldali múltja is hozzájárult a viszonylagos békés kibontakozáshoz.

Úgy tűnik, hogy a szovjet hatóságok meg voltak elégedve Valentiny Ágoston polgármesteri tevékenységével. Erről tanúskodik legalábbis az, hogy a moszkvai rádió magyar nyelvű adásában november 25-én Szeged városával és dr. Valentiny Ágostonnal foglalkozott igen pozitív hangvételben: „A rádió hírbeolvasója a

⁷⁴ Budapest Népe !, Magyar Honvédek! Délmagyarország.1944 november 24.

Vörös Hadsereg egyik Szegeden járt haditudósítójának dr. Valentiny Ágostonnal történt beszélgetését ismertette. A haditudósító szívélyes hangon emlékezik meg polgármesterünk személyéről, elmondja róla, hogy a helybeli szociáldemokrata párt közismert és kipróbált régi vezetőembere. Elődje szégyenletesen megfutott a polgármesteri székből a sok gondot maga után hagyva... Hálásan emlékezett meg a felszabadító Vörös Hadsereg segíteni kész magatartásáról, amellyel lehetővé tette a város rendjének visszaállítását és a termelő munka megindítását.”⁷⁵ Újból megismételjük, mert fontosnak tarjuk a későbbi fejlemények szempontjából: Valentiny hitt bizonyára abban, hogy új világ kezdődik. Érthető, hogy az egykori üldözött Szeged újonnan megválasztott polgármestereként tényleg hitt az új világban, a demokrácia megvalósításában és bizonyára feltételezte a szovjetek tényleges jóindulatát.

A város békés élete – a lehetőségekhez képest – kezdett kialakulni. Természetszerű, hogy az új körülmények között a politikai élet is kezdett kibontakozni. Ennek egyik alapvető, talán meghatározó oka az volt, hogy a moszkvai ügynökök Révai József, Vas Zoltán stb. meghatározott feladatokkal érkeztek Magyarországra. Meg kellett kezdeniük a szovjet vezetők Magyarországra vonatkozó utasításainak a végrehajtását. Az ma már nyilvánvaló, hogy a szovjet vezetők a II. világháború győztes befejezését imperialista céljaik megvalósítására kívánták felhasználni. Ezt a szemléletet jól tükrözik a Szovjetunió diktátorának, Sztálinnak a szavai: „Ez a háború eltér a múltbéli háborúktól: ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahová a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt.

⁷⁵ A moszkvai rádió Szeged polgármesteréről. Délmagyarország. 1944 november 28.

Másképp nem is volna lehetséges.”⁷⁶ Ez volt tehát a szovjet szemlélet és ezt a törekvést következetesen végrehajtották az általuk elfoglalt országokban. Nagyon kevés kivétel volt pl. Finnország, Irán északi része, Bornholm dán sziget, Norvégia északi határvidékei. Ez utóbbi területekre benyomultak, de aztán ki is vonultak a szovjet csapatok. Tegyük hozzá, nem önszántukból. Persze eleinte, amíg szükség volt a nyugati szövetségesek támogatására és adtak a baráti kapcsolatokra, finoman és ázsiai ravaszsággal jártak el.

A Magyarországra érkezett moszkoviták hozzákezdtek a látszatdemokráciát jelentő kulisszák kiépítésének megalapozásához. Megkezdték a politikai élet, a pártok működésének a beindítását. Mint korábban említettük, keresték a baloldali gondolkodású embereket, a potenciális szövetségeseket. Valentiny Ágostonban – legalábbis eleinte – megbízható szövetségesre találtak. Meg kell jegyeznünk, hogy Valentiny hajlandó volt az együttműködésre, de nem a szociáldemokrata párt nevében. A szociáldemokraták ugyanis bizalmatlanok voltak. Nem tudták – legalábbis eleinte –, hogy pártok egyáltalán indulhatnak-e. Emellett nem volt kapcsolatuk pártjuk vezetőivel, mivel azok vagy koncentrációs táborban voltak, vagy a körülfűrt fővárosban éltek illegalitásban. Vagy tegyük hozzá, meghaltak, vértanú halált szenvedtek. Ezért Szegeden a Szociáldemokrata Párt a város felszabadulása után 1 hónappal 1944. november 11-én tartotta meg az első hivatalos értekezletét.

Valentiny azonban, mint a város polgármestere és a szegedi politikai élet jó ismerője, részt vett a politikai élet beindításában. Révai és Vas Zoltán is többször felkeresték a polgármestert és megvitatták a politikai élet megkezdésének a lehetőségét és az esetleges nehézségek megoldását. Így problémák voltak a Független Kisgazda Párttal. A párt szegedi vezetői féltek az oroszoktól, tartottak a kommunistáktól és nem akarták a pártot újból életre kelteni. Ekkor

⁷⁶ Djilas: Milovan: Találkozások Sztálinnal. Budapest, 1989, Magvető, 105. o.

hívta fel a kommunista vezetők figyelmét Valentiny dr. Balogh István⁷⁷a Szeged melletti alsóközponti plébánosra, aki közel állt a kisgazda szemlélethez, és aki vállalta a párt tevékenységének a felélesztését. Ugyancsak Valentiny segítette elő a Délmagyarország c. lap újbóli megindítását is, amelynek Balogh István volt a tulajdonosa. A Délmagyarország megindulásának Valentiny nagy jelentőséget tulajdonított: „A város vezetősége és közönsége nevében örömmel látjuk a Délmagyarország c. napilap újabb megjelenését, mint minden fejlődött közösségi élet alapvető segítő eszközét. Ezt a segítő eszközt felhasználva igyekszünk biztatást adni városunk népének és hirdetjük meggyőződéssel, egy új talpra állás szükségességét és lehetőségét.”⁷⁸ Nem tudhatta akkor még, hogy a kommunisták hamar kisajátítják a lapot. Jellemző, hogy a november 19-én újból megjelent újság első számának vezércikkét Révai József írta.

A politikai fejlődéssel kapcsolatban lényeges kérdés volt, hogy Valentiny polgármesterként a város vezetésében következetes baloldali politikát valósított meg. Erre utal többek között, hogy november 8-án a polgármester rendeletet hozott az igazságszolgáltatási szervek munkájának a német megszállás előtti formában való újjászervezésére, ami azt jelentette, hogy a németek bevonulása utáni, a Sztójai-kormány által hozott intézkedéseket, változásokat hatálytalanította. Így érvényét veszette valamennyi zsidóellenes intézkedés és rendelkeztek arról is, hogy érvénytelenek 1921-ig viszámenő hatállyal a baloldal ellen hozott intézkedések. November 9-én szinte semmi türelmi időt sem biztosítva a polgármester úgy határozott, hogy azok a városi tisztviselők, akik 1944. október 15-én vagy azt követően nem jelentkeztek szolgálatételre, kötelesek

igazoló bizottság előtt megjelenni, hogy késedelmes jelentkezésüket igazolják. Később olyan polgármesteri javaslat is született, amely olyan pártközi bizottság létrehozását helyezte kilátásba, amely a Nemzeti Bizottság albizottságaként felülvizsgálja a jobboldali politikai bűnösök ügyét.

Ugyancsak a következetes baloldali politikát jelzi az az intézkedés is, amelyről a Debrecenben megjelenő „Néplap” 1944. december 15-i száma tájékoztat. Eszerint a szegedi polgármester a következő rendeletet adta ki: az elhagyott és fasiszta birtokok termését a földmunkások szabad belátására és gondjaira bízák. A jelentés szerint a földmunkások hozzáláttak a betakarított termés feldolgozásához.

III.1 POLITIKAI ÉLET SZEGEDEN

A moszkvai ügynökök buzgó tevékenysége következtében a politikai élet Szegeden valóban meg is indult. A politikai pártok és a szakszervezeti képviselők 1944. december 2-án értekezletet tartottak. Ennek során megállapodtak a Kommunista Párt javaslata alapján az ország felemelkedésére és újjáépítésére irányuló, legsürgősebben megvalósítandó programban. A feladatok megvalósítása érdekében elhatározta az értekezlet az összes demokratikus pártoknak és a szabad szakszervezeteknek az összefogását a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban. Megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottságát, a Szegedi Nemzeti Bizottságot.

Érdemes idézni a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottsága megalakulásáról megjelent hivatalos közleményt. „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tehát testet öltött Szegeden. Szeged felszabadult népe országos jelentőségű megmozdulást indít el vasárnap, amikor a nagygyűlésen tömegeivel szentesíti a

⁷⁷ Balogh István /1894-1976/ római katolikus pap, a Délmagyarország c. lap tulajdonosa. Kisgazda párti politikus. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban majd azt követően is miniszterelnökségi államtitkár, majd külön pártot alakított. 1949-1952 között az Elnöki Tanács tagja. Volt.

⁷⁸ Szeged újjáépítésének problémái. Délmagyarország. 1944. november 19.

Kommunista Párt által kidolgozott és a többi pártok által némely részletében módosított és közösen elfogadott programot.”⁷⁹ A kor-szak marxista kutatója Korom Mihály a következőképpen világítja meg a valóságot: „Hangsúlyozzuk azonban, hogy egészében az MNFF programjaként elfogadott kommunista javaslat nem változott sem alapelveiben, sem pedig célkitűzéseiben. A változtatások csak részkérdéseket érintettek, sem egyetlen új pontot nem iktattak be, sem pedig egyetlen régít ki nem húztak. Vagyis az MKP programjavaslata egészében az MNFF programja lett Szegeden.”⁸⁰ Ez volt a lényeg, a kommunisták által kidolgozott program szinte változtatás nélküli elfogadása, ez volt az olyan moszkvai ügynökök feladata, mint Révai József és Vas Zoltán. Az MNFF jellegének további elemzése előtt érdemes megvizsgálni, hogy mi volt az elfogadott kommunista program lényege? A főbb elemek a következők voltak: Követelték a németekkel való szembefordulást, a szélső-jobboldali szervezetek betiltását és a háborús bűnösök felelősségre vonását, a demokratikus államrend kiépítését, radikális földreformot, a munkásság szociális helyzetének a javítását, nyolcórás munkanapot, fizetett szabadságot, egyenlő munkáért egyenlő bért, a szakszervezetek jogainak és a kollektív szerződés rendszerének törvénybe iktatását, az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását, az ideiglenes kormány megalakítását, demokratikus külpolitikát, jó viszonyt a szomszédos országokkal, a Szovjetunióval és valamennyi nyugati állammal.

Az ismertetett program nem volt kimondottan kommunista program, sőt látszólag egyáltalán nem volt az, de kommunisták készítették szovjet instrukciók alapján és Moszkvában hagyták

⁷⁹ Megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottsága. Délmagyarország. 1944 december 3

⁸⁰ Korom Mihály: i.m., 302.o.

jóvá, mint láttuk, a legfelsőbb szinten. Ezen a fokozaton a döntéshozók pontosan tudták, hogy mit akarnak a birodalom érdekében megvalósítani. Lényegében létrehoztak egy olyan politikai platformot, amelyhez odaterelhették a nem kommunista pártokat és így lehetővé vált, hogy a kommunisták szinte észrevétlenül, fokozatosan betöltsék az irányító szerepet. Az MNFF csalétek volt, az első olyan kommunista trójai faló, ami előkészítette a kommunisták hatalomra kerülését és az azt követő szovjetizációt. Tulajdonképpen a Komintern VI. Kongresszusán meghirdetett és a politikai hatalom megszerzéséhez ajánlott népfront egy fajta megnyilvánulásával állunk szemben. A Szovjetunió valamennyi általa megszállt országban alkalmazta ezt a formulát. A döntő különbség a Komintern VII. Kongresszusán hozott határozathoz képest az volt, hogy a kelet-európai megszállt országokban a népfront jellegű formációk a Vörös Hadsereg égisze alatt, s a különböző szovjet hatalmi szervek aktív közreműködésével jöttek létre. Ritkán emlegetett konkrét példa a szovjet politika megvalósítására, hogy Németország szovjet megszállási övezetében létrehozták az „Einheitsfront der antifaschistischen demokratischen Parteien” nevű szervezetet, amelyben az összes engedélyezett párt részt vett. A német történészek hangsúlyosan utalnak arra, hogy a szovjet megszálló hatalom a szervezeten belül a kommunistákat részesítette előnyben, mivel a vezető kádereket Moszkvában előzetesen kiképezték, ezen kívül eleve fontos, meghatározó, irányító szerepkörbe állították őket, követve a Vörös Hadsereg előrenyomulását.⁸¹

Az MNFF hivatalos megalakulását 1944. december 3-án a Városi Színházban rendezett nagygyűlésen jelentették be Szeged lakosságának. Az MNFF szegedi bizottságának elnökéül az előző-

⁸¹ Wieland Führ: Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze. Imhof-Zeitgeschichte, Petersberg 2008. 14.o.

ekben már említett dr. Balogh István plébánost, titkárául Gombkötő Pétert a Magyar Kommunista Párt szegedi szervezetének titkárát választották meg. Az adminisztratív irányítást a kommunisták vették kézbe, ezzel is lehetőséget teremtve a párt hajtómotor jellegének és szerepének a biztosítására.

A nagygyűlésen a pártok képviselői mondtak beszédet. Így a Független Kisgazda Párt nevében dr. Balogh István, a Magyar Kommunista Párt véleményét Révai József, a Polgári Demokrata Pártét Örley Zoltán szólaltatta meg. A Szociáldemokrata Pártot dr. Valentiny Ágoston képviselte, míg a szabad szakszervezeteket Komócsin Mihály.

Valentiny első olyan beszédét mondta el, amely nemcsak a szociáldemokrata párttagokhoz, hanem Szeged és a felszabadított országrész lakosságához szólt.

A beszéd retorikailag kiváló felépítésű szónoklat volt. Tartalmilag tekintve az akkori korszak elvárásainak megfelelően radikális, baloldali beszéd volt. Melyek voltak a fő tartalmi elemek? A beszéd elején a szónok köszönetet mondott a kommunistáknak azért, mert segítettek Szeged népének a talpra állításában: „Ebben a munkában most segítőtársak kerültek mellém. Ebben a vonatkozásban elismeréssel adózom innen a magyar kommunista párt kiküldötteinek.” A következőkben kemény támadást intézett a „Szeged népétől merőben idegen az úgynevezett „szegedi gondolat” ellen, amelyet az elmúlt politika annyiszor hirdetett vezetőül. Nekünk ehhez semmi közünk nem volt.” Üldözött szociáldemokrataként természetesen nem is mondhatott mást. Ebben a beszédben éles határvonalat húzott az új és a régi Magyarország ideológiája között. Méltatta az új politikai mozgalom az MNFF megindulását. „Erről a politikai mozgalomról megállapítom, hogy egyezik Szeged népének gondolatával... azonban meg kellett álla-

pítanom, hogy bizony nagyon sokan passzivitással, közönnnyel nézik a politikai mozgalmat.” Erősen radikális hangot ütött azután meg, amikor a következőket mondta: „Ma ki kell állni mindenkinek, mert vagy velünk jön a népi Magyarország feltámasztásának munkájában, vagy pedig el fogjuk söpörni kérlelhetetlenül, mivel nem tűrünk többé úgynevezett jobboldali gondolatot... Itt nem lehet közönnnyel nézni a dolgok folyását, visszahúzódní vagy gyáván megalkudni, hanem elő kell jönni és színt kell vallani... Felhívok mindenkit, hogy vannak itt a régi rezsimnek meghunyászkodott bérencei, akik a város nyugalalmát, az új Magyarország felépítésének munkáját zavarják. Lehetetlenné kell tenni őket... Úgy gondoljuk, hogy az idézett beszédrészeket bármelyik kommunista agitátor is mondhatta volna. Természetesen Valentiny nem volt az. Azonban ekkor még vitte a gondolatait a számára és személyében az igazi felszabadulás szele és vihara. Erről a beszéd további részében ezt mondta: „Én a zaklatások és üldözések idején egy pillanatig sem álltam félre és mindenkor a népi demokrata erők érvényesülésében hittem és ma végre elérkezett az idő, amikor 26 éves munkám és szenvedésem eredményeként innen üdvözölhetem a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulását.” Ez volt tehát a lényeg: a munkáscsaládból származó, börtönviselt, az úri osztály által lenézett baloldali ügyvéd Szeged polgármestere lett. Hatalomhoz jutott. Természetes, hogy a kialakult új helyzetet a magáénak tartotta, természetes továbbá az is, hogy Szeged lakosságát, a népet kívánta szolgálni.

A radikális mondanivaló mellett azonban előtűnt Valentiny később beigazolódnó toleráns és mérsékelt politikája, amikor a következőket mondta: „Szabadság kell, mert szabadságban és szabadság mellett fejlődhet magasra és nagyra a demokrata gondolat. Meg vagyok győződve, hogy ebben a szabadabb levegőben összefog velem mindenki, aki a demokrata gondolatnak híve.”

A szabadság fogalmának ez a szózatszerű megjelenítése elárulja Valentiny igazi énjét, a demokrácia az ezzel járó szabadság és az emberi jogok tiszteletben tartásának feltétlen igenlését. Végül a beszéd többi részében a Szociáldemokrata Párt történelmi szerepét domborította ki: „Ez a párt Magyarország sorsában egy darab történelmet is jelent... Nem lehet ezt a pártot letörni, szerény véleményem szerint, ennek a pártnak gyökerei vannak a magyar népben és a dolgozó tömegekben.”⁸² A beszéd megfelelt az akkori korszak követelményeinek. Érződik az a baloldali radikalizmus, ami a Horthy-rendszer és a véres Szálasi-uralom bukása és veresége után törvényszerűen vált uralkodóvá. A jobboldal kudarca után a tömegek hittek és bíztak abban, hogy a baloldali erők az addiginál sokkal egészségesebb társadalmi viszonyokat és sokkal tisztább, az emberekhez közelebb álló közéletet alakítanak ki.

Ezzel a szerepléssel Valentiny Ágoston szegedi polgármesterként való tevékenysége befejeződött. Az események Debrecenbe sodorták, ahol olyan feladatokat kapott, amelyek nem tették lehetővé, hogy polgármesteri tevékenységét folytassa. Névleg 1945. augusztus 1-ig polgármester marad, de addig nagyon sok minden történt.

IV. FEJEZET

Debreceni események

A háborús események, a szovjet hadsereg győzelmes előrenyomulása eredményeként 1944 végére az ország egy tekintélyes része felszabadult. Dél-Magyarország, a Tiszántúl, az északi területek szovjet megszállás alá kerültek.

A szovjet vezetők elérkezettnek látták az időt, hogy megkezdődjön a szovjetizálásra kiszemelt új Magyarország alapjainak lerakása. Persze ezt nem hangoztatták, sőt titokba tartva álcázottnak készítették elő. Vigyáztak a látszatra. A háborúnak még nem volt vége és tekintettel voltak ekkor még a nyugati közvéleményre, amely akkoriban még szimpatizált velük. Az európai és az amerikai közvélemény szinte el volt ragadtatva a szovjetek háborús sikereitől. Rooseveltnél érdekes módon emberileg is vonzódott Sztálinhoz, a szovjet diktátorhoz. Leveleiben Joe bácsiként emlegette, s mint tudjuk, a teheráni konferencia idején Sztálin meghívására a szovjet rezidencián lakott. A szovjetek ekkor még látszólag a demokratikus változásokat, a demokratikus átmenetet támogatták az általuk megszállt országokban és mint Magyarországon is, létrehozták a demokratikus kulisszákat. Közben azonban a Moszkvából megérkezett ügynökök azon dolgoztak, hogy aláaknázzák a polgári pártokat, előkészítsék a szovjetizálás lehetőségét.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozását kiváló történészek: Korom Mihály, Gosztonyi Péter, Vida István stb. magas színvonalon feldolgozták. Ezért főként azokat az eseményeket érintjük, amelyek Valentiny Ágoston tevékenységével kapcsolatosak.

A Moszkvában folytatott fegyverszüneti tárgyalások során megállapodás született arról, hogy a létrejövő, az új magyar

⁸² A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulása. Délmagyarország. 1944. december 5.

államot képviselő ideiglenes szerv székhelye Debrecen legyen. A tárgyalásokon résztvevő gróf Teleki Géza⁸³ ezt így rögzítette: „A Moszkvai Magyar Bizottság a tábornok urakkal egyetértésben a központi szervet Magyarországon Debrecenben kívánja megalakítani, tekintettel arra, hogy ebben a városban hirdette ki 1849-ben Kossuth a magyar függetlenséget.”

Molotov: „Ebben benne vagyunk! Igen Kossuthot ismerjük.”⁸⁴ Így tehát Debrecen lett a megszállt ország rész politikai központja.

A szegedi példához hasonlóan a Szovjetunió magyar származású és Moszkvában több évet eltöltött – és tegyük hozzá, jól kiképzett – ügynökei Debrecenben is pillanatok alatt megkezdtek a tevékenységüket. Az események irányítását egyszerűen kézbe vették, mindent ők csináltak. Az élet beindításával és a politikai élettel kapcsolatosan ők javasoltak személyeket különböző beosztásokba, írásos anyagokat és előterjesztéseket készítettek, nyilatkozatokat fogalmaztak, egyeztettek a szovjet megbízottakkal, a szovjet hatalmi technikusokkal. Ezt a Magyarországra számára végzetes folyamatot Nagy Ferenc a következőképpen idézi fel: „Azt lehetne mondani, hogy a Kommunista Párt együtt foglalta el az országot a Vörös Hadsereggel. Amint a Vörös Hadsereg előrenyomult Magyarország területén, úgy követték az arcvonalat a Moszkvából hozott kommunisták [...] Amikor más pártok vezetői és tömegei még azt sem tudták, milyen lesz a kibontakozás, lesz-e mód pártpolitika folytatására vagy nem, alakul-e kormány, vagy katonai közigazgatás lesz-e, a kommunisták már kész tervekkel nyomultak előre, a Vörös Hadsereg arcvonalával együtt... Most új takti-

⁸³ Teleki Géza gróf /1911-1983 /egyetemi tanár Teleki Pál volt miniszterelnök fia. A Kolozsvári Tudományegyetemen a geológia tanára. A magyar fegyverszüneti delegáció tagja. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultusz minisztere. Az Egyesült Államokba emigrált.

⁸⁴ Teleki feljegyzéseit idézi Gosztanyi Péter: Háború van Háború. Budapest 1989. Népszava 93. o.

kával közeledett a Kommunista Párt a nép felé... Hangoztatták, hogy magyar talajon nőtt magyar kommunista pártot akarnak. Kijelentették, hogy hazafias, nemzeti alapon álló pártnak tekintik magukat. Megnyugtatták a népet, hogy a magántulajdon alapján állanak. Nem beszéltek kommunizmusról, még csak szocializmusról sem, hanem hirdették a demokráciát. Mindezekre nyilván meg volt az utasításuk, miután nemcsak Magyarországon, de a Szovjet által megszállt többi országban is hasonló megnyugtató gesztusokkal jelentkezett a kommunista párt.”⁸⁵

A kommunisták tehát nagyon is pontosan tudták, hogy mit akarnak, illetve hogy mi a feladatuk, mert parancsba, utasításba kapták, hogy szovjet uraik, milyen célok megvalósítására akarják őket felhasználni.

A moszkvai emigránsok Szeged után Debrecenbe mentek és innen kezdték szervezni a kommunista pártot és egyidejűleg az új Magyarországot. A Moszkvából Magyarországra érkezett ügynökök koordinátora Gerő Ernő volt. A kutatások, emlékiratok, korabeli közlemények, újságcikkek alapján megállapítható, hogy Gerő Ernő tartotta kézben a szálakat és irányította a Moszkvától kapott utasítások sikeres végrehajtását. Gerő gyűjtötte össze és rostálta ki az új állam vezetésére tett javaslatokat, ő egyeztetett a szovjet megbízottakkal, hatalmi technikusokkal, mint látni fogjuk, ő tárgyalt az ideiglenes nemzeti kormányba kijelölt miniszterekkel. Ő volt a magyar előkészítő csapat vezetője. Gerő Ernőben megbíztak a szovjetek. Tudták róla ugyanis, hogy habozás nélkül végrehajtja a kapott utasításokat. Teljes mértékben azonosult a szovjet imperializmus törekvéseivel és célkitűzéseivel. Emellett jelentős nemzetközi tapasztalatokkal is rendelkezett: Belgiumban és Franciaországban végzett pártmunkát. Igen sokoldalú harci tapasztalatokat szerzett Spanyolországban. Aktív

⁸⁵ Nagy Ferenc i.m. 93-94.o.

részese volt az erős spanyolországi trockista és anarchista mozgalmak véres felszámolásának.

Egy biztos, hogy Gerő a rábízott utasításokat precízen és könyörtelenül hajtotta végre. Érdekes, hogyan látták saját elvtársai: „Gerő bejött, körülnézett, és azt mondta: micsoda pártközpont ez, ahol az asztalokon rendetlenség van, a tolltartók nincsenek a helyükön? Belépője azt mutatta, hogy az ő katonás szovjet stílusa ettől a kicsit bohém, de hát az életért pontosan így küzdő pártmozgalomtól tulajdonképpen távol áll.”⁸⁶ Érdekes a következő jelenet is: „Nagyon jól emlékszem, hogy kezdettől fogva nemcsak én, a különben nagyon fiatal újságíró, hanem sok más kollega is azt hangoztatta, hogy az újságban valahogy tükrözni kell, hogy a pártok nem értenek egyet azzal, ami Budapesten történik – nem a Vörös Hadsereg mint egész bűnéről kell írunk hanem egyes orosz katonákéről, gyakran katonaszökevényekéről, vagy egyenruhába öltözött bűnözőkéről [...] Ezt a véleményünket Gerőnek adtuk elő. Természetesen felháborodottan utasította el javaslatunkat, mintha valamiféle örült ötlettel álltunk volna elő: hogyan képzeljük, hogy miután a Vörös Hadsereg annyi áldozat árán járult hozzá a felszabadulásunkhoz, egy álló hónapon át harcolt Pest felszabadításáért és iszonyú veszteségeket szenvedett, most egyszerre csak bírálát tárgyává váljék.”⁸⁷ Ilyen volt Gerő Ernő! Még egyszer megismételjük: a szovjet utasításokat pontosan és eredményesen hajtotta végre, harcos és megbízható képviselője volt a szovjet érdekeknek.

Említsük meg a teljesség kedvéért, azokat a szovjet tisztviselőket is, akik részt vettek, irányították és felügyelték az új Magyarország megalapozására irányuló folyamatokat. Természetesen

⁸⁶ Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatók. Egy jó házból való pártmunkás emlékei. Magyar Hírlap Könyvek, 1989. 28. o.

⁸⁷ Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben. Budapest, 1989, Szabad Tér kiadó, 33. o.

nagyon sokan voltak, ezért három olyan nevet említsünk meg, akiknek jelentős szerepük volt az ország gyarmatosításának az előkészítésében.

Az egyik legveszélyesebb és könyörtelen végrehajtó volt G. M. Puskin követi rangú politikai megbízott.⁸⁸ Hideg, könyörtelen emberként emlékeznek rá. Főnökei utasítását hiánytalanul végrehajtotta. Természetesen nem ítéltethető el, mivel orosz volt. Hazája birodalmi érdekeinek megvalósítását mindennél fontosabbnak tartotta.

Geiger /Grigorjev/ Béla⁸⁹ magyar származású szovjet diplomata. Ennek ellenére szovjet szellemben szolgálta befogadó hazáját. A magyar szempontokat egyáltalán nem vette figyelembe, mindenek felett a szovjet érdekeket képviselte.

Végül említsük meg Szuszajkov⁹⁰ vezérezredes nevét, aki a Vörös Hadsereg érdekét képviselte a Debrecenben megkezdődött folyamatok végrehajtásában.

A kommunisták a kiszemelt szövetséges politikusokat igyekeztek Debrecenbe juttatni, néha a legkalandosabb módon. Valentiny Ágoston is, akit mint láttuk a szovjetek – ekkor még simpatíával kezeltek, és a kommunisták is kedvezően ítélték meg –, szintén Debrecenbe utazott. Illetve oda vitték az oroszok. Erre az eseményre maga Valentiny így emlékezett vissza: „Kedden éjszaka /december 12/ talán már elmúlt éjfél is, telefonon felhív a várospa-

⁸⁸ Puskin, G. M. / 1909-1963 / diplomata 1939-ben került a Külügyminisztériumba. Később Kínában volt főkonzul. 1944-től Magyarországi politikai megbízott. A SZEB politikai főtanácsadója, majd 1948-ig nagykövet.

⁸⁹ Geiger Béla / 1909-1983 / Szüleivel 1922-ben érkezett a Szovjetunióba. 1940-től állt külügyi szolgálatban. 1940-41-ben Budapesten szolgál sajtóattaséként, 1945-től a Budapesti szovjet követség titkára. 1946-ban rendelik haza, ezt követően a szovjet külügyminisztérium munkatársa

⁹⁰ Szuszajkov, I. Z. / 1903-1962 / Részt vesz a szovjet- finn háborúban. Később a háború alatt a II. Ukrán Front haditanácsának tagja. 1946-1947-ben a romániai SZEB elnökhelyettese.

rancsnok, majd személyesen eljön hozzám egy előttem ismeretlen orosz őrnaggyal. /Az ismeretlen őrnagy Gerőtől vitt levelet Vas Zoltánnak. A levélhez egy lista is volt mellékelve, ami azoknak a nevét tartalmazta, akikre Gerőnek szüksége volt az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának az előkészítéséhez. Ugyancsak tartalmazta a levél azoknak a kommunistáknak a nevét is, akiket Gerő különböző pártfeladatokkal kívánt megbízni. Ez a körülmény is jól mutatja Gerő Ernő meghatározó szerepét./ Felvilágosítást kért tőlem, hogy egyes személyeket, közöttük a Szegeden tartózkodó moszkvaiakat, azután Balogh Istvánt /páttert/ és még néhány demokratikus politikust, hol találhatnak meg. Megadtam a felvilágosításokat, azután én is elmentem az orosz tisztekkel, egy orosz autóval segítettem összeszedni az embereket. Révait, Farkast, Vas Zoltánt és a többieket meg is találtuk. Valamennyien elmentünk a városparancsnokságra, ahonnan reggel 6 óra körül elindultunk Debrecen felé. Hódmezővásárhelyen utaztunk át és ott előre megállapított program szerint felvettük az autóra Takács Ferenc⁹¹ volt országgyűlési képviselőt. A délutáni órákban érkezünk meg Debrecenbe, este a Bikában összeismerkedtünk Miklós Béláékkal⁹², azután részt vettünk a Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság első ülésén.⁹³ A szóban forgó grémiumról annyit meg kell jegyeznünk, hogy Moszkvában határozták el a felállítását. Feladata az volt, hogy meghatározza a választás, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztásának a rendszerét, módozatait. Az Előkészítő Bizottság fontos szerv volt, mivel

⁹¹ Takács Ferenc /1893-1956/ szociáldemokrata politikus. Az MSZDP hódmezővásárhelyi titkára, később parlamenti képviselő, az Ideiglenes Nemzeti Kormányban iparügyi miniszter. Később visszavonult a közéletől.

⁹² Miklós Béla /1890-1948/ hivatásos katona 1944 augusztus elejétől az I. hadsereg főparancsnoka, vezérezredesi rangban. Átment a szovjetekhez. Részt vett Moszkvában a kormányalakítási tárgyalásokban. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke majd országgyűlési képviselő.

⁹³ Paál Jób-Radó Antal i.m. 157.o.

javaslatai megalapozták a későbbi alkotmányos fejlődés fundamentumát. Ezt felismerve, a kommunisták természetesen kihasználták a helyzetet. Az Előkészítő Bizottság tevékenységét szinte az első perctől kezdve manipulálták. Az első lépés az volt, hogy Gerő Ernő javaslatot tett a Bizottság összetételére. Gerő persze nem ismerte a javasolt tagokat, hanem a Moszkvából előreküldött és az ország helyzetét felmérő ügynökök véleményét használta fel.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi is volt a manipuláció lényege? A Bizottságnak 18 tagja volt. Ebből 5 küldött a Kommunista Párt képviselője volt – noha a párt akkoriban a legkisebb létszámú politikai alakulat volt. Emellett a kommunisták számíthattak továbbá Erdei Ferenc⁹⁴ támogatására is. Erdei ugyan a paraszt pártot képviselte, de titkos kommunista párttag volt. E sajátos helyzet bizonyítására érdemes idézni Gerő Ernő leveléből, amelyet az akkor még Moszkvában tartózkodó Rákosinak írt 1944. december 28-án: „Ezzel kapcsolatban be kell számolni arról is, hogy Erdei Ferenc kérte a pártba való felvételét. A határozatunk az, hogy felvesszük, de titokban tartjuk a dolgot.”⁹⁵ Számíthattak ezenkívül Molnár Erikre⁹⁶ is, aki pártonkívüliként szerepelt, de kommunista volt. Ő ugyan nem volt az Előkészítő Bizottság tagja, az első ülésen azonban aktívan részt vett. A 7 kommunistával szemben 3 szociáldemokrata és 3 kiskapda tagja volt a Bizottságnak. Emellett a demokratikus pártoknak ekkor még nem volt irányító szervük és nem ismerték még ebben az időben a kommunisták erőszakosságát, amelyet bátorított a mögöttük álló Vörös Hadsereg. Legfőképpen ismeretlen volt számukra a moszkvai bizantinizmus. Ezért

⁹⁴ Erdei Ferenc /1910-1971/ falukutató a Nemzeti Paraszt Párt egyik megalapítója. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere, később is magas állami tisztségeket töltött be. Az agrár szociológia kiemelkedő képviselője.

⁹⁵ Moszkvának jelentjük i.m. 12.o.

⁹⁶ Molnár Erik /1894-1966/ 1928-tól aktív kommunista. 1945 után különböző állami tisztségeket töltött be.

hát hiába volt az Előkészítő Bizottság elnöke a keménykezűnek ismert kisgazdapárti politikus dr. Vásáry István⁹⁷, és hiába tartott bizalmas egyeztető megbeszélést Miklós Béla, Vásáry István és Gerő Ernő, minden úgy történt, ahogy a kommunisták javasolták, minden a moszkvai tervek szerint valósult meg, vagyis a képviselő választást gyorsan le kellett bonyolítani és az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek december 21-én kellett az első ülését megtartania. Moszkvának fontos volt- a nyugati szövetségesek megnyugtatására az alkotmányos kulisszák megteremtése.

Debrecenbe érkezése után Valentiny az előkészítő bizottság tagja lett, a Szociáldemokrata Párt egyik megbízottjaként. Már december 16-án megkezdődtek a nemzetgyűlés ülésének az előkészületei. Ezen a napon Valentiny, Miklós Béla miniszterelnök-jelölt, dr. Vásáry István és a házigazda Révész Imre református püspök társaságában helyszíni szemlét tartottak az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülésének a megtartására kijelölt helyen, a református kollégium oratóriumában.

A szegedi polgármester a nemzetgyűlés első ülése előtt két nappal tudta meg, hogy miniszternek jelölték a kommunisták. Valentiny erről a következőket mondta: „Gerő Ernő a Bikában közölte velem a Moszkvában összeállított kormánylistát és elmondta, hogy Takács Ferenc mint iparügyi és én mint igazságügy-miniszter képviseljük majd a kabinetben a Szociáldemokrata Pártot. A híradás után közöltem ezt nyomban Balogh páterrel is, akinek szobája az enyém mellett volt.”⁹⁸ Dr. Balogh István maga is emlékezett erre a jelenetre: „Valentynivel, hogy tárcát vállaljon én is beszéltem. Az én rábeszélésem volt számára a legjelentősebb, régóta ismertem.”⁹⁹

⁹⁷ Vásáry István /1887-1955/ 1928-tól Debrecen polgármestere, kisgazdapárti képviselő, az Ideiglenes Nemzeti Kormány pénzügyi minisztere. Később Szabadságpárti politikus, majd visszavonult a közéletből

⁹⁸ Paál-Radó: i.m. 167.o.

⁹⁹ Dr Balog István írásbeli közlése. Idézi Korom Mihály i.m. 341. o.

Balogh István visszaemlékezése elárulja, hogy Valentiny habozott a felkéréssel kapcsolatban hiszen előre nem tudhatta, de valószínűleg sejtette, hogy milyen nehéz feladatokat kell megoldania igazságügyi miniszterként.

Valentiny miniszteri jelölésének a körülményei is arról tanúskodnak, hogy a kormány összeállítását teljes mértékben a kommunisták tartották kézben. Érdemes ezzel a folyamattal kapcsolatban egy hiteles tanút megidézni. Vas Zoltán a következőket írja: „Gyakori utazásaim miatt a felszabadult területeken én ismertem legjobban az Ideiglenes Kormány minisztereiként számításba vehető politikusokat, kommunistákat. Itt most csak azokat említem, akiket Gerő [...] Rákosinak, Molotovnak minisztereknek javasolt: Erdei Ferenc makói származású író, Valentiny Ágoston, Szeged szociáldemokrata polgármestere, Takács Ferenc volt szociáldemokrata képviselő.”¹⁰⁰ A szovjet politikai behatolás mechanizmusa és folyamata Vas Zoltán visszaemlékezései alapján szinte teljes egészében rekonstruálható. A Moszkvából Magyarországra küldött kommunisták megkezdték a szovjetizálás politikai feltételeinek a megalapozását. Megérkezve – a legtöbb esetben szovjet tiszti egyenruhában – a katonai behatolást biztosító szovjet csapatok nyomában keresték azokat a megbízható, főként természetesen baloldali múltú politikusokat, akikről feltételezték, hogy hajlandóak lesznek a megszállókkal illetve helytartóikkal együttműködni. Ugyanarról a folyamatról van szó, ami a polgármesterek kinevezésénél volt tapasztalható. Valentiny személyében a két feltétel egybeesett. Azt, hogy a kommunisták már ebben az időben, amikor az ország területének egy része még lángokban állt, mennyire birtokon belül érezték magukat, jól bizonyítják Vas Zoltán idézett szavainak a folytatása: „Szegedről a kisgazdapárti Balogh István plébánost nem javasoltuk miniszternek, noha máris kitűnően mű-

¹⁰⁰ Vas Zoltán: Viszontagságos életem. Budapest.1980. 720.o.

ködött velünk együtt. Viszont az egyik legjelentősebb kormányzati szerepet szántuk neki: a miniszterelnökségi államtitkárságot. Akkoriban ez a miniszterelnök-helyettségét jelentette.” Ez a szövegrész önmagáért beszél. A kormányzati struktúrát a kommunisták, illetve javaslatuk alapján a győztes oroszok határozták meg. A kommunisták a kormányépítés teljes folyamatát kézben tartották. Ennek a ténynek beszédes bizonyítéka, hogy Valentinyvel és a többi későbbi miniszterrel is Gerő közölte a miniszterré történt jelölést. Voltak ugyan látszatviták, így az első pártközi értekezleten is, ahol főként a belügyminiszteri tisztség eldöntéséért folyt a vita. Vásáry István látva, hogy a posztot a kommunisták akarják birtokolni, keményen fellépett e kívánság ellen. A vita elhúzódott. A jóhiszemű Valentiny, aki a megbeszélésen a pártja képviseletében volt jelen, abban bízva, hogy valamennyi partner betartja a demokratikus játékszabályokat, sürgette a megegyezést, mivel az első ülés megtartását december 21-ére tervezték és addig meg kellett egyezni a vitatott kérdésekben.¹⁰¹

Kijelölt igazságügyi miniszterként Valentiny első nyilatkozata – országos jelentőségű megnyilatkozása – a Debrecenben megjelenő Néplap c. újságban jelent meg. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés jelentőségéről a következőket mondta: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlést jogforrásnak tekinthetjük, mert a nemzeti bizottságokon /a szovjetek bevonulása után létrehozott önkormányzati szervek/ keresztül a néptől származtatja a felhatalmazását. Ma, hogy nincs államfő és nincs parlament, vissza kellett mennünk magához a néphez. Az nagyon sok helyen ma kényszermegoldásokat követel. Tisztán jogi szofizmákkal /álokoskodás/ nem lehet operálni. Örültség volna természetesen egész jogrendszerünket felrúgni. Ami az élettel összeegyeztethető, azt meg kell tartani... A szükség azonban rávihet

¹⁰¹ Vörös Vince interjú. Készítette Hegedűs István 1988-ban. 1950-es Intézet Oral History Archivuma 169.sz 163.o.

új jogszabályok alkotására. Ilyenkor nem szabad haboznunk, hanem hozzá kell nyúlnunk a problémákhoz és olyan jogszabályokat kell alkotnunk, amelyek a közérdeket szolgálják.”¹⁰² A nyilatkozat alapján előtűnik egyrészt Valentiny pragmatizmusa, a megoldandó feladatok rugalmas kezelése. Másrészt megnyilatkozik a kijelölt igazságügyi miniszter mérsékelt szemlélete. Nem kívánta a korábbi időszakban kialakult jogrendszer felrúgását. Nem akart a múlttal való leszámolás ürügyén minden korábbi megoldást, keretet felszámolni, csak ott látott erre lehetőséget, amely területen a bekövetkezett változások ezt megkívánták.

IV. 1. AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS ELSŐ ÜLÉSE

Az Előkészítő Bizottság által elfogadott módozatok alapján a nemzeti bizottságokra támaszkodva az oroszok által megszállt magyarországi területeken megválasztott Ideiglenes Nemzetgyűlés a Moszkvában kidolgozott terveknek megfelelően 1944. december 21-én megtartotta az első ülését. A nemzetgyűlési választások természetesen nem voltak teljes mértékig szabályosak, de az adott körülmények között ezt nem is lehetett volna ennél jobban megvalósítani. Ezt tükrözik az eredmények is: a 230 tagú nemzetgyűlésben 65 képviselővel /28,3 %/ a Kommunista Párt érte el a legjobb eredményt. Erről Gerő Ernő így számolt be Rákosi Mátyásnak: „Ami a kommunista képviselő arányszámát illeti, ezt bizony egy kicsit túlméreteztük.”¹⁰³ Nyilvánvaló, hogy a kommunista eredmény csalással született meg. Ugyanakkor a bizonyosan legnépszerűbb Kisgazdapárt 51 főt /22,2%/ ért el. A Szociáldemokrata Pártot a harmadik helyre szorulva 34 fő /14,8%/ képviselte. A Parasztpárt

¹⁰² Az Ideiglenes Nemzetgyűlés jogforrás. Beszélgetés Valentiny Ágostonnal. Néplap 1944. december 21.

¹⁰³ Moszkvának jelentjük. I.m. 14.o.

5,2% a Polgári Demokrata Párt 2,6%-kal képviseltette magát. 14 fő pártonkívüli képviselő volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésben.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülészakán Valentiny jelentős szerepet játszott. Megállapítható, hogy politikai szempontból a virágkorát élte, s bizonyos esetekben meghatározó szerepe volt az események alakulásában. Ennek oka az volt, hogy ebben az időszakban – főként vidéken – kevés baloldali értelmiségi volt. Ezenkívül, noha Valentiny ezekben a hónapokban még nem volt országosan ismert, a felszabadult Dél-Magyarországon azonban ismerték megingathatatlan baloldali múltját. Hiteles személyiség volt. Nem csak hangoztatta szociáldemokrata múltját, hanem ezért, mint láttuk börtönt, üldöztetést, kitesztettséget is el kellett viselnie. Emellett a szociáldemokrata párt országos vezetői el voltak szigetelve, különböző okok miatt a felszabadult területektől, így a kialakult vákuumhelyzetben Valentiny a párt meghatározó személyisége lett.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén az Előkészítő Bizottság elnöke dr. Vásáry István valóban szép megnyitó beszéde után, a nemzetgyűlés tisztikarának a megválasztására került sor. A jelöltek nevét közös megállapodás alapján Takács Ferenc szociáldemokrata képviselő olvasta fel. Szentpéteri Kun Bélát¹⁰⁴ a nemzetgyűlés elnökének, Juhász Nagy Sándort¹⁰⁵ és Sántha Kálmánt¹⁰⁶ alelnöknek javasolta. Szentpéteri Kun nevének említésekor tiltakozás hallatszott, míg többen azt kiáltozták, hogy Juhász Nagy Sándor legyen az elnök. Ekkor Valentiny felállt és a következőket

¹⁰⁴ Szentpéteri Kun Béla /1874-1950/ jogász egyetemi tanár. A debreceni egyetemen egyházjogot tanított. 1943-44 felsőházi tag.

¹⁰⁵ Juhász Nagy Sándor: /1883-1946/ Károlyi párti politikus. 1919-ben a Berinkey kormány igazságügyi minisztere. Később egyetemi tanár. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első alelnöke.

¹⁰⁶ Sántha Kálmán /1903-1956/ idegsebész, egyetemi tanár. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnöke, később visszavonul a politikától.

mondta: „Tisztelt Nemzetgyűlés! Indítványozom, hogy a rendkívüli történelmi pillanat ünnepélyességét emeljük azzal, hogy a választás mellőzésével közfelkiáltással jelentsük ki elnöknek Juhász Nagy Sándort”. Az elhangzott javaslatot támogatta Léway Zoltán debreceni kisgazdapárti képviselő is. Ő azt is kijelentette, hogy Juhász Nagy Sándort a szociáldemokraták és a kisgazdák közösen támogatják. Juhász Nagy Sándor megválasztását javasolta maga az eredeti jelölt, Szentpéteri Kun majd ehhez csatlakozott a debreceni kommunista, Végh Dezső is. Purjesz Béla szegedi polgári demokrata képviselő viszont újabb javaslatot tett a nemzetgyűlés alelnökeire. Konkrétan Sántha Kálmánt és Juhász Nagy Sándor helyett dr. Zsedényi Béla¹⁰⁷ nevét említette meg. Ekkor a kommunista Keresztes Mihály kért szót és a következőket mondta: „Javasolom, hogy az eredeti indítványt fogadjuk el. Pártközi megállapodásnak az eredménye ez. Ne személyi szimpátiák vezessék a nemzetgyűlés tagjait, hanem sokkal magasabb elgondolás.”¹⁰⁸

A történések jobb megértése miatt indokolt megvizsgálni, hogy mi is rejtett a Keresztes Mihály által említett „sokkal magasabb elgondolás” mögött? A helyzet az volt, hogy Szentpéteri Kun a szovjet politikai megbízott G. M. Puskin jelöltje volt. Puskin ugyanis személyesen konzultált a debreceni kommunistákkal arról, hogy ki lenne alkalmas a rendelkezésre álló közéleti személyek, politikusok közül a nemzetgyűlés elnöki posztjára. Választása Szentpéteri Kunra esett, mivel „az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének közjoghoz értő, a magyar közjogi múltat ismerő személynek kell lenni, továbbá olyannak, aki – személye és múltja alapján –

¹⁰⁷ Zsedényi Béla/1894-1955/ a miskolci jogakadémia tanára, polgári demokrata politikus. Publicista. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke. 1947-ig parlamenti képviselő, a Magyar Függetlenségi Párt alapító tagja. 1950-ben koncepció per során életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A börtönben meghalt.

¹⁰⁸ Ideiglenes Nemzetgyűlési Napló. Budapest 1946. Athenaeum. 7. o.

a politikai jogfolytonosság demonstrálására is alkalmas.”¹⁰⁹ Csak-hogy a debreceniek, a kommunisták egy része is Szentpéteri Kun jelölése ellen voltak, mivel az egyházjog professzora ugyan valamikor baloldali beállítottságú politikus volt, azonban az idők folyamán megváltozva a Horthy-rendszer támogatója lett. Szentpéteri Kun felismerve és érezve az ellene kialakult hangulatot, lemondott a jelölésről, maga helyett ő is Juhász Nagyot ajánlotta.

Juhász Nagy azonban nem akart elnök lenni, 5 perc szünetet javasolt, majd az ülés folytatásaként Valentiny kért szót és a következőket mondta: „Szentpéteri Kun Béla professzor úr az itt elhangzottak után eltávozott, nyilván azzal a szándékkal, hogy ezzel is kifejezésre juttassa azt az elhatározását, hogy az elnökséget nem kívánja vállalni. A magam részéről – hogy ne rontsuk a pillanat ünnepélyességét – új elnököt hozok javaslatba, mégpedig dr. Zsedényi Béla miskolci egyetemi tanár urat és kérem, hogy méltóztassanak így az elnököt egyhangúlag, közfelkiáltással megválasztani.”¹¹⁰ A Valentiny által tett javaslatot a képviselők egyhangúlag támogatták és így a kiváló polgári demokrata dr. Zsedényi Béla lett az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke.

A Juhász Nagy által javasolt szünetben döntött el, hogy ki is lesz a nemzetgyűlés elnöke. A rendelkezésre álló információk alapján az események rekonstruálhatóak. Eszerint Juhász Nagy Sándor megismételte, hogy nem vállalja az elnökséget. Kihaszználva az így keletkezett vákuumhelyzetet Faraghó Gábor a moszkvai fegyverszüneti delegáció tagja felvetette Zsedényi nevét, amit a jobboldali képviselők támogattak. Gerő látva, hogy a kezdeményezés kicsúszik a kezéből, eleinte ragaszkodott az oroszok jelöltjéhez. Látszott, hogy ebből botrány lesz. Ekkor Nógrádi Sándor miskolci

képviselő kért szót, támogatva Zsedényi jelölését, mondván, hogy Zsedényi jól együttműködik a helyi ügyekben a kommunistákkal. Feltehető, hogy Gerő megijedt attól, hogy nem sikerül betartani a Moszkvában, a nemzetgyűlés létrehozásával kapcsolatos ütemtervet. Márpedig ő igazán tudta, hogy a moszkvai főnökeivel nem lehet viccelni.

Zsedényi megválasztásának három vonatkozásban van jelentősége. Egyrészt a magyar polgári erők – ne hallgassuk el, a kommunisták egy része is – megakadályozták az oroszok jelöltjének a megválasztását. Ezzel egy igen durva és megalázó beavatkozást hátrítottak el. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezt követően nem sok hasonló eseményre került sor. Másrészt Zsedényi megválasztásával egy kemény akaratú és rendíthetetlen polgári demokrata felfogású politikus került az elnöki székbe és nem egy Moszkvának elkötelezett báb. Zsedényi elnöki tevékenysége biztosította, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés munkáját az akkori lehetőségekhez képest a demokrácia elvárásainak és szabályainak megfelelően végezte, s végül elmondható, hogy Valentiny, illetve személyében a Szociáldemokrata Párt mérsékelt szárnya meghatározó szerepet játszott a jelölési folyamatban és így a demokratikus fejlődés megalapozásában. Ekkor még bizonyára hitt a demokratikus kibontakozás lehetőségében. Ugyancsak a Nemzetgyűlés első ülésén került sor a képviselők által tervezett szózat megvitatására. A Szózat szövegét Révai József írta. Általános célkitűzéseket tartalmazott. Olyan elvek voltak benne, mint a németekkel való szakítás, fegyverszünet megkötése stb. A Szózat vitája lehetőséget adott a politikai pártok képviselőinek, hogy kifejtsek a véleményüket az ország ügyeivel kapcsolatban.

Valentiny a Szociáldemokrata Párt nevében szólalt fel. Nagyhatású, retorikailag is kiválóan felépített beszédében szép és fennkölt szavakkal védte meg, határolta el Szeged népét a „szegedi gon-

¹⁰⁹ Korom Mihály: i.m. 384.o.

¹¹⁰ Ideiglenes Nemzetgyűlési Napló. Budapest 1946. Athenicum 7.o.

dolattól”. „Szeged népe becsületes magyarságát soha fel nem adta és soha közösséget a szegedi gondolattal nem vállalt.”¹¹¹ A beszéd további részében az értelmiség szerepével foglalkozott. Bíráló, de igaz szavakkal ábrázolta az értelmiségnek a Horthy-rendszerben tanúsított magatartását: „ha Magyarország értelmiségi rétegeiből csak öt százalék követte volna példámat és állt volna a dolgozó osztály, az ipari munkásság és elnyomott parasztság sorsának megmentésére, akkor Magyarország sorsa nem így nézne ki, nem lehetett volna ilyen pusztulásba sodorni.” Majd így folytatta: „Ma tehát mutassa meg ez az értelmiségi réteg: Érdemes arra, hogy az értelmiségnek és egyben a nép vezetőjének tekintsék.” Valentiny a nemzetgyűlési szöveget arra használta fel, hogy az értelmiséghez felhívást intézzon. Beszédében arra hívta fel az értelmiség figyelmét, hogy a megbukott rendszerben folytatott megalkuvó és a nép felszabadításától elzárkózó magatartás helyett álljon a demokratikus törekvések élére. A beszéd, mozgósító hangja ellenére mérsékelt volt. Nem voltak benne azok a radikális elemek, kifejezések, amelyeket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi ülésén mondott, amelynek során az ellenfél kérlelhetetlen elsöprését, lehetetlenné tételét stb. tűzte ki célul. Úgy tűnik a beszédből, hogy Valentiny felülemelkedve korábbi sérelmein arra törekedett, hogy az értelmiséget megnyerje az új Magyarország céljainak a megvalósításához.

A nemzetgyűlés második ülésén, december 22-én létrehozta a politikai bizottságot, amelynek feladata az Ideiglenes Kormány megválasztásának az előkészítése volt. A 22 tagú bizottság tette meg a javaslatot az Ideiglenes Kormány tagjaira. Megjegyezzük, hogy a politikai bizottság, amelynek az elnöke Zsedényi Béla lett, a későbbiek folyamán az új állam életében igen fontos szerepet játszott. Gyakorlatilag a nemzetgyűlés helyett intézte a fontos ügye-

¹¹¹ Ideiglenes Nemzetgyűlési Napló. Budapest, 1946, Athenaeum 19. o.

ket, mivel azt az 1944. évi ülés után, legközelebb 1945 szeptemberében hívták össze. A Politikai Bizottságban a Szociáldemokrata Pártot Valentiny képviselte 3 társával együtt. Az új kormányt a Nemzetgyűlés megválasztotta és Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter lett.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulását és működését többen, igen magas szinten feldolgozták. Ezért e testület működésével kapcsolatban, kizárólag Valentiny Ágoston tevékenységére szorítkozunk. Egy alapvető tényt azonban újból le kell szögeznünk. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Szovjetunió engedélyével és az általa meghatározott keretek között tevékenykedhetett. Ezt az alapvető elvet Molotov szovjet külügyminiszter így határozta meg: „A szovjet kormány álláspontja a következő; ha Önök velünk, a felszabadított Magyarország területén közre akarnak működni, akkor nézeteinket el kell fogadniuk. Amennyiben nem fogadják el, ez az Önök ügye, de akkor más a helyzet.”¹¹²

Molotov kijelentése nem ítélt el, hiszen a győztes hatalom minisztereként annak érdekeit képviselte. Tőlük, az oroszoktól függött Magyarország sorsa és további fejlődése. Az bizonyos, hogy Molotov nem tréfált, az általa mondottakat vas következetességgel hajtották végre. Említettük már a miniszterek kijelölésének folyamatát. Érdemes nyomatékosítani az előbb vázoltakat a hiteles tanú, a Szociáldemokrata Párt debreceni ideiglenes vezetőségét szervező szociáldemokrata politikus Gallai Lajos szavaival: „Valentiny és Takács miniszterré, pontosabban a kormány tagjaivá választását ők /a kommunista-moszkovita ügynökök/ már az előző hetekben önmaguk között még Szegeden elhatározták. Az ilyen elsőrendű személyi kérdéseket sem beszéltek meg Debrecenben a szociáldemokrata vezetőkkel, velem sem. Legfeljebb annyi történt, hogy a nemzetgyűlés összeülése előtt néhány nappal közölték a

¹¹² Gosztönyi Péter: i.m. 96. o.

szociáldemokrata személyekre vonatkozó állásfoglalásukat, ezt is igen határozottan, szinte vitathatatlanul.”¹¹³ Az ily módon összeállított Ideiglenes Nemzeti Kormány, Miklós Béla vezetésével megkezdte a fáradtságos és hősies munkáját. A nemzetgyűlésen Valentinyt beválasztották az Alkotmányjogi Bizottságba is.

IV. 2. EGYÜTTMŰKÖDÉS A SZOCIÁLDEMOKRATÁK ÉS A KOMMUNISTÁK KÖZÖTT

Debrecenben Valentiny nemcsak az új állam, az új polgári demokrata Magyarország alapjainak a lerakásában vett részt, hanem tekintélyes és kiemelkedő pártpolitikusként közreműködött, meghatározó módon a Szociáldemokrata Párt újjáépítésében is. Mint láttuk, a Kommunista Párt óriási előnnyel rendelkezett a többi párttal szemben. A kommunisták a győztes katonai nagyhatalom, a Szovjetunió teljes támogatását élvezték, sőt annak szolgálatában álltak. Ez a körülmény hatalmas lendítő erőt kölcsönzött a kommunisták berendezkedéséhez, minél több fontos pozíció elfoglalásához. A többi párt ezzel egyidejűleg bénultan várakozott vagy éppen hogy éledezni kezdett. A Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei az oroszok által elfoglalt városokban, Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon stb. újból megalakultak, de hiányzott egy irányító központ. Az országos vezetők közül néhányan – Szakasits, Kéthly Anna, Bán Antal stb. – Budapesten voltak az ostromgyűrűben. Többen, mint pl. Peyer Károly, börtönben vagy koncentrációs táborban szenvedtek. Az első irányító szerv a frissen megválasztott – összeszedett – 38 főnyi nemzetgyűlési frakció lett, amely Valentiny javaslatára és ösztönzésére, sorait kiegészítve 60 küldöttel, átalakult országos gyűlésé és létrehozta a párt ideiglenes

országos vezetőségét.¹¹⁴ A II tagu vezetőségnek Valentiny természetesen a tagja lett.

Az újonnan megalakult pártvezetőség politikai céljait Szabó István nemzetgyűlési képviselő, az ideiglenes nemzeti kormány népjóléti államtitkára így fogalmazta meg: „Folytatása annak a munkának, amelyet a németek bevonulásáig végzett a magyarországi szociáldemokrata párt. Ugyanazon az alapon állunk, mint álltunk a párt működését kényszerűen megszakított időpont előtt.”¹¹⁵ Szabó István kijelentését megerősíti a pártvezetőség által elfogadott program az ún. Dokumentum, ami összefoglalta a legfontosabb célkitűzéseket. Első helyen szerepelt az általános és titkos választójog bevezetése, követelve, hogy minden 21. életévét betöltött személy választójoggal rendelkezzen. Gazdasági és szociális téren az OPV szükségesnek tartotta munkáslakások építését, a munkások igényeit is kielégítő közszükségleti cikkek gyártását, a dolgozók bérének reális alapokra helyezését, a progresszív adózás bevezetését, a korrupció szellemének a kiirtását, a szövetkezeti rendszer kiépítését, a társadalombiztosítási rendszer új alapokra helyezését, a közoktatás megreformálását, a földreformot.¹¹⁶

A Dokumentum az 1930-ban megtartott XXVII. kongresszuson elfogadott reformista célkitűzéseket tartalmazza. Az olyan igények, mint az általános és titkos választójog biztosítása, vagy a társadalombiztosítási rendszer új alapokra helyezése polgári demokratikus követelmények. Olyan célokat jelentettek, amelyek a fejlett európai demokráciákban már a két világháború között – sőt volt, ahol korábban is – fokozatosan megvalósultak. Így az elfogadott pártprogram alapján megállapítható, hogy a Debrecenben létrehozott pártvezetőség mérsékelt politikát képviselt. Úgy gon-

¹¹⁴ PIL 283 f 3/2 ö. e.

¹¹⁵ Paál-Radó. I.m. 88.o.

¹¹⁶ Gallai Lajos jegyzőkönyvét idézi Gábor Róbert i.m. 81.o.

¹¹³ Gallai Lajos visszaemlékezéseit idézi Korom Mihály i.m. 389.o.

doljuk – ennek a bekövetkező eseményekben látható jelei is voltak –, hogy Valentiny politikai felfogása nem tért el a Dokumentum-ban megfogalmazott célkitűzésektől a későbbiek folyamán sem.

A Szociáldemokrata Párt tevékenységének egyik központi problémája lett a kommunistákkal való viszony. A Kommunista Párt a moszkvai utasításoknak megfelelően arra törekedett, hogy a Komintern VII. Kongresszusán megfogalmazott – persze a szovjet vezetőkől sugalmazott – népfront taktikát alkalmazva behálózza, a befolyása alá vonja a szociáldemokratákat. Ezért a Kommunista Párt vezetősége január 5-i ülésén határozatot hozott, amelyben javasolta az SZDP-nek közös „tanácskozási bizottság” létrehozását. A Szociáldemokrata Párt Országos Vezetősége 1945. január 11-i ülésén Takács Ferenc ipariügyi miniszter napirend előtt bejelentette, hogy „a kommunista párt központi vezető bizottsága mindkét munkáspárt közötti állandó együttműködés biztosítására javasolta, hogy erre a célra a két párt három-három tagú állandó bizottságot küldjön ki”. Takács határozati javaslatot terjesztett elő, ami szerint: „Ennek a bizottságnak a feladata az lenne, hogy a Kommunista Párt illetékes bizottságával állandó összekötetést tartson fent, hogy így kiküszöböljük a két párt között felmerülő esetleges ellentéteket, és esetről esetre megtárgyalják a mindkét pártot érintő közéleti, politikai és gazdasági kérdéseket”. A határozati javaslatot a vezetőség egyhangúan elfogadta és létrehozta a tanácskozó bizottságot, amelynek tagjai Valentiny Ágoston, Takács Ferenc és Galai Lajos lettek. A kommunistákat Gerő Ernő, Farkas Mihály és Révai József képviselte. A kapcsolatok továbbfejlesztése érdekében a kommunisták együttműködési megállapodás megkötését is javasolták. Két változat készült. Az egyiket Révai fogalmazta, ez lett a belső megállapodás. A második variáció, amit Valentiny készített és aláírtak, lett a két párt közötti együttműködés szabályozó dokumentuma. Az egyezményben Valentiny néhány alapelvet rögzített.

Így többek között azt, hogy a reakció elleni harcban, a demokrácia megvalósítására a két párt együtt halad. Hangsúlyozták, hogy mindkét párt megőrzi programját és szervezeti függetlenségét, s azt kölcsönösen tiszteletben tartja. Szó sem volt tehát a két párt egyesüléséről, amit a Szakasits és a Kállai Gyula által aláírt megállapodás viszont tartalmazott.

A tanácskozó bizottság és az együttműködési megállapodás ellenére a két párt között voltak problémák és súrlódások. Gerő erről így tájékoztatta Rákosit: „Pillanatnyilag az egyes városokban és körzetekben nem rossz a viszony köztünk és a szociáldemokraták között /bár előfordulnak egyes nézeteltérések, például az önkormányzatok megalakításával kapcsolatban a helyek elosztása kérdésében, továbbá a fasizmus és a reakció elleni harc dolgában./”¹¹⁷ Felmerültek más problémák is. A pártvezetőség 1945. január 11-i ülésén arról folyt a vita, hogy „a Demokratikus Ifjúsági Szövetség pártok közötti szervezet óhajt lenni. Minden pártból a szövetségben való munkára tagokat óhajt felkérni, akik ott a munka irányításában és ellenőrzésében vennének részt. Ezt megnyugtatólag vesszük tudomásul, azonban a Szoc. dem. pártnak saját ifjúsági mozgalommal kell rendelkeznie és erre a célra megfelelő kulturális szervezetet kell létesíteni. Dr. Valentiny elvtárs előadja, hogy Szegeden is alakult antifasiszta ifjúsági blokk, ez azonban a kommunista párt házában működik. Úgy látja, hogy ez a mozgalom csak ürügy arra, hogy ezzel az egész ifjúságot a Kom. Párt részére biztosítsák. Helyesnek azt tartja, ha minden párt maga létesít ifjúsági mozgalmat, az ifjúságot a pártok maguk nevelik, ami természetesen nem zárja ki a kooperációt.”¹¹⁸ Úgy tűnik, hogy Valentiny ekkor már felismerte, hogy a kommunisták fokozatosan beszivárognak az állami intézményekbe és a különböző társadalmi, politikai szer-

¹¹⁷ Moszkvának jelentjük i.m. 15.o.

¹¹⁸ PIL 283 f 3/2 ö. e.

vezetekbe. Sőt nem csak beszivárognak, hanem át is veszik – rejtve ugyan – az adott szerv irányítását. Azt, hogy ez valóban így volt, és Valentiny nagyon is jól ismerte fel a helyzetet azt Hegedűs András¹¹⁹, aki a Kommunista Párt egyik ifjúsági funkcionáriusa volt a következőkben támasztja alá: „A vezetők azonban úgy gondolták, hogy egységes ifjúsági szervezetre van szükség, amely a kommunista kisebbség vezetése alatt áll.”¹²⁰

Hangsúlyoznunk kell, hogy Valentiny ebben az időszakban még nem volt kommunista ellenes. Azt azonban látta – és erre Debrecenben sok tapasztalatot szerzett –, hogy a kommunisták kérlelhetetlenül nyomulnak előre és egyik fontos hadállást a másik után szerzik meg. Ugyancsak a pártvezetőség ülésén Valentiny felvetette: „minden helyen, ahol a párt újra megalakult, haladéktalanul ki kell menni a központból, mert a Kommunista Párt emberei meg fognak minket előzni.”¹²¹ Természetesen ebben az esetben sem kommunista ellenességről volt szó, hanem egy adott párt védekező reakcióiról.

Ebben az időszakban a két párt között – legalábbis Debrecenben – viszonylag békés viszony, sőt bizonyos vonatkozásban politikai együttműködés alakult ki. Erre bizonyítékot találunk a két párt közötti összekötő bizottsági üléseinek témáiban.

Az első ülésen, amelyre 1945. január 12-én került sor, a bizottság úgy határozott, hogy Valentiny és Nagy¹²² elvtársak keressék

¹¹⁹ Hegedűs András /1922---/ politikus, szociológus. 1945-1947 a MADISZ/ országos titkára. Később különböző magas pártfunkciókat töltött be majd 1955-56 között a Minisztertanács elnöke. Később revizionista nézetei miatt kizárták az MSZMP-ből

¹²⁰ Hegedűs András: Élet egy eszme árnyékában. Budapest 1989 Bethlen Gábor Könyvkiadó. 72.o.

¹²¹ PIL 283 f 3/2 ö. e.

¹²² /Nagy Imre /1896-1958/ kommunista politikus. 1944-től tagja a debreceni kormánynak majd különböző magas pártfunkciókat tölt be. 1953-1955 miniszterelnök, majd erről a posztról revizionista nézetei miatt leváltották. 1956 október 24-

fel Miklós Béla miniszterelnököt és közölik vele, hogy az MKP és az SZDP nincs megelégedve a Közigazgatási Minisztérium működésével. Indítványozzák, hogy a Minisztérium államtitkárává nevezze ki a kormány Simon Lászlót az SZDP tagját. Megbízták Valentinyt és Nagy Imrét azzal is, hogy „keressék fel a Miniszterelnököt és indítványozzák, hogy a magyar állam tegyen megrendelést az orosz kormánynál magyar pénz nyomtatására.”¹²³ Egy későbbi ülés során határozatot hoztak a népbíróságok felállítására. „A fasizmussal való leszámolásra népbíróságok állítandók fel, élükön szakszervezetekkel és a pártok delegáltjaival. Céljuk: leleplezés széles nyilvánosság előtt és a tömegek mozgósítása ellenük.”¹²⁴

Úgy tűnik, hogy a felszínen békés és építő együttműködés alakult ki a két párt között. Igaz, ennek az volt az oka, hogy a Moszkvából érkezett magyar kommunisták, szovjet taktikai megfontolások alapján ekkor még visszafogták magukat a fontos állami pozíciók elfoglalásában. Másik ok is volt: a Szociáldemokrata Párt ideiglenes vezetőségében a mérsékelt politikusok tartották kézben a dolgok meghatározását, akik egyenlőre kerültek a felesleges konfrontációt a kommunistákkal. Nem voltak tájékozottak a jövőt illetően, bizakodtak ugyan a polgári demokrácia közeli megvalósításában, de megbízható információval nem rendelkeztek. El voltak szigetelve. Ne felejtjük el, hogy a Dunántúlon még nagy harcok folytak: Valentiny és Takács, de a többiek is a párt mérsékelt szárnyához tartoztak. Ezt tükrözte a korábban ismertetett Dokumentáció nevű program is. A kép tisztázása kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az akkori politikai spektrumban Valentiny és társai természetesen baloldaliak voltak, de nem kommunista szimpatizánsok. Céljuk és politikai álmuk az volt, hogy a Hor-

nov 4 között újból min.elnök. 1958-ban kivégezték.

¹²³ PIL 283 f 10/153 ö. e.

¹²⁴ PIL 283 f 10 / 152 ö. e.

thy-rendszer maradványait lebontva nyugat-európai típusú polgári demokráciát valósítsanak meg. Azt ugyanis látták, hogy a vezető európai demokráciákban a szociáldemokraták fokozatosan, szinte mindazt megvalósították, amit annak idején az 1930-ban megtartott XXVII. Kongresszus küldöttei pártprogramban fogalmaztak meg. Személyes tapasztalatból is tudták, hogy a skandináv, a brit vagy a francia munkások olyan jogokkal, társadalmi megbecsüléssel, betegellátással rendelkeztek, amire a Horthy-rendszerben még álmodni sem mertek. Elérkezettnek látták tehát az időt arra, hogy ezeket a polgári demokráciára utaló követeléseket megvalósítsák. Ezen a vonalon azonban nem kívántak túllépni. Ez a mérsékelt politikát képviselő, ekkor még békésnek tűnő állapot nem sokáig tartott. Egyrészt a kommunisták aláaknázták a szociáldemokrata pártot, másrészt a párton belüli baloldal sem nézte jó szemmel a vidéki mérsékelt szociáldemokrata vezetők önálló tevékenységét. Az 1945 februárjában Pesten megalakult ideiglenes intéző bizottság, amelyben a Szakasits és a Bán Antal vezette baloldal vette kezébe a kezdeményezést, fel kívánta számolni a debreceni pártvezetőséget. Ez meg is történt. Határozatot hoztak, hogy Marosán György vegye át Debrecenben a párt irányítását és számolja fel a mérsékelt összetételű pártvezetőséget.

Marosán egyszerűen leterrorizálta Valentinyékat. Szinte hódítóként intézkedett és vette át az irányítást. Erről ő maga így számolt be: „Telefonon átszóltam Kovácsnak /Kovács József volt az ideiglenes vezetőség titkára/, hívja össze a pártvezetőséget tanácskozásra, s értesítse Takács Ferencet s Valentinyt, vegyenek részt. A megbeszélésen felolvastam megbízóleveletem. Tudomásukra hoztam, hogy döntéseket tudtomon kívül nem hozhatnak. Fenntartottam magamnak a jogot ahhoz, hogy a kormánnyal és a pártokkal – különösen a Kommunista Párttal – csak én tárgyaljak. Az

ilyen tárgyalásokon Takács és Valentiny lesznek a partnereim.”¹²⁵ A vidéki szociáldemokratákat Marosán egyszerűen lehengerelte. A moszkvai ügynökök akcióba léptek.

¹²⁵ Marosán György: Tüzes kemence. Budapest 1967. Magvető. 644. o.

Az igazságügyi tárca élén

Dr. Valentiny Ágostont, mint említettük, az Ideiglenes Nemzetgyűlésen megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyi miniszterévé. Joggal merül fel a kérdés, hogy milyen volt ez a kormány és még inkább indokolt az a felvetés, hogy milyen hatáskörrel rendelkezett. Másként feltéve a kérdést: a megszálló szovjet hadsereg milyen lehetőségeket biztosított a kormány tevékenységének a kibontakozására az új Magyarország felépítésében?

A kormány létrejöttének a folyamatát korábban bemutattuk. További fontos és meghatározó kérdés, hogy milyen volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány személyi vonatkozásban? Alapvető kiindulási pont az, hogy a szovjet politika ekkor még – 1944 végén-1945 elején – figyelembe vette azokat a kereteket és megállapodásokat, amelyeket a háború vége felé sűrűsödő nagyhatalmi találkozásokon, így a Teheráni Konferencián, az 1944 októberében Moszkvában megtartott brit-szovjet csúcstalálkozón, vagy az 1945 telén megtartott Jaltai Konferencián fogadtak el. A szovjetek saját, jól felfogott érdekükben vigyáztak arra, nehogy a nyugati szövetségesek kifogást találjanak az ideiglenes kormány összetételében. Nem is találtak! Látszólag a Debrecenben létrejött kormány a polgári demokrácia kialakítására és biztosítására alkalmas politikusok együttese volt. Közelebről megismerve a kormány összetételét azonban előtűnnek a problémák, a különböző részek.

Miklós Béla miniszterelnök mellett három „horthysta,” tagja volt a kormánynak: Vörös János honvédelmi miniszter,¹ Faraghó

¹ Vörös János /1891-1968/ vezérezredes, 1944-ben a honvéd vezérkar főnöke, a nyilas hatalomátvétel után átment a szovjetekhez, az Ideiglenes nemzeti kormányban

Gábor közellátási miniszter,² és a már említett grot Teleki Géza vallás- és közoktatási miniszter.

A felsoroltak részt vettek ugyan a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokon, és hadászati (Teleki Géza a földrajzi) tudományokban kiválóak voltak, azonban politikai tapasztalattal nem rendelkeztek. Nem volt mögöttük politikai párt, kivéve talán Teleki Gézát, aki rövid ideig a Polgári Demokrata Párt elnöke volt. Emellett meg voltak riadva. Világosan látták, hogy a régi világnak vége. Tudták azt is, hogy miniszteri pozíciójukat az oroszoknak köszönhetik. Valószínű, hogy nagy jövőt nem jósoltak maguknak. Talán Teleki Géza kivételével a polgári demokráciától is idegenkedtek.

A Kisgazda Pártot a korábban már említett dr. Vásáry István pénzügy-, és dr. Gyöngyösi János külügyminiszter képviselték. Dr. Vásáry István – korábbi debreceni polgármester – erősen polgári beállítottságú debreceni patrícius volt. Bátor és elszánt emberként viselkedett. Ha kellett, pénzügyminiszterként szembeszállt a túlzó orosz követelésekkel. Magától értetődő, hogy emiatt miniszterként nem volt nagy jövője. Dr. Gyöngyösi János külügyminisztert³ – mivel minden vonatkozásban kereste a szovjetekkel való együttműködést –, moszkvai ügynöknek tartották. Nem volt az, később ezt be is bizonyította. Gyenge oldala volt, hogy nem értett a rábízott szaktárcához, azaz a külügyekhez, és főként a szociáldemokraták részéről állandó, sok esetben nem megalapozott támadásnak volt kitéve. Ezek a tényezők elbizonytalanították.

honvédelmi miniszter. Koholt vádak alapján 1950-ben elítélték. 1957-ben szabadult a börtönből.

² Faraghó Gábor /1890-1953/ hivatásos katona. 1940-től katonai attasé Moszkvában. 1942-1944- között a csendőrség főfelügyelője majd a Moszkvába küldött előzetes fegyverszüneti küldöttség vezetője. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátási minisztere lett.

³ Gyöngyösi János /1893-1951/ magyar-latin szakos tanár, könyvkereskedő és lapszerkesztő Békéscsabán. 1947-ig külügyminiszter, majd a kisgazdapárt főtitkára.

A Szociáldemokrata Pártot, mint említettük, Valentiny és Takács képviselték. Megismételjük, mindketten a párt mérsékelt politikát valló, vidéki szárnyához tartoztak. Nem akartak forradalmat. A polgári demokrácia megvalósítását akarták. Az 1930-ban megtartott XXVII. Kongresszus határozatait tartották vezérfonalnak. Takács Ferenc szakmailag nem volt talán megfelelő, kőműves volt és gazdálkodó, az ipar szervezéséhez nem értett. Valentiny viszont szakember volt, gyakorló ügyvédként és polgármesterként ismerte a jogot és a közigazgatás problémáit.

Ami a kommunista minisztereket illeti, Gábor József kereskedelmi- és közlekedésügyi miniszter⁴, noha szakmailag gyenge volt, szovjet diplomáciai tapasztalatokkal rendelkezett, korábban Kínában képviselte a Szovjetunió kereskedelmi érdekeit. Nagy Imre a földművelésügyi miniszter agrárszociológus és kutató volt. A kommunista miniszterek tudták, hogy mit akarnak. Világos utasításokkal rendelkeztek és ezeket végre is hajtották. Erdei Ferenc belügyminiszter, mint jeleztük, kommunista volt, noha a Parasztpártot képviselte. Belügyminiszterként Rákosi utasításait hajtotta végre. Molnár Erik népjóléti miniszter ugyan pártonkívülinek volt feltüntetve, de a kommunistákhoz tartozott.

A kormány mozgásteret nagyon szűk volt. A szovjet megszállók, majd a fegyverszüneti megállapodás megkötése után a SZEB, egész egyszerűen – a győztes jogán, korlátozták és behatárolták a kormány tevékenységét. A fontos intézkedéseket csak a megszállókkal való egyeztetés után lehetett foganatosítani. A kormány tevékenységét korlátozta a pártközi értekezlet elnevezésű rendszeres konzultáció. Ennek keretében a pártok vezetői tanácskoztak és döntöttek az ország előtt álló fontos kérdések megvalósításáról.

⁴ Gábor József /1892-1964/ Oroszországban hadifogoly. Részt vett a kommunisták oldalán a polgárháborúban. 1922-től Kínában dolgozott szovjet kereskedelmi képviselőként. A debreceni kormányban közlekedési miniszter lett majd különböző funkciókat töltött be.

A kormány kénytelen volt az a pártközi tanácskozáson elfogadott megállapodásokat végrehajtani. Lényeges korlátozó tényező volt az is, hogy a szovjet megszállókkal érkezett moszkvai magyar emigránsok – a szovjet titkosrendőrség is – árgus szemekkel figyelték a polgári miniszterek minden lépését. Említsük meg a technikai eszközök hiányát is: nem voltak a kormánynak járművei, nem volt papír, nem működtek a hírközlő berendezések.

Egyértelmű, hogy a kormányt kulisszacélokra hozták létre. Ennek ellenére voltak olyanok is, akiket a „horthysta,” tábornokok kormánytagsága megriasztott, így Károlyi Mihály⁵. Ő ugyanis az „Ideiglenes Kormány összetételéből arra következtetett, hogy az általa gyűlölt régi rendszerből túl sokat őriztek meg annak összeomlása után is.”⁶

Persze nem tetszett a kormány a Moszkvából hazatért kommunista emigránsoknak sem. Erről tanúskodik Révai József is, aki Rákosi Mátyásnak a következőket írta egy 1945. január 11-én keltezett levélben: „A kormányon belüli súrlódások és nehézségek annak jelei, hogy a harc a reakcióvak kiélesedik. Mi ezt tudtuk előre, és bár a dolgokat nem akarjuk mesterségesen siettetni, a kormány előrehajtására szükséges nyomást felülről is, alulról is a közeli napokban erősíteni kezdjük.” De írt ő mást is: „Miklós Béla természetesen nem demokrata, de ügyes munkával és nyílt politika segítségével kezelhető. A veszély nála az, hogy a Bethlen csoport embereinek a befolyása alá kerül... Faraghó Gábor rossz elem, két-színű, intrikus, Gróf Teleki Géza, még nem nagyon ismertük ki, de minden jel szerint nehézségek lesznek vele.”⁷

⁵ gróf Károlyi Mihály /1875-1955/ függetlenségi politikus, nagybirtokos arisztokrata. 1918 októbertől a Nemzeti Tanács elnöke majd miniszterelnök. 1919 január 11-től köztársasági elnök. Átadta a hatalmat a kommunistáknak. 1946-ig emigrációban élt, majd 1947-től Magyarország párizsi nagykövete. Később újra emigrációba vonult.

⁶ A demokrácia reménye-Magyarország 1945. Budapest, 2005, 1956-os Intézet. 95. o.

⁷ Moszkvának jelentjük. I. m. 14. o.

Valentiny tehát az ismertetett kormány tagja lett. Valószínű, hogy ekkor még nem ismerte fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány kulissza jellegét. Bizonyos, hogy ekkor úgy gondolta, hogy miniszterként, pártját képviselve, elősegíti azt a folyamatot, ami a felszabadult Magyarországot rávezeti a polgári demokrácia oly régen áhított útjára.

Valentiny első miniszteri nyilatkozata a debreceni Néplap december 26-i számában jelent meg. Ebben összefoglalta az Igazságügyi Minisztérium legsürgősebb megoldásra váró feladatait. Konkrétan a következő tennivalókat említette meg: Meg kell szüntetni a népellenes törvényeket, rendszerbe kell foglalni az alkotmányjogi helyzetben beállott változás következményeit, biztosítani kell a szabadságjogokat. Nehéz feladata még a bírászkodás újból való megszervezése és a zavartalan, gyors bírói működés lehetővé tétele. Végül meg kell alapozni a jogrendszer gyors átalakításának a munkáját. Ebben a nyilatkozatban az új miniszter nem említette, mivel lehetséges, hogy ekkor még ez nem tűnt elő, hogy az Igazságügyi Minisztériumnak kiemelkedő szerepe lett az új kormány kodifikációs tevékenységében. A minisztériumoknak kevés szakember állt a rendelkezésére és problémát jelentett a rendelettervezetek elkészítése. Miklós Béla ezért január elején körrendeletben kérte a minisztériumokat, hogy tervezeteiket küldjék meg az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályának. Az ügy fontosságára tekintettel később létrehoztak egy kodifikációs bizottságot is.

Valentiny a karácsonyi ünnepeket Szegeden töltötte. Miniszterként ekkor tartotta az első beszédet. Karácsony másnapján a zsúfolásig megtelt Városi Színházban megrendezett gyűlésen rajta kívül Révai József és Balogh István számoltak be a Nemzetgyűlés tevékenységéről. Valentiny beszédében főként a németek elleni harc szükségességét hangoztatta. Saját területéről ekkor csak annyit mondott, hogy: „A nemzetgyűlés el akar törölni törvénytárunkból

minden olyan törvényt, amely népellenes tendenciát tartalmaz.”⁸ Szegedi tartózkodását arra is felhasználta, hogy megszervezze az új igazságügyi minisztérium munkáját, azaz olyan munkatársakat vigyen magával Debrecenbe, akikre támaszkodhat az új jogrend, a törvénykezés, tehát az igazságszolgáltatás új rendjének a kialakításában. Magával vitte Debrecenbe dr. Réczey László ügyvédet és dr. Balogh Győző járásbíró. Mindkét szegedi jogászt miniszteri tanácsossá nevezte ki. A hiányzó személyzetet a debreceni bíróság pótolta: a járásbíróság elnöke Farkas Aladár az elnöki iroda vezetője lett, de innen hoztak egy bírósági jegyzőt és egy altisztet is.

Debrecenbe visszaérkezve kialakultak a mindennapi élet elemei is. Valentiny több minisztertársával Balog István – nem a kisgazdapárti politikus – házában kapott egy szobát. Rajta kívül itt lakott Gyöngyösi János, Vörös János, Faraghó Gábor, Nagy Imre és Gábor József is.⁹

V.I. A MINISZTERI MUNKA PROBLÉMÁI ÉS EREDMÉNYEI

December 30-án a debreceni királyi táblán az új igazságügy miniszter szűk körű értekezletet tartott, ahol a bírákkal az igazságügyi szolgálat új feladatait beszélte meg. A megbeszélésen Valentiny kialakult, sőt kidolgozott koncepciókat ismertetett az akkori legidősebb és legfontosabb feladatokról: a háborús bűnösök felelősségre vonásáról, illetve a köztisztviselők igazolásáról. A következőket mondta: „A felelősségre vonás két irányban kell, hogy történjék : 1. A háborús bűnösök felelősségre vonása a népbírászkodás keretében. 2. A közalkalmazottak szerepének felülvizs-

⁸ Az új magyar kormányról, a megkötdendő fegyverszünetről és az új magyar nemzeti hadsereg felállításáról számoltak be Szeged nemzetgyűlési képviselői. Dél-magyarország 1944 december 28

⁹ Paál-Radó i.m. 215.o.

gálata. A népbíráskodás alapelve az, hogy egyrészt, minél erősebb jogász korlátok közé szorítsák az eljárást, másrészt ne merüljön el a túlságos jogászkodásban. Éppen ezért a népbíráóság jellege vegyes bíróság kell, hogy legyen: részben jogász bírókból fog állni, részben a politikai pártok kijelölése alapján laikus tagokból [...] a laikus bírók fognak dönteni nemcsak a bűnösség, hanem a büntetés kiszabás kérdésében is. A kiszabásnál egyébként egy új büntetési nem is alkalmazásra kerül: az internálás, melynek esetleg csak a felső határa lenne meghatározva. A köztisztviselők felülvizsgálása helyi zsűrik előtt fog történni, melynek tagjai részben az illető közigazgatási ág tisztviselőiből, részben a pártok kiküldötteiből kerülnének ki. A felülvizsgált tisztviselők védelmét egy a saját tagjai közül választott személy láthatná el.”¹⁰ Az ismertetett beszéd végén Valentiny hangsúlyozta, hogy az új, erős és demokratikus kormány nem bosszúállást akar megvalósítani, hanem csak a nem kívánatos elemek kiküszöbölését. Úgy gondoljuk, hogy ez a befejező megjegyzés tükrözi és jól jellemzi Valentiny Ágoston mérsékelt és toleráns magatartását és szemléletét. Miniszterként nem volt hajlandó követni a kommunisták által szított „úr ellenes” hangulatot, a korábbi úri osztály megsemmisítését, noha erre talán személyes oka is lett volna, ehelyett az igazságos, kiegyenlített és mérsékelt módszerek alkalmazását tartotta célszerűnek.

Valentiny tehát két meghatározó területtel kapcsolatban tett meg fontos kezdeményező lépéseket, gondolt ki koncepciókat minisztersége elején. Ezek az alapvető kérdések: a népbíráskodás és a köztisztviselők igazolása, amelyekhez a rendőrséggel kapcsolatos különböző területek csatlakoztak, végigkísérték miniszteri pályafutását, sőt azt a későbbiekben végzetesen befolyásolták. Ezek miatt az ügyek miatt sok kíméletlen támadásban volt része a kommunisták és az oroszok részéről, ezért ezekkel a problémákkal érdemes

részletesen foglalkozni. Ugyanis sok olyan kulisszatitkot világítanak meg, amelyek tükrözik a szovjet behatolás és gyarmatosítási folyamat mechanizmusát és rendszerét. Emellett, miniszterként természetesen sok más egyéb olyan intézkedést is foganatosított, amelyeket érdemes megemlíteni, mivel így kapunk reális képet dr. Valentiny Ágoston miniszteri tevékenységéről, a polgári demokrácia kialakítása érdekében tett lépéseiről és intézkedéseiről.

Az mindenestre biztos, s le is kell szögeznünk, hogy Valentiny nagyon bátor ember volt. Miniszterként olyan kérdések megemléstől sem riadt vissza, amelyek nagyon veszélyesek voltak abban az időben. Így nem habozott akkor sem, amikor a szovjet katonák atrocitásairól tett említést. Korábban szegedi polgármesterként is tett intézkedéseket, mint láttuk, a „malenkij robot” elhárításával kapcsolatban. Miniszter korában sem tétozott. Az 1944. december 23-i minisztertanácsi ülésen a következőket mondta: „A visszamaradt katonák a legrosszabbak, azok a tanyavilág közbiztonságát veszélyeztetik. A közbiztonsági szerveket felhatalmazták, hogy ezeket fogják össze [...] kéri, hogy sokkal több fegyvert kapjon a rendőrség, mert ember még csak volna, de fegyver nincs.”¹¹ A kommunisták erre a lépésre rögtön felfigyeltek. Rákosi Mátyás, aki mint láttuk, Valentinyt obskurus ügyvédnek nevezte a következőket írja: „Első találkozásom a munkájával még Moszkvában történt, ahol megmutatták valami átíratát, melyben a Nemzeti Tanács vagy más szerv nevében a szovjet katonák viselkedésére panaszkodott. Mikor ezt Debrecenben szóvá tettem, kiderült, hogy a mi elvtársaink nem is tudtak róla, az ő egyéni akciója volt.”¹² Valentiny nem ijedt meg az ország déli határán bekövetkezett jugoszláv atrocitások megemléstől sem. Így

¹¹ Dálnoki Miklós Béla kormányának /Ideiglenes Nemzeti Kormány/ Minisztertanácsi Jegyzőkönyvei 1944 december 23-1945 november 15 A. kötet Budapest, 1997, Magyar Országos Levéltár. 83. o.

¹² Rákosi M. i.m. 156. o.

¹⁰ Miniszterek a nép előtt. Néplap 1945 január 3

az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 1-i ülésén szóvá tette, hogy a trianoni országhatárt átlépve, Baja és Szeged környékén a jugoszláv partizánok megszálltak néhány települést és azon voltak, hogy ezeket a helységeket Jugoszláviához csatolják. Megemlítette továbbá, hogy a Délvidékre áttelepített moldvai csángók közül még kevesen kerültek Magyarországra, mivel a Vajdaságba visszatért szerbek bizonyára el fogják űzni őket. A miniszter javasolta, hogy a déli határon kialakult helyzet miatt a kormány forduljon segítségért a SZEB-hez.¹³ E kérdés megemlítéséhez szintén nagy bátorság kellett. Jugoszlávia a győztesek közé tartozott. Titó marsall¹⁴ a magyar kommunisták példaképe volt még akkor, mivel a déli szomszéd országban totális kommunista diktatúrát hoztak létre. Olyan rendszert, amelynek a megvalósítása a magyar kommunisták legfőbb feladata volt. Az ismertetett megnyilvánulások, azaz a szovjet és a jugoszláv erőszakos cselekmények megemlítése a kommunisták szemében nagy bűnnek számítottak.

Fontos feladata volt Valentinynek és az általa vezetett Igazságügyi Minisztériumnak az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény határozatainak megvalósítása jogi hátterének a biztosítása. Így került sor a fegyverszüneti egyezmény 5. pontjában foglalt kötelezettségek megvalósítására: rendelettervezet készült a faji és vallási okokból internáltak szabadon bocsátására. Ugyancsak rendelettervezet készült az áttelepítettek, menekültek, zsidók és honatanok védelme és biztonsága ügyében.

Fontos intézkedés született a fegyverszüneti egyezmény 15. cikkelyének a megvalósítására. Ennek értelmében fel kellett osztani az összes Hitler-barát vagy más fasiszta politikai, katonai és

katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan egyesületeket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak. A kérdés rendezésére előterjesztett rendelettervezetet a minisztertanács jóváhagyta.

A fegyverszüneti egyezmény egyik legfontosabb pontja a 14. cikkely volt, amely előírta a háborús bűncselekményekkel vádolt személyekkel kapcsolatos kötelezettségeket. A folyamat siettetése érdekében 1945. február 7-i keltezéssel Valentiny kiadott egy körlevelet a központi és helyi szervek vezetőihez címezve, amelyben kérte, hogy három napon belül közöljék vele a tudomásuk szerint háborús bűnösök névsorát, valamint a Hitler-barát fasiszta egyesületek, szervezetek és intézmények jegyzékét. Az új igazságügyi miniszter a fegyverszüneti egyezmény aláírását követően hamar intézkedett, mégis igen kemény támadásokban részesült a kommunisták, és ami még veszélyesebb volt, az oroszok részéről is. Nyikolaj Fjodorov a moszkvai rádió szemleírója a következőket írta: „Magyarországnak most több száz kilométerre nyúló közös határa van a világrészekre kiterjedő Szovjetunióval [...] Az így kialakult helyzet nagy kötelezettségeket hárít a magyar demokráciára. Németország után talán Magyarországon terjedt el legjobban a fasiszta fertőzés. Éppen ezért Magyarországon kell a legnagyobb eréllyel folytatni a fasiszta elemek maradványainak a kiseprését. A magyar demokratikus sajtó közleményeiből látható, hogy a takarítás nem mindenütt indult meg és nem mindenütt folyik kellő ütemben és alapossággal. Az államélet igen fontos szervezeteiben ott ülnek, ha nem is az exponált fasiszták, de ott vannak azok pártfogói. Ha ez nem így volna, nem járhatnának ma is szabadon olyan emberek, akik a reakció idején működtek”.¹⁵ A Moszkvai Rádióban felolvasott kommentár hangja nagyon is fenyegetően hangzott. A magyar-szovjet határra való utalással Fjodorov szinte

¹⁵ A moszkvai rádió Magyarországról. Kossuth Népe. 1945 július 17.

¹³ Dálnoki Miklós Béla kormányának... i.m. 155. o.

¹⁴ Tito Joszif Broz /1892-1985/ horvát, kommunista politikus. 1941-1945/ a jugoszláv partizán mozgalom vezetője. Az új Jugoszlávia vezetője. szembe szállt a szovjet vezetéssel.

kijelölte Magyarország helyét, azt kívánta hangsúlyozni, hogy a szovjet közelség kötelezettségeket hárít az országra. Ennek a ténynek az alátámasztására Fjodorov konkrét feladatokat határozott meg a magyar igazságszolgáltatás részére. Szinte követeli a diktatúra fokozását. Különösen a következő mondatrész utal erre: „szabadon járnak olyan emberek, akik a reakció idején működtek”. Tehát nem a fasiszták, hanem azok, akik a reakció idején működtek. A homályos megfogalmazás szándékos, mert szinte mindenkit fenyeget, aki a régi rendszerben tevékenykedett. A minisztériumi tisztviselők éppen úgy belefértek ebbe a meghatározásba, mint a kiskerekedők, vállalkozók, ügyvédek stb. Azt, hogy ez tényleg így volt, azt a kommunisták a hatalom átvétele után be is bizonyították. Fjodorov beavatkozott persze máskor is. Így a későbbiek folyamán megemlítette, hogy a demokrácia védelmére hivatott szervek nem ismerik fel a háborús bűnösök gyors felelősségre vonásának életbevágó jelentőségét.¹⁶

A helyzet persze nem ez volt. Valentiny fontos lépéseket tett a háborús bűnösök felelősségre vonása érdekében. A Népszava 1945. június 13-i számában jelentette, hogy dr. Valentiny igazságügyi miniszter rendeletére soron kívül tárgyalja a népbíróság Szálasi¹⁷, Sztójai¹⁸, Werth Henrik¹⁹, Beregffy²⁰ és Endre László²¹ bűnügyét. Először Szálasi Ferenc ügyét tárgyalják és ezzel kapcsolatban a

¹⁶ Enyhén kezelik a háborús bűnösöket. Szabad Nép 1945 július 24.

¹⁷ Szálasi Ferenc /1897-1946/ hivatásos katonatiszt. Szélsőjobboldali politikus, 1944 október 15-én német segítséggel a nyilas rendszer vezetője. 1946-ban háborús bűnösökként kivégezték.

¹⁸ /Sztójai Döme /1883- 1946/ hivatásos katonatiszt, 1935-1944 berlini követ, 1944 április-augusztusig miniszterelnök. 1946-ban háborús bűnösökként kivégezték.

¹⁹ Werth Henrik vezérkari főnök 1952-ben háborús bűnösökként kivégezték.

²⁰ Beregffy Károly a Szálasi kormányban honvédelmi miniszter. 1946-ban háborús bűnösökként kivégezték.

²¹ Endre László a Szálasi kormányban belügy. min államtitkár. 1946-ban háborús bűnösökként kivégezték.

hétfői nap folyamán több magas rangú katonatisztet hallgattak ki hivatalukban. Sor került néhány vezető politikus kihallgatására is. Persze a háborús bűnösök – legalábbis a legjelentősebbek – a Német Birodalomba menekültek és többnyire amerikai fogságba vagy legalábbis őrizetbe kerültek. A magyar kormány – Valentiny – megtették a szükséges lépéseket. Értesülésünk szerint a kiadati eljárás iránti kérelmet már elő is terjesztette a magyar kormány a szövetségeseknél, ez az eljárás azonban hosszadalmasnak ígérkezik. Éppen ezért az igazságügyi hatóságok úgy határoztak, hogy a magyar háborús bűnösök ellen távollétükben is megindítják az eljárást. Erről Valentiny Ágoston a következőket mondta: „Az eljárás lefolytatását azért tartjuk szükségesnek, hogy ezeknek a főbűnösöknek ügyében, akár kézre kerülnek akár nem, a teljes bizonyítási anyag készen legyen.”²² Az idézett intézkedések bizonyítják tehát, hogy a háborús bűnösökkel kapcsolatos orosz vádaskodások teljesen alaptalanok voltak.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik legjelentősebb intézkedése a földreform volt, amelynek jelentősége miatt hatalmas irodalma van. Szakavatott szakértők dolgozták fel ezt a kérdést, például Donáth Ferenc stb. Ezekből a leírásokból és a különböző emlékiratokból is kitűnik, hogy az ügyet a kommunisták vették kézbe és szinte teljes mértékben kizárták a szociáldemokratákat a földreform előkészítéséből. Kizárólag a törvény szövegezésébe vonták be az igazságügyi minisztert, mivel szükség volt a jogi tudására és gyakorlatára. Valentiny természetesen támogatta a földreform végrehajtását a párt és a saját maga nevében is. „A földreformban látta azt az utat, melyen a verejtékezett földmunkás a háza öntudatos szolgálojává válhat.”²³ A földreformmal kapcsolatban kiemelkedő

²² Szálasi ellen távollétében is lefolytatja az eljárást a Népbíróság. Szabadság 1946 június 7.

²³ Dálnoki Miklós Béla kormányának i.m. 283.o.

és igen lelkes beszédet mondott 1945. március végén Újfehértón, ahol a következőket jelentette ki: „Boldog örömmel és nyugodt lelkiismerettel teszem le a földosztás rendeletét a Szociáldemokrata Párt nevében a falu népének kezébe. A nincstelen parasztság a felosztásra kerülő földet telekkönyvileg is megkapja, tehát visszavonhatatlanul jogos tulajdonosa lesz. A parasztságnak munkájával és szorgalmával el kell látnia a városokban dolgozó milliókat élelemmel. Rájuk hárul az a feladat, hogy az éhező városok problémáját megoldják [...] Hozzá akarunk és hozzá fogunk járulni az ország újjáépítéséhez, de ezt tiszta politikai meggyőződéssel, a demokráciába vetett őszinte hittel akarjuk csinálni.”²⁴ Valentiny szociáldemokrata módon fejezte ki a földosztás feletti örömét. Emlékeztette ugyanis az új gazdákat arra, hogy nem felejtkezhetnek el a városban éhezőkről. Fontos feladatuk az éhező városok megsegítése. S végül Valentiny szilárd szociáldemokrata meggyőződését tükrözi a demokráciába vetett őszinte hit fontosságának a hangsúlyozása.

A felsoroltakon kívül Valentiny nevéhez sok olyan változás is fűződik, amely ékes bizonyítéka egy új Magyarország felépítésének, a múlt felszámolásának. Az említett intézkedéseknek a magyar jog fejlődésében elfoglalt jelentőségének az értékelése a jogtörténetek feladata. Ezért e munka keretében az intézkedések politikatörténeti jelentőségére irányítjuk a figyelmet. Az nyilvánvaló, hogy az említett intézkedések a demokratikus szellem érvényre juttatását, a polgári demokrácia kialakulásának lehetőségeit segítették elő. A múlttal való leszámolást idézte az a rendelet, amely a volt Tanácsköztársaság alatti és azóta baloldali magatartásuk miatt elítéltek rehabilitálását tűzte ki célul. Az 1945. március 24-én kiadott 539/1945 M. e. sz. rendelet eltörli a „királyi” jelző használatát. Így többek között a királyi ügyészség helyett államügyészség, korona

ügyészség helyett a legfőbb államügyészség elnevezés lett érvényes. Nagyon fontos intézkedés volt a házasságon kívül született gyermekek törvényesítésének a lehetősége. Meghatározó, demokratikus intézkedés volt a részvénytársaságok és a szövetkezetek igazgatóságai zsidó származású tagjai jogainak a helyreállítása.

Ugyancsak a reakciós múlttal való leszámolás igényét képviselte Valentiny akkor is, amikor az ellen tiltakozott, hogy Vörös János honvédelmi miniszter, egykori vezérkari főnök – a korábban a Horthy kormányzót illető – „hadúri jogok” gyakorlását a honvédfőparancsnokra kívánta ruházni. Azt javasolta, hogy a honvéd főparancsnoki állás kreálását és az ezzel kapcsolatos hadúri jogoknak a gyakorlását vegyék le a napirendről. Sok hasonló intézkedéssel Valentiny valóban egy új Magyarország felépítését, új szemlélet uralkodóvá válását kívánta előmozdítani.

V.2. AZ IGAZOLÓ BIZOTTSÁGOK KÉRDÉSE.

A háború óriási károkat okozott az emberi életben és az anyagi értékekben egyaránt. A megszállások, idegen hadseregek – amelyekre korábban már utaltunk – dűlása és kíméletlen magatartása megfélemlítette és meg is alázza a magyar népet. Az erkölcsi rend, a társadalmi struktúra, az ezer éven át felhalmozott szellemi értékek romokban heverték. Érthető, hogy a bosszú érzése fellángolt és a sok pusztulásért és megaláztatásért megkezdődött a felelősségre vonás. A kérdés azonban az volt, hogy ez a folyamat hogyan történjen, hogyan valósuljon meg? A kommunisták, mint említettük, látszólag demokratikus politikát képviseltek, de a demokratikus kulisszák mögött bosszúhadjáratot folytattak a régi rend szinte minden képviselője ellen. Fellángolt egy bizonyos fajta úrgyűlölet és értelmiség, illetve polgárelenesség. Erről Nánási László a kommunistákkal kollaboráló parasztpárti politikus

²⁴ A magyar nép elég érett ahhoz, hogy megoldja a földosztás kérdését. Tiszántúli Népszava. 1945 március 21.

a következőket írta: „S azok, akik rendőrkapitányságom alatt hosszabb-rövidebb ideig bekerültek a kisújszállási rendőrség vagy a járásbíróság fogdájába, azt a Horthy-rendszer alatti viselkedésükkel, tetteikkel kiérdemelték. Nem bosszúvágyból, s nem az úri rend visszatéréről való félelem miatt vettünk őrizetbe néhány gőgös urat, nagygazdát és nyilaskodó csirkefogót, hanem figyelmeztetésül, hogy az ő idejük ebben az országban örökre lejárt.”²⁵ Emellett a kommunista propaganda szünet nélkül hirdette a küzdelmet, a harcot a reakció ellen. Aki vagy ami nem tetszett a kommunistáknak, az reakciós lett. De reakciós volt az is, akinek más véleménye volt a politikai fejlődéssel kapcsolatban. Ezt a kaotikus és egyben veszélyes, sok esetben ártatlan emberek biztonságát veszélyeztető helyzetet Valentiny Ágoston igazságügy miniszterként megpróbálta a megfelelő mederbe terelni. Mint már említettük az 1944. december 30-án a debreceni királyi táblán tartott beszédében az új miniszter felvázolta a felelősségre vonás lehetőségeit. Így többek között körvonalazta a közalkalmazottak szerepének a felülvizsgálatát. Kész koncepciót vázolt fel, amelynek az volt a lényege, hogy az igazoló bizottság tagjai „részben az illető közigazgatási ág tisztviselőiből, részben a pártok kiküldötteiből kerülnének ki. A felülvizsgált tisztviselők védelmét egy a saját tagjaik közül választott személy látná el.”

A fő elv, amit az igazoló bizottságok vizsgáltak, az volt, hogy az adott köztisztviselő magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit az 1939-1944 közötti időszakban. Az 1945. M. E. rendelet világosan és konkrétan meghatározta a magyar nép érdekeit. Eszerint: „A magyar nép érdekeit sértő cselekedetnek kell tekinteni különösen, ha a közalkalmazott nyilas vagy más fasiszta jellegű párt tagja volt, ilyen pártot vagy mozgalmat támogatott vagy azok célkitűzését, működését helyeselte, ha a háborúba való belépés, a há-

borúba való további részvétel, vagy a tengelyhatalmak érdekében, vagy pedig a szövetséges hatalmak érdekei ellen propagandát fejtett ki, ha akár közvetlenül, akár tetteivel, közhangulatot kialakító magatartásával közvetve az ország lakossága egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok hozatalát mozdította elő vagy ilyen jogszabályok végrehajtásában oly módon vett részt, hogy ezáltal az érintett személyek helyzetét súlyosbította, ha az ország lakosságának egy része elleni gyűlöletre izgatott.” E hosszú definíció ugyan tág határokat alkalmaz, mégis meghatározza azoknak a cselekményeknek a körét, amelyek elkövetéséért a közalkalmazottaknak számot adniuk. Ezzel a lépéssel az igazságügyi miniszter meg akarta előzni az igazságtalan eljárásokat, a személyes bosszúkat.

Az igazolásokkal kapcsolatosan különösen érzékeny terület volt azoknak a közalkalmazottaknak az ügye, akik a szolgálati helyükről külföldre – Németországba – távoztak. Ők voltak az ún. nyugatosok, akiket a kommunisták az új Magyarország halálos ellenségének kiáltottak ki. Aki Nyugatról tért haza, azt eleve ellenségnek tartották. A vonatkozó rendeletben Valentiny egyértelműen fellépett a valódi ellenség ellen. A minisztertanácsi előterjesztés egyértelműen kimondja, hogy „az igazoló bizottságnak a politikai meggyőződésből kitelepült közalkalmazottat meg kell fosztania az állásától [...] egymagában a külföldre távozás ténye – kényszer esetét kivéve – kétségtelenné teszi, hogy német barát vagy fasiszta politikai meggyőződés volt az eltávozás oka.” Enyhébben jár el a rendelet azokkal szemben, akik nem hagyták el az országot, hanem csak a Dunántúlra távoztak. „A Dunántúlra való kitelepülés oka ugyanis sok esetben valóban csak a háború közvetlen fizikai hatásaitól való félelem, nem pedig a német barát vagy fasiszta politikai meggyőződés volt. Így sokakat a kitelepülésre a légítámadásoktól való rettegés készítetett, mások pedig, akik családjukat már

²⁵ Nánási László: Emlékezetből. Budapest 1983. Kossuth Könyvkiadó. 150.o.

jóval előbb a légítámadások miatt a Dunántúlra telepítették, azért választották maguk is a kitelepülést, hogy családjukkal együtt lehessenek. Ezzel szemben azoknak, akik a nyilas kormányt még az ország határain túl is követték, már nem szolgálhat mentségükül a félelem vagy megzavarodottság.”²⁶ A rendelet mindenesetre tükrözi Valentiny humanizmusát és mérsékelt beállítottságát. Az igazolásokkal kapcsolatosan megpróbálta az emberiség, a beleérzés szempontjait érvényesíteni, a zűrzavaros helyzetben rendet biztosítani.

Az igazolási rendszer elleni támadások hamar megkezdődtek bal és jobboldalról egyaránt. Előzményként annyit érdemes, sőt meg kell jegyeznünk, hogy a moszkvai parancsokat teljesítő kommunisták – szinte az első pillanattól kezdve – arra törekedtek, hogy a kormányt mindinkább baloldali irányba tolják el, és megkezdtek az államapparátus vezető posztjait betöltő, nekik nem tetsző személyek egyre fokozódó támadását. Gerő Ernő, aki, mint említettük, a szovjetek egyik legfontosabb magyar származású megbízottja volt, ezt a folyamatot a következőképpen jelentette a Szovjetunió Kommunista Pártja Nemzetközi Tájékoztatási Osztályának: „amikor tavaly decemberben a kormányt szerveztük [...] A különböző demokratikus pártoknak éppen a legfontosabb vezetői Budapesten tartózkodtak, amely akkor még el volt vágva az ország többi részétől. A kormányba ezért meglehetősen másodrangú figurák kerültek, illetve olyan személyek, akik saját pártjukban korántsem a demokratikus szárnyat képviselik. De természetesen nem ez volt a legfontosabb oka annak, hogy a kormány átalakítása szükségessé vált. Hanem az, hogy ebben a kormányban nem volt biztosítva a demokratikus erők többsége. A kormány átalakítását tervszerűen hajtottuk végre. A kezdeményező a kommunista párt volt.”²⁷

²⁶ Dálnoki Miklós Béla kormányának. i.m.482.o.

²⁷ Moszkvának jelentjük i.m. 57.o.

Gerő jelentése önmagáért beszélt. Egész egyértelműen tükrözte a moszkoviták szándékait, azaz a kormány fokozott balra tolását. A célba vett személyek közé tartozott dr. Valentiny Ágoston igazságügyi miniszter is. Láttuk korábban, hogy Rákosinak nagyon nem tetszett Valentiny mérsékelt politikája és az egyes ügyekben, így a szovjet megszállókkal szembeni bátor magatartása. A kommunisták minden lehetőséget megragadtak Valentiny pozíciójának az aláaknázására, személyének befekettítésére. Ilyen lehetőség és ürügy volt az igazoló bizottságok érzékeny területe is. A kommunisták támadása nem sokáig váratott magára. Már január 6-án a Kommunista Párthoz közel álló Néplapban a következők jelentek meg: „Bármennyire is örülünk ennek a sikernek, amely a demokratikus pártok együttműködésének a terméke, mégis meg kell mondanunk, hogy a megoldás csak félmegoldás. Mert csak az állami alkalmazottak igazolásával foglalkozik. Félmegoldás marad addig, amíg a nem állami alkalmazottak nincsenek belevonva [...] Az igazolás politikai alapon és politikai módszerekkel történjék [...] Az igazolásnál politikai szempontok a döntőek, ezért az igazoló bizottságoknak nem szakemberekből, hanem politikusokból kell állniuk [...] Az igazoló bizottságoknak minden foglalkozási ágban működniük kell.”²⁸ Valamivel később a Budapesti Nemzeti Bizottság követelte a népbíróági és az igazolási eljárások szigorítását. Ezen az ülésen fejtette ki Gerő Ernő a következő vészt jósló javaslatot: „Olyan esetben, amikor nincs elég ok a fasiszta, reakciós elemek népbíróság elé utalására, utalják munka vagy internáló táborba.”²⁹

A támadások hangja fokozottan keményedett. 1945. május 20-án már a következőket lehetett olvasni: „A fasiszmus elleni harc egyik fontos eszköze az igazoló bizottságok. Teljesítik ezt a feladatot az iga-

²⁸ Az igazolási eljárás kiterjesztése. Néplap 1945 január 5

²⁹ A Budapesti Nemzeti Bizottság a népbíróági és igazoló bizottsági rendelet szigorítását követeli. Néplap 1945 április 1.

zoló bizottságok? Őszintén meg kell mondanunk: Nem! Az igazoló bizottságokba beférközött egyik urambátyám igazolja a másikat [...] Fel kell ébrednünk! Nem szabad elszalasztani az alkalmat, hogy ezeket a haramiákat végleg kirekesszük a nép ügyének az intézéséből.”³⁰ Az egyik legdurvább támadás a Szabad Népben a Kommunista Párt központi napilapjában jelent meg: „Tudjuk, az igazságügy-miniszter nem szereti, ha a sajtó hozzászól oly magasabb rendű témákhoz, mint a törvényhozás és az igazságszolgáltatás, mégis meg kell állapítanunk, hogy fél évvel kinevezése után, minisztériuma még mindig nem készítette el a magántisztviselők igazoltatásáról szóló kormányrendeletet [...] Szerencsére az új demokratikus szervek lényegesen gyorsabb szellemben cselekednek mint a régi szellemben működő igazságügy minisztérium [...] Ezért a szégyenteljes antidemokratikus állapotért teljes mértékben az igazságügy minisztérium a felelős, mely nemtörődömségével és öreguras cammogásával a demokratikus újjáépítés kibontakozását hátráltatja.”³¹

Az igazságügy miniszter természetesen észrevette, érzekelte az ellene irányuló és egyre fokozódó támadásokat. Talán ekkor még úgy ítélhette meg a helyzetet, hogy tovább tudja folytatni a modernizáló és demokratizáló tevékenységét. Ezért felvette a kesztyűt és igyekezett megmagyarázni az igazolásokkal kapcsolatos anomáliákat: „Az első időben, amikor felmerült az igazoltatások gondolata, az volt a terv, hogy mindössze néhány hétig fog tartani az igazoltatás [...] Az igazoltatások azonban egyre nagyobb körre terjedtek ki és a jelek szerint számítani lehet arra, hogy a demokratikus pártok kívánságára még tovább fog terjedni az igazoltató bizottságok munkájának a hatásköre [...] Mindenesetre kívánatos az igazoltatások jelentős meggyorsítása.”³²

³⁰ Néhány őszinte szó az igazoló bizottságokról. Néplap 1945. május 20

³¹ Alszik a minisztérium? Szabad Nép 1945 június 7.

³² Kívánatos az igazoltatások jelentős meggyorsítása. Kis Ujság. 1945 július 1.

Utaltunk a jobboldali bírálóakra is, ezek azonban nem voltak összehasonlíthatóak a kommunisták támadásaival. Így megemlítjük, hogy Teleki Géza kultuszminiszter összeférhetetlennek tartotta, hogy a pártok ugyanazon hivatalból küldjenek ki köztisztviselőket az igazoló bizottságokba.

Végezetül megemlítjük a Bély-ügyet, amelybe Valentiny belekeveredett. Bély Alajos vezérezredes a leventemozgalom országos parancsnoka volt. A nyilas-rendszerben nem folytatott szolgálatot ezért is jelentkezett Debrecenben. Valentiny 3 magas rangú katonatiszt közreműködésével leigazolta Bélyt. Ezt azonban a kommunisták nem hagyták. Rákosi erről így írt: „Én az első debreceni nagygyűlés alkalmával felhívtam rá a figyelmet, amire letartóztatták és később elnyerte méltó büntetését.”³³ A Bély-ügyet ellenségei állandóan felhánytorgatták és Valentiny szemére hányták, hogy fasisztákat mentett.

V.3. A NÉPBÍRÓSÁGOK ÜGYE

Mint említettük az előzőekben, a háború befejezése után felmerült a bűnösök felelősségre vonásának az ügye. Érthető, hogy a deportálásból visszatérő, megalázott, meggyötört zsidók bosszúért kiáltottak. Ugyanígy a baloldali gondolkodású emberek, szociáldemokraták, kommunisták – bár ez utóbbiak néhány száznál többen nem lehettek –, valamint a haladó gondolkodású polgárok követelték az országot veszélytől politikuskok, katonák, rendőrök, csendőrök stb. mielőbbi szigorú megbüntetését. Persze nem volt ez egyszerű. Az egyik alapvető probléma volt a bírói kar összetétele. Az 1944 végén, 1945 elején létező bírák kiszolgálták – érthető módon – a korábbi rendszert. Sőt a bírók között olyanok is voltak,

³³ Rákosi Mátyás i.m. 154.o.

akik a Szálasi-rendszerben is végezték a munkájukat. E helyzetről adott jelentést a Szabad Nép, amely a következőket írta: „most tartóztatta le a rendőrség dr. Méhes Ignác kúriai bírót, aki baloldali politikai bűnperekben hozott ítéletekben tette hírhedté a nevét, továbbá, hogy amikor a polgári törvényszéken az igazolásra jelentkezett bírák kifüggesztett névsorát olvasták az egybegyűlt ügyvédek, az egyik tanácselnök nevének megpillantásakor egy ügyvéd felkiáltott: Ez volt az az úr, amikor egy úgynevezett árjásítási ügyben jártam nála ezzel a megjegyzéssel utasított el: Mit gondol ügyvéd úr, mit szólnak ahhoz a németek, ha zsidókból keresztényeket csinálunk. Tekintettel kell nekünk lenni erre is.”³⁴ Természetesen nem minden bíró volt ilyen. Az azonban biztos, hogy kisebb-nagyobb mértékben, megélhetés, karrier és egyéb okok miatt, a bírák többsége kénytelen volt kollaborálni az éppen uralkodó rendszerekkel, kormányokkal.

Az új igazságügyi miniszter jól ismerte a bírói karral és egyáltalán az igazságszolgáltatással kapcsolatos helyzetet. Ő maga többször le volt tartóztatva szociáldemokrata volta miatt, és mint a szegények ügyvédje maga is harcolt az osztálybíróságok ellen. Érthető tehát, hogy forradalmi gondolatokat hirdetett meg az igazságszolgáltatással kapcsolatban, így a bírói tevékenységgel összefüggésben is. Konkrét követelményeket fogalmazott meg: „Azok a bírák, akik tovább szolgálják az igazságszolgáltatás nagy és szent ügyét, igyekezzenek beleilleszkedni az új helyzetbe. Igyekezzenek a bírák belelátni a politikai élet boszorkánykonyhájába, ahol a társadalmi erők szabad mérkőzése forr, a bíró igyekezzék megismerni a társadalom kialakulására ható erőket, nehogy újra áldozatul essen saját elképzeléseinek. A múltban a bírói szobák légmentes üvegburája alatt olyan ítélkezési szellem alakult ki, amelytől bizonyára a leg-

³⁴ Olyan bírák ítélkeznek, akiket nem igazoltak. Szabad Nép 1945 április 14

többen távol tartották volna magukat, ha ismerték volna az élet valóságait. Ha a bíró ismerte volna a politikai küzdelmek való arcát, nem ítélte volna bűnösöknek azokat, akik felismerték a társadalmi igazságot és akik a felismert igazság mellett állhatatosan, szenvedés árán is kitartottak [...] A demokratikus államrend biztosítja a bírói kar számára az igazi függetlenséget. A bírónak most módjában áll, hogy a népet közvetlenül, nem pedig propagandából ismerje meg, hogy közről lássa: miben áll a munkásság szervezkedése és mi a munkásmozgalom lényege.”³⁵ A nyilatkozat tükrözi a mindenképpen változtatni akaró hangulatot és törekvéseket. A változtatás iránya is egyértelmű: a bíróságot, a bírói munkát közel vinni a néphez, a népi valósághoz. Érdekes és az akkori időket tükröző momentum a munkásmozgalom ismeretének a követelése. Ennek magyarázata, hogy Valentiny európaisága, a polgári demokrácia melletti harcos kiállása mellett, elkötelezett és harcos híve volt a szociáldemokráciának.

Az új miniszter nagy energiával kezdett az új igazságszolgáltatási rendszer kiépítéséhez. A háborús bűnösök felelősségre vonásának az alapelveit – mint korábban említettük – az 1944. december 30-án a királyi táblán tartott beszédében körvonalazta, kész koncepciót hirdetett meg. Kijelentette, hogy a háborús bűnösöket a népbíróság keretében kell felelősségre vonni. A népbíróság alapelve, hogy egyrészt, minél erősebb jogi korlátok közé szorítsák az eljárást, másrészt ne merüljön el a túlságos jogászkodásban. Éppen ezért a népbíróság jellege vegyes bíróság kell, hogy legyen. Részben jogász bírókból fog állni, részben a politikai pártok kijelölése alapján laikus tagokból.

³⁵ A demokrácia új szelleme valóban függetlenné teszi a bírót- mondotta Valentiny Ágoston igazságügy miniszter a Kúria teljes ülésén. Magyar Nemzet 1945 május 6

A Valentiny-beszédben lefektetett elveket megerősítette a Szociáldemokrata és a Kommunista Párt között létrehozott összekötő bizottság 1945. január 27-i ülése, amely kimondta, illetve javasolta a népbíróság felállítását, élükön szakbíróval és a pártok delegáltjaival.³⁶

A javaslatok alapján a népbírósági rendelet 1945. február 5-én meg is jelent és a népbíróságok megkezdték a működésüket. Rövid időn belül azonban, a kommunisták megkezdték a támadásukat a népbíróságok és így közvetetten, majd egyre nyíltabban Valentiny ellen. Az egyik legdurvább és igen korai támadás Rákosi Mátyás nevéhez fűződik. A népbíróságok alig, hogy megalakultak, éppen hogy megkezdték működésüket, amikor Rákosi február utolsó napjaiban a következőket mondta a Nemzeti Sportcsarnokban tartott beszéde során: „Legsúlyosabb kifogásaink egyike, hogy nem működnek a népbíróságok. Én megnéztem a népbíróságok szervezetét és nagy meglepetéssel láttam, hogy távolról sem olyan radikális, mint a régi reakció statáriális rendeletei. Ennél fogva pártunk javasolni fogja, hogy a népbíróságok működését gyorsítsák meg, a népbíróságok kezdjék el végre működésüket és mutassanak példát, mutassák meg, hogy a demokrácia le tud sújtani azokra, akik a nemzetet beledöntötték ebbe az örvénybe.”³⁷ Rákosi beszéde – aki mint láttuk szinte az első perctől támadta Valentinyt – jelezte, hogy a kommunisták, főként a moszkvai emigránsok, gyors megtorlást követeltek. A népbírósági eljárásokat arra akarták felhasználni, hogy a háborús bűnösökkel és mindenki mással leszámoljanak, akik az ország szovjetizálásának esetleg az útjába álltak volna. Emellett az egész jogrendszert a saját, a szovjetizálást elősegítő módszereik szolgálatába kívánták állítani. Ezt bizonyítja

³⁶ PIL 283 f lo/38 ö.e.

³⁷ Teljes erővel fogjunk hozzá a fasizmus megsemmisítéséhez Néplap 1945 március 1.

a következő cikk is: „Valljuk be: népbíróságunk eddigi működése nem vált harcos demokráciánk dicsőségére. A bíróságnak meg kell szoknia a tárgyalóteremben is a demokrácia friss, erős szelét. Nem az ódon törvénykönyvek dohos paragrafusai, de a demokráciáért harcra feszülő tömegek lendülete adjon súlyt szavuknak, erre építsék gondolkodásukat. A népbírók legyenek ifjú demokráciánk elszánt harcosai. A védő ne vesse magát testestől-lelkestől a nemzetgyilkosok védelmére. Érződjék szavain, hogy ő is csak egyik felelős megbízottja az új népi államunknak. A védelemre felsorakozó tanúk is vegyék fontolóra szavukat.”³⁸ Az idézett cikk elárulja Rákosiék egyik alapvető és a későbbiek meghatározó törekvését, az igazságszolgáltatás addigi rendszerének a teljes felforgatását. Ebben a cikkben a szovjet eljárási módszerek alkalmazására találunk világos útmutatásokat... Főként a bíróval és még inkább a védő szerepére tett utalások, azaz a védő ne a vádlottat védje, hanem az új népi állam felelős megbízottja legyen, sőt még a védelem tanúit is figyelmezteti az állammal szembeni kötelességére. Mindez a moszkvai perek hírhedt ügyészét A. J. Visinszkijt³⁹ idézi, aki hasonló módszerek alkalmazásával küldött halálba, szibériai munkatáborokba sok-sok ártatlan embert.

A Kommunista Párt támadásaira a Szociáldemokrata Pártban is felfigyeltek és a pártvezetőség 1945. március 19-én tartott ülésén foglalkoztak a népbírósági rendelettel, illetve a megjelenése óta bekövetkezett tapasztalatokkal. Az ülésen nem ítélték el, nem támadták kifejezetten Valentinyt, akit az ülésre egyébként beidézték, és akivel konzultáltak a kialakult helyzetről. Ugyanakkor Szakasits Árpád a következő kijelentést tette: Valentiny, aki megbíz-

³⁸ Harcos népbíróságokat. Néplap 1945 április 28.

³⁹ Visinszkij, Andrej Januárovics /1883-1954/ jogász, 1935-39 a Szovjetunió legfőbb ügyésze. Önkényesen értelmezve a jogelméletet fedezte a törvényesség sorozatos megsértését.

ható, kitűnő szocialista, túl humanus és ragaszkodik a joghoz.⁴⁰ Emellett megbízták, az akkor még a pártcentrumhoz tartozó dr. Ries Istvánt,⁴¹ hogy a párt és a kormány, illetőleg az Igazságügyi Minisztérium közötti kapcsolatokat kísérje figyelemmel. Szakassits kijelentése ugyan nem volt kemény támadás Valentiny ellen; de mindenesetre, ha finoman is, arra utalt, hogy nem alkalmas az igazságügyi miniszter posztjára. Azt is jelezte ez a kijelentés, hogy a párt baloldali vezetői megkezdték az európai normáktól való eltávolodást. Hiszen szerintük negatívumnak minősült az a magatartás, hogy valaki humanista, illetőleg, hogy igazságügy miniszterként ragaszkodik a joghoz. Ez a minősítés Valentiny eltávolításakor majd újból felmerül.

Az igazságügy miniszter érzékelve az ellene irányuló fokozott mértékű támadást, hozzálatott a népbírószági rendszer módosításához. Gyakorlati és elméleti jogászokkal való újabb konzultációk után elkészített egy rendelettervezetet, amit a pártok elé terjesztett. 1945. április végén újabb pártközi értekezletre kerül sor, amelyen megvitatták a tervezetet. A munkáspártok igénye az volt, hogy a bűnösöket 17 éves kortól lehessen halálos ítélettel sújtani. Megállapodtak abban, hogy a népbírószágokban háromhavonta delegálnak a koalíciós pártok és a szakszervezetek lo-lo tagot. További kommunista követelés volt az is, hogy csak a vádlottak terhére lehessen fellebbezni. Valentiny azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a vádlottaknak is legyen fellebbezési és kegyelemkérési joguk. A kommunisták mindenesetre visszautasították a miniszter arra irányuló javaslatát, hogy a halálos ítélet csak akkor legyen jogerős, ha egyhangúlag mondják ki, illetőleg, hogy a szótöbbséggel hozott

⁴⁰ PIL 283 f 3/8 ö. e.

⁴¹ Ries István /1885-1950 / ügyvéd, szociáldemokrata politikus. 1945 júliustól igazságügyi miniszter. 1950-ben a váci börtönben agyonverték.

ítéletek esetén is lehessen kegyelemért folyamodni. Ezek az esetek is bizonyítják Valentiny mérsékelt és toleráns magatartását. Ő ugyanis nem bosszúhadjáratot akart, mint a kommunisták, hanem objektív ítélkezést, a bűnösök következetes felelősségre vonását. A viták erejét és mélységét mutatja, hogy Valentiny kijelentette: Nem engedni, a bírói igazságszolgáltatást politikai kérdéssé süllyedni.⁴²

Hosszas vita után, az új népbírószági rendelet /1440/1945. M. e. sz. rendelet /1945. május 1-től lépett életbe. /MK, 1945. május 1/ Határozottan radikális irányba terelte a népbíráskodás gyakorlatát. Így – többek között – kiterjesztette a háborús bűnösség fogalmát azokra, akik a visszacsatolt területek lakosságával kegyetlenkedtek, akik bármilyen formában olyan tevékenységet fejtettek ki, amely alkalmas a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének a megnehezítésére. Népellenes bűnt követ el, aki nyilvánvalóan fasiszta irányzatot terjeszt vagy a közfelfogást faji, felekezeti gyűlölet felkeltése vagy ébrentartása céljából jelentős mértékben befolyásolta stb.

Büntetési tételben négyfajta főbüntetést állapított meg a rendelet: halált, kényszermunkát, fegyházat és börtönt. Kimondta az új szabályozás azt is, hogy halál szabható ki, minden 16 éven felüli egyénre. Halálbüntetés esetén a népbírószág alakul át kegyelmi tanácsná rögtön az ítélet kihirdetésekor és amennyiben úgy határozott, hogy az elítélt kegyelemre nem méltó, az ítéletet két órán belül végre kell hajtani.

Természetesen további szigorításokat is végrehajtott az igazságügy miniszter. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 25-i ülésén tárgyalta a népbírószágok és népügyészségek zavartalan működésének a biztosítását. Az ülés során a miniszter felvetette, hogy a népbírószágoknál és népügyészségeknél fokozott mértékben

⁴² Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. Budapest 2003. Politikatörténeti Intézet. 36. o.

jelentkeztek az illetéktelen befolyásolás különböző formái. Ennek a káros jelenségnek a megakadályozása érdekében a felek fogadásánál, magántanúk jelentkezésénél, minden esetben jegyzőkönyv vezetését írta a rendelet elő. Ugyancsak szigorítást jelentett az is, hogy súlyosabb bűncselekmények esetében az ügyészség a nyomozást kizárólag az igazságügyi miniszter engedélyével szüntethette meg.⁴³ A szigorításokhoz tartozott, több más intézkedés mellett, az is, hogy Valentiny utasította a népbíróági ügyosztályt, hogy a jövőben a Nyugat-Magyarországon működő – mivel e területen a Volksbund⁴⁴ igen erős befolyással rendelkezett – népbíróságokat még fokozottabb mértékben ellenőrizze. Utasította a népbíróságok is, hogy azokban az esetekben, amikor a kiszabott büntetés nem áll arányban a volksbundisták magatartásával és cselekményével, feltétlenül éljenek a fellebbezés jogával.⁴⁵

Mindez azonban hiábavaló volt. A kommunisták támadásai tovább folytatódtak. Valentiny a kommunisták és a velük szövetséges baloldali szociáldemokraták útjában volt. A korábbiakban látuk Rákosi és moszkovita társai ellenszenvét. Azt is jeleztük, hogy Rákosiék célja és feladata volt, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban baloldal felé irányuló személyi változásokat hajtsanak végre. Azt, hogy a kormány változtatását milyen korai időszakban fontolgatták, arra jó példa Révai Józsefnek Gerő Ernő részére, 1945. február 17-i levele. Ebben a következőket írta: „Az általános helyzettel kapcsolatban érik bennünk a meggyőződés, nem időszerű-e már a kormány alapos átalakítására törekedni [...] Mi arra gondoltunk, hogy Vásáryn, Telekin, Faraghón kívül Miklóst

⁴³ Dálnoki Miklós Béla kormányánaki i.m 481.o.

⁴⁴ Volksbund, nemzeti szocialista irányzatú, a magyarországi német kisebbséget összefogó szervezet.

⁴⁵ Idegen zászlók alatt vonulnak a visszaszivárgó sváb karavánok. Szegedi Népszava 1945 július 3.

is el kellene távolítani és ráadásul Valentynit is.”⁴⁶ Az igazságügyi miniszter útban volt. Ezért mindent megtettek, hogy a pozícióját aláaknázzák, miniszteri tevékenységét támadva, személyében ellehetetlenítsék.

Persze emellett voltak problémák a népbíróságokkal is, amelyek egy része döcögve végezte a feladatát, sok esetben hoztak indokolatlanul enyhe ítéleteket.

Valentiny érthető módon védte a népbíróságokat. 1945. május végén rádió előadást tartott, amelynek során a következőket mondta: „A népbíróságok már összetételük révén is eleve biztosítják a független népbíróság demokratikus szellemben való működését a reakció ellen [...] Kétségtelen, hogy jogállamban közérdekű ügy felett mindenkit megillet a bírálat joga [...] Nem kívánatos azonban, sőt egyenesen veszélyes, ha bármelyikünk egyéni véleménynel, vagy éppen a napi sajtó a közvéleménynek olykor egyenesen terrorizáló palástjában, előzetes bírálata tárgyává tesz tárgyalás vagy fellebbezés alatt álló, tehát folyamatban lévő ügyet.”⁴⁷ A kommunisták találva érezték magukat és csakhamar kemény támadással válaszoltak a miniszter védekezésére: „A Szabad Nép nem egyéni véleményt fejez ki, hanem a Magyar Kommunista Párt véleményét. A Szabad Nép nem egyszerűen napi sajtó, hanem a Magyar Kommunista Párt központi lapja. Szeretnénk, ha Valentiny elvtárs, aki a velünk szoros szövetségben álló Szociáldemokrata Pártnak a tagja a Szabad Nép véleményét annak tekintené, ami [...] ha szükség lesz rá, bizony továbbra is bírálni fogjuk a népbíróságok működését, függetlenül attól, hogy fellebbezés alatt álló, tehát folyamatban lévő ügyről van szó, vagy sem.”⁴⁸ Hasonló gúnyos és

⁴⁶ PIL 274 f 7/24 ö. e.

⁴⁷ Az igazságügyi miniszter beszéde a demokratikus jogalkotásról és jogszolgáltatásról. Magyar Nemzet 1945 június 2.

⁴⁸ Szabad-e bírálni a Népbírósgot. Szabad Nép 1945 június 3.

támadó, fensőbbes hangnemben támadta meg Valentint a „Le a Bély Alajosok védelmezőivel” cikk is, amelyben a következő kitételek szerepeltek. „Azt mondják, igaztalanul bíráljuk a népbíróságok működését. Azt állítják, hogy az ítéletek feltűnő enyheségért a népbírák maguk felelősek. Mondjuk, hogy ez igaz [...] De a hal a fejétől bűzlik. Ne hárítsák át a felelősséget a népbíróságok egyszerű tagjaira. Az erélytelenségre és bátortalanságra a fasizmus elleni harcban felülről mutatják a rossz példát.”⁴⁹

V.4. RENDŐRSÉGI ÜGYEK

A harmadik veszélyes területet képviselő rendőrségi ügyek voltak a legsikamlósabbak. Ez volt az a terület, amely végzetesnek bizonyult Valentiny miniszteri pályafutása szempontjából.

Ennek alapvetően Valentiny mérsékelt politikai beállítottsága, toleráns és egyben meg nem alkuvo egyénisége volt az oka.

Az eddigiek során többször is említettük, hogy politikai fel fogásában a szociáldemokratáknak ahhoz a csoportjához tartozott, akik valóban demokráciát kívántak megvalósítani. Elkötelezett baloldali volt, egyidejűleg a demokrácia elveinek a maradéktalan érvényesülését, illetve az ezek megvalósulását elősegítő kereteket akarta a maga eszközeivel biztosítani. Ez az álláspontja vonatkozott az irányítása alatt álló igazságügyi területre és az olyan, részben rokon ügyekben is, mint a rendőrség tevékenysége.

Nem így a kommunisták. A moszkvai utasításoknak megfelelően arra törekedtek, hogy a fegyveres erőket a kezükbe kaparint sák és uralják. Hiszen az volt a feladatuk, hogy az ország szovjetizálását minden eszközzel elősegítsék. Természetesen a szovjetek megcsinálhatták volna a győztes háború után azt is, hogy katonai közgazgatást vezetnek be és az országot egész egyszerűen a Szov-

jetunióhoz csatolják. Meg volt hozzá az erejük. Hozzávetőleges becslések szerint 1944-45 fordulóján mintegy ötszázezer szovjet katona tartózkodott Magyarországon illetve ki-be jöttek, állandó mozgásban voltak. Tehát, ami a katonai erőt illeti, megtehették volna, hogy erőszakkal annektálják az országot. Tudjuk, hogy nem voltak finnyások. Népeket telepítettek ki az eredeti lakóhelyükről, elszállítva őket több ezer kilométeres távolságba. Ez történt a csecsenekkel, volgai németekkel, krími tatárokkal. Sőt országokat – Baltikum – vagy országnyi területeket annektáltak – Kárpátalja, Karélia nagy része.

Természetesen az annexiót a politikai körülmények nem engedték meg. A háborús nagy koalíció még létezett, a nyugatiak és a nagy keleti szövetséges, a „három nagy”, még egymásra volt utalva, még nem akartak egymástól eltávolodni, hiszen a második világháború még nem fejeződött be. Ezért az orosz stratégiának más módszerekhez kellett folyamodni, amelyek természetesen rendelkezésre álltak. Ilyen módszer volt többek között a saját csatlósai, ügynökeiknek adott utasítás, a fegyveres erők elfoglalására és felhasználására. Ezzel kapcsolatban érdemes idézni Rákosi Mátyást, aki a Társadalmi Szemle 1952. február-márciusi számában megjelent cikkében elismerte, hogy pártja már a felszabaduláskor biztosította magának a politikai rendőrség, az ÁVO feletti teljes ellenőrzést: „Ez az egyetlen intézmény, melynek irányítását teljes egészében magunknak tartottuk fenn, és kategorikusan visszautasítottuk, hogy az erőviszonyoknak megfelelően megosszuk a többi koalíciós párttal az ÁVO irányítását. A felszíni liberalizmus tehát egy olyan folyamattal párosult, amelynek során a kommunisták módszeres munkával igyekeztek megkaparintani a hatalmi apparátust.”⁵⁰

⁴⁹ Le a Bély Alajosok védelmezőivel. Szabad Nép. 1945 június 9.

⁵⁰ Rákosit idézi Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története. Budapest 1991 Magvető Kiadó 65-66. o.

A fegyveres erők és főként a rendőri szervek kézbekaparintása a Moszkvából érkező ügynökök egyik legfontosabb feladata lett. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a már 1944. november 9-én Szegeden megtartott kommunista megbeszélésen, amelyen a szegedi mellett a makói, hódmezővásárhelyi és orosházi pártszervek képviselői vettek részt, Gerő a következőket mondta: „A karhatalom megszervezése helyes, legyen azonban demokratikus ez a karhatalom, ott helye nincs a reakciós erőknek. A kommunisták kezében legyen a vezetés itt is.” További követendő irányvonalnak jelölte meg, hogy a rendőrség, a karhatalom lehetőleg mindenhol kerüljön kommunista vezetés alá.⁵¹ Gerő Ernő utasítását a kommunista aktivisták következetesen meg is valósították. A rendőrségi szervek kézbeviteléről Kőbánya egykori rendőri vezetője így számolt be: „1945. január 8-án felkeresett az egyik elvtárs a régi kőbányai ifjús munkás csoportból és közölte, hogy másnap délelőtt összejövünk, mert a Debrecenben megalakult magyar kormány megbízottai kívánnak velünk beszélni. Vas Zoltán és Kossa István⁵² fogadott bennünket, ők szervezték az új kormány megbízásából a közigazgatást. Miután megismertük a feladatokat, sor került az előjáró és a rendőrkapitány személyének a megválasztására. A jelen voltak előjárónak Szép József vasesztergályos segédet, rendőrkapitánynak pedig engem, aki szintén vasesztergályos voltam, választottak meg. A megbeszélés ezzel véget is ért [...] Pár hét múlva – amikor már szervezetileg állt a kapitányság – tudomásra jutott, hogy az előjáróság épületében két szociáldemokrata ügyvéd dr. Farkas István és egy Toperczer nevű, szintén szervezi a rendőrséget. Dr. Farkas Zoltán pedig, mint rendőrkapitány, ír

⁵¹ Korom Mihály i.m. 283. o.

⁵² Kossa István /1904-1965/ kommunista politikus. A két háború közötti szakszervezeti aktivista. 1945-1948 között a Szakszervezeti Tanács főtitkára. Később több miniszteri posztot töltött be.

alá különböző kiadványokat. Felkerestem őt és figyelmeztettem, hogy a megbízást én kaptam és addig, amíg a Kommunista Párt ezt a megbízást vissza nem vonja, nem adom át a helyemet. A kétünk közötti vitának – amely lényegében az SZDP és az MKP vitája volt az időközben megalakult nemzeti bizottság vetett véget azzal, hogy megerősítette a január 9-én kapott megbízásomat [...] Segítséget, tanácsot nem várhattunk másoktól, csak a szovjet elvtársaktól, akikkel naponta összeültünk a feladatok megbeszélésére.”⁵³ Az idézett leírás jól ábrázolja a kommunista ügynökök nyomulását, a közigazgatás, a rendőrség elfoglalását. Mutatja azt is, hogy az állítólagos szövetséges, a Szociáldemokrata Párt érdekeit egyáltalán nem vették tudomásul. A munkásegység front nevében a szociáldemokrata érdekeket, ahol erre lehetőség nyílt, háttérbe szorították. Ugyancsak jól tükröződik a szovjet hatóságok nyílt beavatkozása a rendőrség ügyeibe.

A rendőrség kommunisták által való meghódítását nagy mértékben elősegítette az a körülmény is, hogy Erdei Ferenc volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. Említettük azt a köztudomású tény, hogy Erdei a kommunisták beépített ügynöke volt a Nemzeti Parasztpártban és e szerepében járt el belügyminiszterként is. A rendőrséggel kapcsolatos felfogása jól tükröződik a következők kijelentésében: „Ez a rendőrség igen is nyeresége a demokráciának, mellyel szembehelyezkedni azt jelenti, hogy a demokráciával helyezkedünk szembe. Határozott kívánsága, hogy a rendőrség többsége kommunistákból kerüljön ki, mert a demokráciát úgy senki sem akarja és tudja védelmezni, mint ők. Egyedül a kommunista túlsúly biztosíték arra, hogy a rendőrség komoly erőt jelentsen.”⁵⁴ A szintén parasztpárti Kovács

⁵³ Gál Lajos: Az új demokratikus rendőrség megalakulása a X. kerületben. A szabadság hajnalán. Budapest 1965 Kossuth Könyvkiadó 342. o.

⁵⁴ Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948. Budapest 1972 Kossuth

Imre így írt Erdeiről: „Erdei opportunistá volt, s gyenge, hagyta, hogy a kommunisták azt csináljanak a politikai rendőrséggel, amit akarnak. Papíron a hatáskörébe tartozott, valójában külön szervezet volt, a kormány helyett a Kommunista Pártnak engedelmeskedett. Másként nem is lehetett, mert tisztára kommunistákból rekrutálódott.”⁵⁵

A politikai rendőrség, amelyet Kovács Imre említ, 1944 végén jött létre. Péter Gábor⁵⁶ vezetésével PRO /Politikai Rendészeti Osztály/ néven, amely azután minden megszállt város, nagyobb helyiség rendőrségén képviseltette magát. A politikai rendőrség szervezését a kommunisták teljes mértékben kézben tartották. Nánási László, akit Kisújszállás rendőrkapitányává neveztek ki, így írja le ezt a folyamatot: „24. a hadseregéből hazaszökött fiatal embert vettem fel rendőrnek. A 24 rendőrön kívül egy gépirónőből és egy irodavezetőből állott a városi rendőrség. Pár hét múlva ezt még négy politikai nyomozóval kiegészítettük a kommunista párt helyi szervezetének követelésére.”⁵⁷ A kialakuló rendőrség összetételét és jellegét Nagy Ferenc a következőképpen látta: „A vidék karhatalmi alakulatát a csendőrséget feloszlatták, mert a reakciós régi rendszer erőszakos fegyveres alakulata volt. Helyébe minden szervezeti szabály nélkül a néprendőrség lépett, amely minden törvényes szabály és felvételi ellenőrzés nélkül kezdte meg szervezkedését. Haláltáborokból megmenekült deportáltak, szovjet harcterről visszajött munkaszolgálatosok és főleg otthoni bűnözők léptek be a rendőrségbe. Nem is a közbiztonság megóvásának szándéka, hanem részint a bosszúállás vágya, részint

Könyvkiadó 1972.77. o.

⁵⁵ Kovács Imre: Magyarország megszállása. Budapest 1990. Katalizátor Iroda. 230. o.

⁵⁶ Péter Gábor /1906-1993/ szabósegéd, 1931-től a Kommunista Párt tagja. 1945-től a politikai rendőrség vezetője. 1948-tól az ÁVH vezetője. A koncepciós perek egyik kivitelezője, emiatt börtönbe került.

⁵⁷ Nánási László i.m. 144.o.

pedig a szabad rablási vágy és a kommunista pártszervezés fegyveres előmozdítása vitte ezeket az elemeket a rendőrségre.”⁵⁸

A rendőrség kialakulása vidéken igen sajátos viszonyokat is eredményezett. Hirtelen több vidéki önkényúr került felszínre a rendőrség képviselőjében, a kommunista párt színeiben. Az egyik ilyen hírhedt figura volt Dékány Imre, Dévaványa kommunista rendőrkapitánya, „hatalmával visszaélve, a legkülönbözőbb címen tartóztatott le a bűnösök mellett ártatlan embereket is, utóbb már állandóan 30-40 embert őrzött letartóztatásban [...] Dékány beköltözött a község tulajdonát képező Vadkacsa Szálloda és Étterembe, ott valóságos főhadiszállást, szinte udvartartást rendezett be magának, a költségeket természetesen a község pénztárából kellett fedezni. Éjjel-nappal felnyergelt hátszló állt a Vadkacsa előtt, hogy tetszése szerint jöhessen-mehessen.”⁵⁹ Dékány ügye nem volt elszigetelt jelenség. Egerben Dancza János volt lakatossegéd, Hajdúhadházon Kaffler Miklós volt munkaszolgálatos és sokan mások önkényeskedtek. A rendőrség teljes mértékben a kommunisták kezébe került, a hadsereg nem számított, illetve a ténylegesen csenevész magyar katonai szervezetet is fokozottan infiltrálták a kommunisták. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kezében nem volt fegyveres erő, nem is tudta akaratát érvényesíteni, még jóformán Debrecenben sem. Azt, hogy ez mennyire így volt, jól bizonyítja Dékány Imre esete, akit a panaszok miatt a debreceni kormány le akart váltani. „Nézzék, ez az igazságügy miniszter levele. Hív, hogy menjek el Debrecenbe. De nem megyek! Jöjjön ide a miniszter, ha beszélni akar velem. Itt én vagyok a miniszter.”⁶⁰

A rendőrségi önkény legeklatánsabb példája volt a gyömrői tömeggyilkosság, amelynek tetteseit a kommunisták, személye-

⁵⁸ Nagy Ferenc i.m. 89. o.

⁵⁹ Z. Nagy Ferenc i. m. 182-184. o.

⁶⁰ U. o. 182.o.

sen Rákosi nem engedték felelősségre vonni. A gyömrői ügyet sok szakirodalmi munka feldolgozta, ezért most csak a következőket említjük meg: 1945 telén a Budapesthez közeli Gyömrőn a rendőrök, illetve a falu lumpen elemei 20-25 helyi lakost azon a jogcímen, hogy burzsujok, egész egyszerűen kivégeztek. Köztük gróf Révay István, neves baloldali filozófust, egyetemi tanárt és Bognár József 500 hold tulajdonosát. Rajtuk kívül kisparasztok, iparosok, vasutasok, a tanító és a plébános voltak az áldozatok sorában. Az áldozatok semmit sem követtek el, egyetlen bűnük talán az volt, hogy nem vallották magukat kommunistának. Az ügyet Futó Dezső kiskazda képviselő és neves publicista megpróbálta felgöngyölíteni, interpellált a parlamentben, eredményt azonban nem ért el. A bűnösöket ugyan letartóztatták, de mivel kommunisták voltak, néhány napon belül szabadon bocsátották őket.

A rendőrség és ezen belül a politikai rendőrség, az ismertett körülmények között létre jött, illetve a moszkvai ügynökök létrehozták és haladéktalanul megkezdte a nagyon is egyértelmű, a kommunisták hatalmának megerősítését aláátmasztó tevékenységét. Úgy gondoljuk, hogy tanulságos annak a megvilágítása is, hogy a kommunisták milyen ideológiával magyarázták vagy alapozták meg a rendőrség működését.

A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége már nagyon korán – hiszen cselekedniük kellett, hogy a rendőrség létrehozását ne engedjék ki a kezükből – 1945. január 23-án foglalkozott a rendőrség tevékenységének az ideológiai megalapozásával. Világosan körvonalazta a rendőrség politikai szerepét: a fegyveres erőkhöz megvalósuló forradalmi túlsúlyt a népmozgalom szabad politikai kibontakozásának egyik alapfeltételéül jelölte meg. A január 25-i budapesti titkári értekezlet a pártfeladatok között első helyen említette a rendőrség tevékenységét. A kommunisták nem

titkolták és nyíltan megvallották a rendőrség és főként a PRO, a politikai rendészeti osztály jelentőségét: „Ha hozzátesszük, hogy a politikai rendőrség vezetésének birtoklása szervesen összefüggött a demokrácia továbbfejlődésével – e szerv segítségével ugyanis mód nyílt a restaurációs kísérletek megakadályozására – érthető, miért látta szükségesnek az MKP az egyértelmű kommunista vezetés biztosítását.⁶¹ A kommunisták persze úgy állítják be, hogy a rendőrség megalakulása népmozgalom keretében történt. Érdemes idézni Szebenyi Endre későbbi kommunista belügyi államtitkárt, akit a Rajk-perben kivégeztek: „Többnyire a kommunisták vették kezükbe a rendőrség szervezését, de nem azért, mintha a többi pártot ki akarták volna zárni, hanem mert a felszabadulás utáni első időszakban a kommunista párt tagjai mentek ki először az utcára és vállalták a feladatok teljesítését.”⁶² A korábbi leírásokból azonban tudjuk, hogy a rendőrség szervezése nem népmozgalom volt, hanem a moszkvai utasítások végrehajtása. Az előzőekben idézett szövegben szerepel „a restaurációs kísérletek megakadályozása” kitétel. Ez tűnik talán a legálnokabb és leghazugabb állításnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a Magyarországon lévő szovjet hadsereg és a Vilma királynő úton berendezkedett szovjet politikai rendőrség vagy a szovjet katonai elhárító szervek, pillanatok alatt elfojtottak volna minden nekik nem tetsző restaurációs kísérletet, mint ahogy ezt meg is tették. Egyébként is a restaurációs kísérlet fogalom a polgári demokrácia irányába történő lépést jelentett volna.

A rendőrséggel kapcsolatosan a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták véleménye nagyon is közel volt egymáshoz. Ha más szavakkal is, azért nagyjából hasonlóan ítélték meg a rendőrség feladatait. Érdemes idézni Szakasits Árpádot, aki 1945. márci-

⁶¹ Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945-1947. Budapest 1964 Kossuth Könyvkiadó 49. o.

⁶² Ságvári Ágnes i.m. 44. o.

us II-én Debrecenben a következőket mondta egy nagygyűlésen: „Amíg eljutunk az igazi demokrácia eszményképének megvalósításához, addig a demokrácia erőinek könyörteleneknek kell lenniük. Fegyveres demokráciára van szükségünk. [...] Szó sincs róla, mintha rendőrállamot akarnánk, de nem akarjuk azt sem, hogy a demokratikus népállam erőtlen épület legyen.”⁶³

Ez volt tehát az a rendőrséggel kapcsolatos háttér, amellyel Valentinynek szükségszerűen konfrontálódnia kellett. Igaz ugyan, hogy a rendőrségi ügyek a belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak. Igazságügy miniszterként azonban felelős volt a jogrendért, és az igazságszolgáltatás objekтив tevékenységéért.

Az igazságügy miniszter hamar észrevette, hogy a rendőrség a kommunisták kezébe került. A törvénytelenségek és önkényes eljárások bántották az európai normák megvalósításáért küzdő Valentinyt. Meg volt a rendőrségről és főleg a politikai rendőrségről a véleménye, ami jól tükröződik azokban a kijelentésekben, amelyeket a Szociáldemokrata Párt 1945. május 31-i pártvezetőségi ülésén tett. „A rendőrség kérdésén áll vagy bukik a demokrácia az országban. A rendőrségbe reakciós elemek férkőztek be, terrorcselekményeket hajtanak végre, fosztogatnak, elvtársakat tartóztatnak le. Semmilyen felső utasítást sem fogadnak el. Ha ez így tovább tart, botrányba fullad az ország.”⁶⁴ Nyilvánvaló, hogy a reakciós elemek nem a jobboldalt képviselték, hanem a kommunisták által toborzott káderek voltak. Nem lehet ugyanis eltekinteni attól a tényről, hogy a kommunista barát Erdei mellett a rendőrség közvetlen felügyeletét a kommunista Zöld Sándor⁶⁵ belügyi államtitkár látta el,

⁶³ A demokrácia erőinek könyörtelennek kell lenniük. Népszava 1945 március 12.

⁶⁴ PIL 283 f 3/16 ö. e.

⁶⁵ Zöld Sándor /1913-1951/ kommunista politikus, orvos. A Márciusi Front egyik alapítója. 1945-től magas funkciókat tölt be. Végül belügyminiszter. Hamis vádak miatt egész családjával öngyilkos lesz.

akinek leváltását Valentiny az előzőekben idézett felszólalásában maga is követelte.

A rendelkezésére álló eszközökkel Valentiny felvette a harcot a kommunista kézben lévő rendőrség ellen. Az első jelentősebb kísérlet az volt, hogy az internálás kikerüljön a rendőrség kezéből. Az internálást ugyanis a rendőrség harci eszközként alkalmazta és egész egyszerűen a politikai ellenfelek megfélemlítésére használták fel a kommunisták. Nagy Ferenc volt miniszterelnök erről így ír: „Az internálótáborok tömve voltak olyan emberekkel, akikről a kommunista rendőrség azt állapította meg, hogy veszélyesek a demokráciára. Több mint tizenháromezer úgynevezett megbízhatatlan ember ült az internálótáborokban”.⁶⁶ Az internálás a Horthy-rendszerben sem volt ismeretlen. A fehér terror idején is éltek ezzel az eszközzel. Láttuk, hogy Valentiny is több ízben volt internálva. A legrövidebb időtartam hat hónapig tartott, a leghosszabb 2 év lehetett. A kommunisták, mint említettük, éltek ezzel az eszközzel. Idéztük már Gerőt is, aki a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. március 28-i ülésén felvetette, hogy „olyan esetben, ahol nincs elég ok a népbíró-ság elé utalásra, de az illető fasiszta, nyilas, munkatáborba utalható legyen.” Valentiny, látva az internálással való visszaélést és önkényeskedést, felvette a harcot a rendőrségi önkény ellen. Igen korán, 1945 februárjában törvényjavaslatot készített, amelyben meg akarta vonni az internálás jogát a rendőrségtől és azt a népbíróságok hatáskörébe akarta utalni. A kommunisták azonnal elítélték Valentiny kezdeményezését. Rákosi erről a következőket írta: „A rendőrség ügyét is piszkálta Valentiny. Azon a címen, hogy a demokrácia elveinek jobban megfelel, az internálás jogát ki akarta venni a mi befolyásunk alatt álló rendőrség kezéből, s a népbíróságokra akarta ruházni, mert a jobboldal akkor már észrevette, hogy a pártparitásos alapon

⁶⁶ Nagy Ferenc i.m. 338.o

összeállított népbíróság puhakezű lanya.”⁶⁷ A kísérlet nem sikerült a kommunisták és a szövetségeseik támogatása miatt. Valentiny javaslatára lekerült a napirendről.

A rendőrségi önkény megfékezése érdekében felvetődött a fokozott ellenőrzés kérdése is. A panaszok ugyanis nem csitultak, sőt egyre több jelzés érkezett a rendőrségi botrányokkal kapcsolatosan. Az egyre fokozódó és sokasodó problémákat nem lehetett eltitkolni, ezért Miklós Béla miniszterelnök pártközi értekezlet összehívását javasolta a rendőrség ügyében. Ezen nagyon sok érdekes vélemény hangzott el, amelyeket érdemes idézni. Rákosi, aki szinte puccsszerűen ragadta magához a szót, azt mondta, hogy a rendőrség legnagyobb baja, hogy nincs rendezve a fizetése, és nincs meg a kellő fegyelem. Hibáztatta a munkaszolgálatos zsidók rendőrségi szerepét. Tildy Zoltán megjegyezte, hogy a rendőrségnek politikai színezete van: „Sok helyen ez a rendőrség úgy lép fel, mintha csak egy párt érdekeit szolgálná. Az is feltűnő, hogy szolgálatban a rendőrök egymást „szabadság” szóval köszöntik, ami a Kommunista Párt üdvözlő szava. Kovács Imre javasolta, hogy bizottságok szálljanak ki mindenhová, ahonnan panaszok érkeztek.”⁶⁸ A pártértekezletet követően május 18-án kormányülésre került sor. Ezen tovább folyt a kemény vita a rendőrséggel kapcsolatban. Vásáry István kijelentette többek között, hogy nincsenek kidolgozott irányelvek, amelyek a politikai rendőrség működését szabályozzák. Vörös János szóvá tette, hogy a keményen fegyelmező tiszteket a legénység feljelentése alapján a rendőrség elhurcolja. Valentiny ígéretet tett arra, hogy kézbe veszi a rendőrségi ügyeket. Figyelmeztetni fog a rendőrség jogaira és kötelezettségeire, illetve feladataira. Az ülésen a miniszterek többsége azt a véleményt képviselte, hogy a rendőrség munkáját és magatartását szigorú ellenőrzés alá kell helyezni.

⁶⁷ Rákosi M. i.m. 168.o.

⁶⁸ Pártközi értekezletek i.m. 70-72. o.

A kormány megbízta az igazságügyi minisztert, hogy készítse el a június 8-i kormányülésre azt a rendelettervezetet, amely meghatározná a rendőrségi tevékenységet vizsgáló bizottság tevékenységét. A rendelettervezet elkészült. Eszerint háromtagú repülőbizottságok jöttek volna létre, amelyek bejelentés nélkül kiszállhattak volna egy-egy rendőrhatalóság székhelyére. A bizottság tagjai a Belügy és az Igazságügyi Minisztérium delegáltjai, valamint egy vizsgálóbíró lettek volna. A bizottság hatásköre kiterjedt volna mind a büntető, mind a népbírósági ügyekre. Vizsgálta volna a rendőri szervek illetékességét és a terhelt ellen folytatott eljárás szabályszerűségét. A tervezet arra az esetre is tartalmazott intézkedést, ha az ellenőrzött rendőri szervnél bűncselekmény elkövetelésére derül fény.⁶⁹ A rendelettervezet elkészült, azonban soha nem került konkrét tárgyalásra, egész egyszerűen levették a napirendről.

A június 8-i kormányülésen a rendőrség ellenőrzésével kapcsolatosan kizárólag elvi vitára került sor Gerő és Valentiny között. Gerő ugyanis kijelentette, hogy csodálkozik, hogy a rendőrség vizsgálásába más szervek is belefolyanak. Veszedelmesnek tartja, ha más tárcáknak beleszólási joguk van a rendőrség ügyeibe... Szükségesnek tartja kimondani, hogy ilyen esetek többé elő ne forduljanak. Ez a kormány tekintélye ellen van. Valentiny reagált Gerő felvetésére a következőket kijelentve: Az ellen a beállítás ellen, hogy más tárcának nincs joga egyéb tárcák ügyeibe beleavatkozni, ebben a vonatkozásban felszólal. Hangsúlyozta, hogy nem maga határozta el, hogy a rendőrségi atrocitások vegyes bizottságok által vizsgálattassanak felül. Igaz, hogy a belügy hatáskörébe tartozik a rendőrség, viszont még inkább tartozik az igazságügy miniszter alá a büntető jogszolgáltatás terén. Neki igenis nemcsak joga, de kötelessége is kérlelhetetlen szigorral lecsapni. Gerő kissé visszavo-

⁶⁹ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949. Budapest 200. Napvilág Kiadó. 65.o.

nulva azt mondta, hogy az igazságügy miniszternek nem általánosságban, hanem konkrét esetekben van erre csak joga.⁷⁰

Látható a vitából, Valentiny a félelmetes hírű Gerőtől sem ijedt meg. Vele szemben is megvédte az igazát. Sőt megkísérelte a kompetenciájába eső rendőrségi ügyek feltárását, kivizsgálását. Persze a legtöbb esetben a kommunisták közbeléptek és ahol lehetett, akadályozták a reális megállapításokat. Az egyik érintett, Herpai Sándor egykori Szolnok megyei rendőrfőkapitány erről a következőket mondta el: „a spontán szerveződő polgárőrségek országsszerte, így Szolnok megyében sok törvénysértést követtek el, amelyeknek többen estek áldozatul. Ezekért a törvénysértésekért a felelősséget a polgári pártok igyekeztek okkal, ok nélkül a kommunista pártra hárítani, s ebből politikai tőkét kovácsolni a kommunisták ellen. Így történt ez Törökszentmiklóson is. Valentiny szoc. dem igazságügy miniszter teljesen vétlenül engem akart felelőssé tenni a hónapokkal hivatalba lépésem előtt történt törvénytelen ségért, akadályozandó az akkor már kialakult, de kommunista vezetés alatt álló megyei rendőrség szakmai és politikai megszilárdulását. Valentiny bűnpártolás címen vizsgálatot indított és leküldött egy bizottságot, amelyik engem igazolt, hogy semmi közöm sem volt hozzá.”⁷¹ Valentiny tehát megpróbálta miniszterként a rendőrségi visszaéléseket fékezni. Így történt ez Törökszentmiklóson is. Azonban az interjúból világosan látszik, hogy a kommunisták a mundér becsületét védve ellentámadásba léptek és természetesen az derült ki, hogy a vizsgálat a rendőrség szakmai fejlődését és megszilárdulását kívánta megakadályozni. Látszott tehát, hogy jelentős háttérrel, a Szovjetunió támogatásával rendelkező Kommunista Párt által irányított rendőrség érinthetetlen. Ez a helyzet

tükröződött a korábban említett gyömrői gyilkosságok ügyében. Hiába voltak nemes törekvések, felbuzdulások, azokat egész egyszerűen nem lehetett érvényesíteni.

V.5. VALENTINY UTOLSÓ ÉS VÉGZETES KÍSÉRLETE A RENDŐRSÉG MEGFÉKEZÉSÉRE

1945 tavaszán az igazságügy miniszter egyre inkább felismerte, hogy helyzete fokozottan gyengül. A kommunisták egyre erőteljesebb és durvább támadásai, a szovjetek fenyegetőzései és az őt érintő bírálati sokasodtak. Hiába tett meg mindent, semmi sem használt, nyilvánvalóan érezte, hogy ki akarják készíteni. Az ellene irányuló támadások egyre hangosabbak lettek. Minden intézkedését kritizálták, mint láttuk, az igazoló bizottságok, a népbíróságok működésével kapcsolatos rendeletei ellenállásba és súlyos kritikában részesültek.

A legfájóbb és legmegrendítőbb valószínűleg az lehetett a hitű, harcokban edzett veterán szociáldemokrata politikus részére, hogy támadták a saját pártja részéről is. A Szakasits Árpád körül elhelyezkedő baloldaliak egyre kíméletlenebbül bírálták Valentiny Ágostont. Ezek a párt baloldaláról érkező, bíráló megjegyzések igen korán megkezdődtek. Eleinte nem kifejezetten Valentiny ellen irányultak a kritikus megjegyzések, hanem az Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységét bírálták. 1945. február 25-én a Szociáldemokrata Párt fővárosi és Pest környéki szervezeteinek ülésén Bán Antal nyíltan bírálta az Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységét. Bán sürgette, hogy a kormány költözzön Budapestre, mert központi ellenőrzés alá kell vonni.⁷² Bán hamarosan támadta

⁷⁰ Dálnoki Miklós Béla kormányának i.m. 512.o.

⁷¹ Herpai Sándor interjú. Készítette Varga László 1988-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma 171.sz.lo4.o.

⁷² Vida István Az INK átalakítása 1994 júliusában és a szovjet diplomácia. Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára. Budapest 1996 Napvilág kiadó 392. o.

Valentinyt személyében is. Kijelentette többek között hogy nem érti, Valentiny miért gyűjti maga köré a szegedi jogászokat, és valamennyi fontos helyet miért velük töltött be.⁷³ Korábban már említettük a Szociáldemokrata Párt 1945. március 19-én megtartott vezetőségi ülését, amelyen Szakasits Árpád szinte negatívumként említette Valentiny ragaszkodását a joghoz, illetve, hogy túl humanus beállítottságú. E kijelentéssel összefüggésben megjegyeztük azt is, hogy finom célzás volt ez Valentinyvel kapcsolatosan, de e látszólagos finomság alatt igen jelentős mondanivaló is volt, Ez a kijelentés ugyanis arról tanúskodott, hogy Szakasits nem az európai normákat, nem a jogállamiságot preferálta ekkor már, hanem inkább hajlott a kommunisták által képviselt kemény módszerek felé, amelyeket többek között, a korábbiakban már idézett „Harcos népbíróságokat” című a 1945. április 28-án a Néplapban megjelent cikk foglalt össze. A baloldali szociáldemokraták véleményével kapcsolatosan érdemes idézni Horváth Zoltánt is: „A kormányban eredetileg résztvevő két szociáldemokrata miniszter Valentiny Ágoston és Takács Ferenc – semmiképpen sem tudott a politikai követelményeknek megfelelni –, nyíltan szembekerült a SZDP hivatalos politikájával is.”⁷⁴ Valentiny egyik támadója Marosán György volt, aki, mint láttuk, nyíltan megtárgyalta Rákosival Valentiny eltávolítását az igazságügy miniszteri posztról. Érdemes újból idézni a Rákosi és Marosán között lefolytatott párbeszédet, ami világos bizonyítéka annak, hogy a baloldaliak összejátszottak a moszkovitákkal a mérsékelt szociáldemokrata politikusok elnémitásában. „Nézze Marosán. Mi Gerőt küldjük a kormányba, mivel a közlekedés fontos lett. Takács helyett viszont jobb lenne, ha maga vagy Bán lépne be. Valentiny helyett Ries. Nem tetszett elképzelése. Bár érvei komolyak és érthetőek, Valentiny felcserélését

⁷³ Marosán György: Az úton végig kell menni i.m. 51.o.

⁷⁴ Horváth Zoltán i.m. 5. o

Riesszel helyesltem.”⁷⁵ Ez a beszélgetés 1945 májusában hangzott el. Marosán ahelyett, hogy védte volna párttársát, alattomos módon ellene fordult.

Nyilvánvaló, hogy a különböző híresztelések eljutottak Valentinyhez. Az újságokban ellene megjelenő és őt igaztalanul bíráló cikkeket olvasta. Érezte, hogy sarokba szorítják. Az igazság az, hogy valóban sarokba is volt szorítva. Érdemes e kérdés jobb megvilágítása érdekében idézni Révész Andrást, aki a következőket mondta: „Az a tervszerű magatartása a kommunistáknak, amelynek megmutatásával utólag meg lehet állapítani, hogy jól megfontoltan és szinte haditervhez igazodva elkövettek mindent annak érdekében, hogy lassan, de biztosan beolvasztanak bennünket, a következőket kell elmondanom. A kezdet kezdetén ragaszkodtak ahhoz, hogy Peyernek nem lehet szerepe a mozgalomban. Ragaszkodtak továbbá ahhoz egy-két hónap elteltével, hogy a szerintük reakciónak minősíthető Takács miniszter és Valentiny miniszter eltávozzék a kormányból. A későbbiek folyamán ragaszkodtak ahhoz, hogy Szedernek se legyen szerepe a pártban.”⁷⁶ Ténykérdés, hogy a Révész András által említett haditerv, forгатókönyv többé-kevésbé valóban létezett. Legalábbis a kommunisták és a Szociáldemokrata Pártba beépített moszkvai ügynökök, eszerint jártak el. Fokozatosan, lépésről lépésre építették át a Szociáldemokrata Pártban hosszú éveken át kialakult struktúrákat. A párttagok egyszerre csak azt vették észre, hogy a párt vezetése egyre inkább a baloldaliak kezébe került. A nem ehhez a csoporthoz tartozó politikusokat fokozottan kiszorították a vezető kormány- és párt pozíciókból. Valentiny a tapasztalt pártpolitikus és jogász valószínű, hogy ha nem is olyan tudatosan, mint Révész András, de felismerte ezt a folyamatot. Megdöbbenettette őt minisztertársának, Takács Ferenc-

⁷⁵ Marosán György.i.m. 75. o.

⁷⁶ Révész András i.m. 476.o.

nek az ideiglenes kormányból való eltávolítása, amelyre 1945. június 1-jén került sor, s amely Rákosi nyomására történt. Valentiny szolidaritást érzett Takáccsal, hiszen valóban harcostársak voltak: egy időben és hasonló körülmények között lettek az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjai. Bizonyára rossz hatással voltak rá azok a további cikkek is, amelyek a rendőrség védelmében jelentek meg június elején, végén. A Szabad Szó c. parasztpárti lap 1945. június 3-i számában Erdei Ferenc vette védelmében a rendőrséget. Kijelentette többek között, hogy sok panaszt az értékére kell leszállítani. Ezek nem kis része erősen túlzott, vagy teljesen alaptalan. A továbbiakban nem riadt vissza az inszinuációtól sem: „A panaszok és közbenjárások abban az arányban szaporodnak, ahogy a rendőrség munkája szélesebb fasiszta és reakciós körökre terjed ki. Mit mutat ez? Azt, hogy a magyar társadalomban széles érdekeltsége van a fasiszmusnak és a reakciónak.”⁷⁷ Erdei természetesen nem említette meg Gyömrőt és a hasonló eltussolt gyilkosságokat és rablásokat. Természetesen a Szabad Nép is jelentkezett a rendőrség védelmére. A Politikai pecsenyesütők c. cikkben a következők jelentek meg: „Egyesek szerint az a legnagyobb baja az országnak, hogy az új rendőrségen hibák vannak. Másról sem beszélnek, mint a rendőrség túlkapásairól. Egy-egy esetet elmondanak huszonöt-ször is, hogy a dolgoknak olyan színezete legyen, mintha nem egy, hanem huszonöt esetről lenne szó [...] Vannak azonban, akiknek nem a rendőrség újjászervezése, a hibák rendszeres kiküszöbölése a fontos, hanem a láрма és a húhó [...] Vannak akik csak azért nem beszélnek másról, mint unos-untalan a rendőrség hibáiról, hogy ürügyük legyen politikai pecsenyesütésre. Miért nem háborodnak fel az urak, hogy a Dunántúlon még sok helyen ott sétálgatnak a kakastollasok [...] Ez nem fáj nekik, hanem csak az, hogy valahol

⁷⁷ Erdei belügyminiszter az új rendőrség hibáiról és erényeiről. Szabad Szó 1945. június 3.

a vidéken egy-egy munkásból vagy parasztból lett rendőrkapitány a fasiszták elleni jogos gyűlöletében túllő a célon.”⁷⁸

Ezekből a cikkekből Valentiny feltehetően kiolvasta azt a végeredményt, hogy a rendőrség szabályozásával, európaivá tételével kapcsolatos lehetőségei kimerültek.

Közben egyre rosszabb hírek, híresztelések érkeztek a politikai rendőrségről. Kiderült ugyanis, hogy a PRO vezetője Péter Gábor nem csupán a népellenes és a háborús bűnökkel terhelt gyanúsítottak ellen lép fel, hanem a szovjet elhárító szervekkel karöltve figyelik a valóban a polgári demokrácia megvalósulásáért küzdő politikusokat, művészeket, újságírókat, papokat stb. és sokat le is tartóztatnak, sőt adott esetben elhurcolnak, minden bírósági eljárás és törvényes alap nélkül a szovjet munkatáborokba. Emellett hírek jöttek különböző sötét, ugyancsak a szovjetek közreműködésével végrehajtott anyagi visszaélésekről.

Valentiny információi megbízhatóak voltak. Dr. Szűcs András tanácsos, a politikai rendőrség munkatársa, aki személyes híve volt és politikailag mérsékelt szociáldemokratának vallotta magát, tájékoztatta a minisztert a PRO tevékenységéről... Politikai magatartása miatt dr. Szűcs Andrást a későbbiekben el is ítélték.

Az igazságügy miniszter természetesen rossz szemmel nézte a PRO által folytatott törvénytelen gyakorlatot, s ekkor történt valami, amelynek eredményeként Valentiny váratlan lépésre szánta el magát. Dr. Réczey László miniszteri tanácsos, szegedi jogász, az igazságügy miniszter közeli munkatársa szerint a következő történt: „Egy napon Valentinyt felkereste egy asszony, valószínűleg ismerőse. A nő elmondta, hogy férjét elvitte az ÁVO az Andrássy út 60-ba. A részleteket én nem ismerem. Tény, hogy másnap a miniszter felkerekedett s elment az Andrássy út 60-ba, hogy utána érdeklődjön a dolognak. Igen ám, csakhogy a fegyveres kapuőr

⁷⁸ Politikai pecsenyesütők. Szabad Nép 1945. június 8.

nem engedte be az épületbe. Dolga végezetlenül kellett visszamennie az Igazságügyi Minisztériumba. Tudta, hallotta ő addig is, hogy a politikai rendőrség visszaél a hatalmával. Azt is tudta, hogy helyenként vidéken tarthatatlan állapotok uralkodnak, de ekkor saját bőrén érezte a megaláztatást és a szégyent. Mikor visszatért a minisztériumba hívatta egyik munkatársát Bacsó Ferencet a törvénytörőosztályról és elkészítette vele az említett javaslatot. Pár nap múlva bejött hozzám s megmutatta. Megkérdeztem tőle – Te Gusztit látta ezt Szakasits? Nem felelt, nem mutattam meg neki. Nagyon elszánt és elkecseregett volt.”⁷⁹

Valentiny tehát elkecseregett és elszánt volt, ahogyan azt Réczey László elmondta.

Joggal merül fel a kérdés, hogy miről szólt az a javaslat, amelynek a kormány elé terjesztéséhez, elkecseregettség alapján keletkezett elszántság kellett? A szóban forgó javaslat „a népbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények nyomozásának hatályosabbá tétele és gyorsítása tárgyában” készített rendelet volt. Ennek lényege a következőben foglalható össze: sok panasz merült fel azzal kapcsolatban, hogy a népbíróság hatáskörébe tartozó ügyekben a nyomozás túlságosan hosszú időt vett igénybe, és ennek folytán a népbíróság igen sokszor csupán huzamosabb idő elteltével kerülhetett abba a helyzetbe, hogy az ügyet elbírálja. Ennek oka az volt, hogy az államrendőrség személyzete a legkülönbözőbb ügyek nyomozásával, valamint egyéb közigazgatási teendők ellátásával volt elfoglalva. A késelem oka az is volt, hogy az újonnan alkalmazott személyzet egy része még nem rendelkezett megfelelő szakértelemmel és hivatásának zavartalan teljesítéséhez szükséges gyakorlattal. Valentiny javaslata a megoldandó problémák megoldása érdekében az volt, hogy szakképzett, tapasztalt személyekből célszerű létrehozni egy

⁷⁹ Szakasits Klára i.m. 99. o.

olyan központi nyomozó testületet, amelynek hatáskörébe elsősorban a népbírósági ügyek nyomozása tartozna.

A rendelettervezet szerint az igazságügyi nyomozó testületet az államrendőrség budapesti főkapitányságának felügyelői karából a belügyminiszter által az igazságügy miniszterrel egyetértve a szükséghez mért létszámban kirendelt személyek alkották volna. A testület munkatársai az államrendőrség állományához tartóztak volna, szolgálatuk teljesítésében az igazságügy miniszternek lettek volna alárendelve. A népügyészség megbízása alapján és annak korlátai között, a testület munkatársai az ország egész területén a rendőri hatóságok tagjait megillető jogkörben járhattak volna el. A testületre bízott ügyekben az államrendőrség nyomozási cselekményt nem teljesíthetett volna.⁸⁰ A javaslat elkészült, Bacsó Ferenc mellett a korábban már említett dr. Szűcs András is közreműködött. Maga Valentiny II évvel később 1956. augusztus 6-án tartott kihallgatása során így mondta el az igazságügyi nyomozó testület felállításával kapcsolatos indokait: „Az igazság az, hogy a rendőrség a köztörvényi bűnözőket az ügyészi szerveknek nem adták át. Emiatt több alkalommal intéztem átiratot, hogy minden esetben adják át a bűnözőket. Miután erre választ nem kaptam, azt javasoltam, hogy én és a BM. jelöljük ki azokat a rendőrtisztviselőket, akik kötelesek a bűnügyi nyomozást lefolytatni. A Minisztertanács a javaslatot határozatba foglalta, de a hivatalos lapban nem jelent meg. Emiatt az igazságügy miniszteri posztról lemondtam.”⁸¹

A miniszter tanácsi ülésen a benyújtott javaslat nagy konsternációt eredményezett. A jobboldali miniszterek kedvezően fogadták. Nagy Ferenc szerint: „Valentinynek ezt a javaslatát a minisztertanácson hosszú ideig tartó heves szócsata után megszavaztuk.

⁸⁰ MOL XIX-A-83

⁸¹ ÁBTL III/8 V-14 3 39o. 6.o.

Az volt az érzésünk, hogy végre rend lesz a rendőrség soraiban.”⁸² A kommunisták reakciója természetesen ettől nagy mértékben eltért. Erdei belügyminiszter, akit méltán sorolhatunk a kommunisták közé, a következőképpen reagált a javaslatra: Felesleges a rendelet, mert a bűnvádi perrendtartás szabályozza a nyomozati és az igazságügyi szervek együttműködéséhez való viszonyát, és nem is alkalmas annak a célnak az elérésére, amit a rendelet szándékol, az előterjesztett javaslat csak növeli az ellentéteket. Gerő Ernő ennél lényegesen keményebb és agresszívabb hangon fogalmazott. Egész egyszerűen feleslegesnek tartotta a javaslatot, amely alkalmas arra, hogy reakciós felfogásoknak támadási alapot adjon, mert az általános kifogások reakciós jellegűek. A legváratlanabb Bán Antal véleménye volt, aki kijelentette, hogy a rendelettervezet nem éri el a kívánt célt. Az egész rendőrség működésére vonatkozólag összhangot kell létrehozni a belügy- és az igazságügyi minisztériumok között. Egyben kérte a javaslat levételét a napirendről. A pártonkívülinek jelölt, de valójában kommunista népjóléti miniszter, Molnár Erik szintén nem tartotta szükségesnek a rendeletet, mert szerinte a rendőrség átalakításával az összes kifogásolt eljárás megoldódik.

A kommunista kifogásokkal szemben Valentiny kijelentette, hogy például a gyömrői esetben sem tud érvényt szerezni a nyomozás érdekeinek. A tettes bíróság elé állítandó. Eddig még minden átirat és érdeklődése eredménytelen volt. Gyöngyösi külügyminiszter Valentiny segítségére sietett. Kijelentette, hogy a gyömrői eset és más, saját maga által is tapasztalt vidéki zavarok a fiatal magyar demokráciát kompromittálják. Több, kevésbé fontos felszólalás után szavazásra került sor: Gerő, Molnár, Bán és Erdei a javaslat ellen, míg a többség, Valentiny, Gyöngyösi, Teleki, Vásáry, Nagy Ferenc és Faraghó a javaslat mellett szavaztak. A miniszterelnök tartózkodott. 6:4 arányban a kormány elfogadta a javaslatot:

⁸² Nagy Ferenc i.m. 154. o.

Valentiny látszólag győzelmet aratott. Látszólag! Az ülésen Miklós Béla felvetette, hogy a gyömrői ügy kivizsgálására alakuljon Valentiny vezetésével, Gerő Ernő és Nagy Ferenc részvételével egy vizsgáló bizottság az ügy feltárására. Gerő a tagságot nem vállalta el. Helyette Gyöngyösi lett a grémium tagja. A gyömrői eset kivizsgálására azonban nem került sor.⁸³ A vizsgálóbizottság sohasem ült össze.

A minisztertanács ülése utáni eseményeket a közvetlen tanú, Réczey László így látta: „Amikor visszaérkezett az ülésről bementem hozzám és megkérdeztem, mond Gusztli elfogadták a javaslatot? Igen megszavazták mondta elégedetten. Holnap meg fog jeleni a közlönyben. Ekkor megszólalt az asztalán a telefon. Felvette a kagylót, hallgatta a vonal hátsó végéről jövő hangokat majd szó nélkül helyezte vissza a készülékre a hallgatót. A miniszterelnök Miklós Béla telefonált mondta színtelen hangon, hogy nem engedélyezik a miniszter tanácsi határozat közzétételét.”⁸⁴

A minisztertanács ülése látszólag volt sikeres. Valójában jelentős csapás volt Magyarország további fejlődése szempontjából. Súlyos következmény volt természetesen, hogy a kommunista kézben lévő rendőrség érinthetatlensége újból megerősítést nyert. Ennél jelentősebb negatívum volt, hogy első ízben vált világossá a szociáldemokrata bal- és jobboldal közötti mély szakadék. Az is először fordult elő, hogy egy szociáldemokrata miniszter a kommunistákkal szavazott saját párttársa ellen. Kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy a Szociáldemokrata Párt balszárnya a kommunistákkal szövetkezik a nekik nem tetsző elvtársaik ellen.

⁸³ Dálnoki Miklós Béla kormányának i.m. 591.o.

⁸⁴ Szakasits Klára i.m. 101. o.

V.6. A SÚLYOS KÖVETKEZMÉNYEK

Az igazságügyi nyomozó testület felállításával kapcsolatos rendelet a kommunistáknál nagy felháborodást keltett. Ez tulajdonképpen érthető is. A javaslat benyújtása, megvitatása és elfogadása súlyos tett volt a kommunisták, főként a moszkoviták szemében.

Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a kormány – és főként az igazságügy miniszter, ráadásul a szociáldemokrata Valentiny, akit mint láttuk, Rákosiék zsigerből gyűlöltek – ki akarja venni a kezükből a legfontosabb hatalommegszerző eszközüket, a rendőrséget és ezen belül a fő ütőerőt, a politikai rendőrséget, amely a szovjetizáció leghatékonyabb eszközének bizonyult a későbbiekben.

Felbőszítette Rákosiékat, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány olyan fontos ügyben, mint a rendőrség, önálló utat követ, és a vitatott rendelet elfogadása lényegében a szovjetizáció felé vezető út eltorlaszolását vagy legalábbis a megnehezítését eredményezhetne volna. Úgy érezhették, és valószínűleg úgy is érezték, hogy a kormány, amely eddig lojális volt velük és a szovjetekkel szemben, önállósítja magát. Ezt nem engedhették.

Fontos motívum lehetett az is, hogy féltek szovjet gazdáiktól. Tudták, hiszen tapasztalták, hogy a Kreml urai, főként Sztálin, nem ismernek tréfát: aki nem teljesíti utasításait, vagy csak felmerül rá a gyanú, keményen megtorolják. Feltehető, hogy ezek a tapasztalatok a Moszkvából hazatért emigránsokat nyomasztották és fegyelemre készítették. Hiszen még Rákosinak – aki pedig igazán kiszolgálta a szovjeteket – is voltak kellemetlen tapasztalatai. Erről ő maga így ír: „Gerő röviden informált a magyar kérdésről. A kép, amit adott nem volt rózsás. Ott hallottam először, hogy milyen hihetetlenül megtizedelték az 1937-es, és a rákövetkező esztendő a magyar politikai emigrációt. Ennek akkor alig két-három

esztendeje volt, s az árnyéka súlyosan nehezedett azokra az elvtársakra is, akik erről nekem futólag beszámoltak.”⁸⁵ A kommunisták tehát féltek. Reakcióik ezért nem is késtek.

1945. június 29-én a Szabad Népből és és fenyegető hangú közleményben reagáltak a Valentiny által benyújtott javaslatra: „Az igazságügy miniszter által benyújtott és a minisztertanácson csak két szótöbbséggel elfogadott rendelet igazságügyi nyomozó testület felállításáról, ártatlan hangzása ellenére gyökeréig reakciós [...] Az igazságügy-miniszteri rendelet célja: hatálytalanítani a rendőrség erélyes eljárását a fasiszták és a reakciósok ellen, megbénítani a rendőrség harcát a nyilasok és cimboráik ellen, kivenni a rendőrség hatásköréből a fasizmus elleni megtorló és megelőző eljárást. Az igazságügyi miniszter sajnos csatlakozott a demokratikus rendőrség elleni reakciós hajszához, fékezni igyekszik a fasizmus elleni erélyes harcot. Az igazságügyi miniszter és a kormány többsége úgy látszik ellen-rendőrséget próbál szervezni a demokratikus rendőrségen belül. Ez ellen a reakciós rendelet ellen, a legélesebb harcot jelentjük be.”⁸⁶ A közlemény stílusa, hangja önmagáért beszélt. Nagyon fenyegető hangot használt és Valentinyt, akit eddig tehetségtelen, gyengekezű miniszternek állítottak be, egész egyszerűen a reakciós erőkhöz sorolták, ami ebben az időszakban a kommunisták és a szovjetek szemében is igen nagy bűnnek számított.

A baloldali szociáldemokraták sem maradtak tétlenül. Láttuk, hogy nem nézték jó szemmel Valentiny mérsékelt és humánus miniszteri tevékenységét, amely vád újból előkerült. Emellett Valentiny vidéki szociáldemokrata volt, ezért a pártban meglévő főváros-vidék ellentét is közrejátszhatott Valentiny kedvezőtlen megítélésében és az sem tetszett, hogy nem a Szociáldemokrata Párt budapesti vezetői-

⁸⁵ Rákosi Mátyás i.m. 34.o.

⁸⁶ Igazságügyi rendőrséget állítanak fel. Szabad Nép 1945 június 29

nek a támogatásával, hanem a történelmi események következtében lett a kormány tagja. Szakasits többek között azért is, hogy bizonyítsa a Rákosiékkal való szolidaritását, példát kívánt statuálni és jó pontokat gyűjteni Rákositól és annak szovjet megbízottaitól. A Népszava 1945. július 1-jén megjelent vezércikkében a következőket állította: „A reakció nem válogatós sem eszközökben sem pártokban. A demokratikus pártok tehát jól teszik, ha alaposan körülnéznék portájukon. És jól teszik, ha a legszigorúbban és legerélyesebben érvényt szereznek nemcsak a közös programnak, hanem a pártfegyelemnek [...] A kormány minden tagjának is komolyan kell vennie a felelősséget, amellyel tartozik az országnak és a népnek [...] Az SZDP a legszigorúbb következetességgel viszi keresztül azt az akaratát, hogy pártfegyelmet minden áron és mindenkiel szemben, aki ennek a pártnak tagja, biztosítja.”⁸⁷

Rákosiék biztosra akartak menni. Elérkezettnek látták ahhoz az időt, hogy a számukra nem kívánatos minisztereket eltávolítsák a kormányból. A polgári oldalról esetleg felmerülő ellenállás legyőzése, Valentiny biztos eltávolítása érdekében felhasználták a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetőinek a közbeavatkozását.

Vida István kutatásai alapján a szovjet szervek durva beavatkozását a következőkben rekonstruáljuk:

1945. június 2-án G. M. Puskin a SZEK szovjet politikai megbízottja magához kérte Gyöngyösi János külügyminisztert és szemrehányást tett a szóban forgó rendelet elfogadása miatt. Kifogásolta, hogy a magyar kormány előzetesen nem konzultált a SZEK-bel és a tervezetet kellő előkészítés nélkül terjesztették elő a minisztertanácsban. Felhívta Gyöngyösi figyelmét arra, hogy a Valentiny által előterjesztett rendelet korlátozza a politikai rendőrség tevékenységét és gyengíti a háborús bűnösök és más fasiszta elemek felelősségre vonása érdekében folytatott küzdelmet. Nehez-

ményezte azt is, hogy Gyöngyösi és Nagy Ferenc megszavazták a tervezett intézkedést. A szemrehányások váratlanul érték Gyöngyösit. Megpróbálta védelmébe venni a rendeletet arra hivatkozva, hogy a rendőrség munkáját illetően nagy fokú az elégedetlenség és elérkezett az ideje a rendteremtésnek. Ígéretet tett, hogy közben jár Miklós Bélánál, hogy a rendelet ne jelenjen meg.⁸⁸ Gyöngyösi valószínűleg megijedt Puskintól. Külügyminiszterként egyébként is akkor már tisztában volt a szovjetek brutalitásával és főként azzal, hogy Magyarország lehetőségei az oroszokkal szemben igen korlátozottak, sőt egyáltalán nincsenek. Talán azért, hogy önmagát mentse, Gyöngyösi azt is mondta Puskinnak, hogy Varga Béla⁸⁹ a nemzetgyűlés elnöke gyakorolt nyomást a kormányra a politikai rendőrség megfékezése érdekében, ami végül is elképzelhető, mivel Varga Béla ízig-veéig demokrata beállítottságú politikus volt.

Július 3-án Puskin Miklós Béla miniszterelnökkel is tárgyalt. Megismételte a Valentiny által előterjesztett rendelettel kapcsolatos kifogásait. Miklós Béla sietve visszakozott. Elhatározta magát a kormány határozatától, s felajánlotta, hogy nem fogja aláírni, s ezzel megakadályozza a demokratikus körülmények között elfogadott rendeletet.⁹⁰ Gyöngyösihez hasonlóan Miklós Béla is megijedt, ami teljes mértékben érthető. Nem állt mögötte politikai párt. Miklós Béla nagyon is jól tudta, hogy az oroszok kegyelméből miniszterelnök. Bizonytalanná tette az is, hogy Horthy kormányzó elkötelezett híve volt korábban. A katonatiszti kaszt oszlopos tagja volt. Bizonyára sejtette, hogy a kommunisták, főként a Moszkvából hazatért egykori emigránsok, árgus szemekkel figyelik minden lépését. Puskin

⁸⁸ Vida István i.m. 390.o.

⁸⁹ Varga Béla /1895- 1995/ katolikus pap, kispárti politikus. Részt vett a párt megalapításában. A háború alatt segítette a Magyarországra érkező lengyel menekülteket. 1946-1947 között az országgyűlés elnöke. 1947-ben emigrációba kényszerült. 1990-ben hazatért.

⁹⁰ Vida István i.m.389-391.o.

⁸⁷ A felelősségről. Népszava 1945 július 1

tárgyalásaival kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a Miklós Bélával, illetőleg a Gyöngyösi Jánossal folytatott megbeszéléseiről Puskin nem tájékoztatta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai és brit tagjait. Egyoldalú szovjet beavatkozásról volt tehát szó.

Közben folyt az egyeztetés Valentiny további sorsáról. Korábban már jeleztük, hogy Marosán György és Rákosi Mátyás tárgyaltak Valentiny eltávolításának a lehetőségéről. A folyamatot felgyorsította a június 27-én előterjesztett és elfogadott, majd érvénytelenített rendelet. A baloldali szociáldemokrata vezetők több megbeszélését is folytattak, egyrészt a már több ízben említett baráti kör összejövetelein, illetőleg a június elején megtartott két párti összekötő bizottsági ülésen. Szakasitsék felajánlották Valentiny lemondatását, ezzel szemben a kommunisták Zöld Sándor belügyi államtitkár leváltását helyezték kilátásba.⁹¹ Zöld Sándort a szociáldemokraták több ízben is támadták főként a rendőrségnek a Szociáldemokrata Párttal szemben elkövetett sérelmes lépéseiért. Szakasits Árpád a Pártvezetőség 1945. március 19-i ülésén Zöld Sándort szűk látókörű és vérszomjas embernek titulálta.⁹² A kommunisták már készültek Zöld leváltására. Helyette Farkas Mihályt bízták meg a rendőrség felügyeletével. Ő lett Erdei Ferenc belügyminiszter „első felettese”. Ahogyan ezt akkoriban mondták. Farkas Mihály kezében mindenesetre biztosabbá vált a rendőrség kommunista elkötelezettsége. Farkas hétpróbas moszkovita volt, különféle feladatokat hajtott végre már korábban is a Komintern és más szovjet szervek megbízásából. Nagyon jól ismerte a szovjet gyakorlatot és főként a moszkvai elvárásokat.

Tehát minden elő volt készítve Valentiny eltávolítására, az Ideiglenes Nemzeti Kormány bal felé való további terelésére. Az eseményekből világosan kirajzolódik, hogy a kommunisták és a

⁹¹ PIL 274 f 3/4 ö. e.

⁹² PIL 283 f 3/8 ö.e.

baloldali szociáldemokraták, illetve a szovjetek közösen tettek lépéseket a polgári demokrácia felé vezető út akadályozására, a neki nem tetsző személyek, politikusok elnémitására. A baloldali szociáldemokraták Szakasits vezetésével a pártvezetőség 1945. július 5-én megtartott ülésén tették meg a szükséges intézkedéseket.

Bán Antal főtitkári minőségében kijelentette, hogy „a lapangó és újult reakció kezd magához térni. A jobboldal pártunkra spekulál és reméli, hogy jobbra tudja húzni és el tudja szakítani a Kommunista Párttól. A problémák középpontjában a rendőrség áll [...] a rendőrséggel csínján kell bánnunk és nem szabad lejártnunk a reakció agitációja útján. Ilyen körülmények között terjesztette elő Valentiny elvtárs a minisztertanácsi rendeletet, amely a rendőrség egy részének az ügyészség alá helyezését célozza. Adott körülmények között ez a rendőrség gyengítésére vezet és a két munkáspárt politikájával ellentétes. Így adódott az a furcsa helyzet, a két szocialista miniszter ellentétesen szavazott. Ez azt a látszatot keltette, a minisztertanácson, hogy pártunkban nincsen egység [...] Most abban a kényszer helyzetben vagyunk, hogy ki kell ábrándítanunk a jobboldalt és meg kell kérnünk Valentiny elvtársat, hogy a dolog politikai következményeit vonja le.”

Szakasits sem váratott magára, a következőket mondta: „A két munkáspárt és a rendőrség egyetlen biztosítéka a demokráciának. Aki ezt gyengíti, a reakciót erősíti. Valentiny elvtárs humanizmusa nem felel meg a mai idők barbárságának. Valentiny humanizmusa végig kísértett a 6 hónapon keresztül. Utolsó csepp volt ez a rendelet”. Marosán György is csatlakozott a Valentinyt elítélő támadásokhoz. A következőket mondta: „Debrecenben volt már határozata a pártnak, hogy minden fontos kérdést, mielőtt a minisztertanácsra kerül, a pártnak kell előterjeszteni. Ezt Debrecenben be is tartották, nem tudja, hogy Pesten miért nem tartották be. A reakció éppen a tisztességes emberekbe kapaszkodik bele.”

A baloldali támadások kemények voltak. A rendőrséggel kapcsolatos megállapítások és egyáltalán a Valentiny ellen felhozott kifogások teljesen a Kommunisták Párt nyomvonalán mozogtak. Feltűnően durva volt Szakasits felszólalása. Valentiny humanizmusának az elítélése és e tulajdonság felhánytorgatása arra utaltak, hogy Szakasits a humanizmust, ami a szociáldemokráciát mindig is jellemezte, nem fogadta már el.

Érdemes idézni a mérsékelt baloldali Száva István⁹³ szavait: „A rendőrségben kommunista túlsúly van, de még mindig jobb, mintha kiscigány túlsúly volna.” A kijelentés világosan mutatta a baloldali elfogultságát az egykori szövetséges, a paraszti és polgári értékeket képviselő Kiscigány Párttal szemben. Igaz, vitathatatlan tény, hogy 1945-ben a Kiscigány Párt összetétele alaposan megváltozott a korábbihoz képest, azt azonban nem lehetett elvitatni, hogy a Párt polgári demokratikus alapokon állt.

A párt centruma nagyon mérsékeltlen állt ki Valentiny mellett. Így Bechtler Péter⁹⁴ kijelentette, hogy „a kommunista miniszterek is követnek el elég hibát. Ezért a bizalmat nem szabad tőlük megvonni. Őneki sem szabad velünk szemben rögtön bizmatlannak lenni”.

A jobboldal is nagyon halványan és erőteljesen támogatta az igazságügy minisztert. Kertész Miklós⁹⁵ kijelentette, hogy nem szavazza meg Valentiny kizárását. Szeder Ferenc kérte, hogy a Népszava utasítsa el a Valentinyt érő olyan támadásokat, hogy re-

akciós. Brumiller László a Nyomdász Szakszervezet főtitkára azt mondta a vita során, hogy Valentinyt nem szabad áldozatul dobni a kommunisták követelésére. Hogy a rendőrség rossz, azért a belügyminisztert és nem Valentinyt kell felelősségre vonni.

A vita során a megtámadott is felszólalt, a következőket mondta: „Nem akar védekezni és nem akarja befolyásolni a pártvezetőség elhatározását. A javaslatot 5 nappal előbb elküldte. A minisztertanácsig semmi észrevétel nem érkezett. Nem is gondolhatott arra, hogy Bán elvtárs a reakció szolgálatában állónak minősíti javaslatát. A kormányból úgy is kilép, mert olyan kormányban, amely az ország érdekében semmit sem tud tenni, nem marad. A javaslatban politikum nincsen. Célja a nyomozások megsegítése volt”. Valentiny felszólalása megrendítően hangzott. Egy legyőzött, megalázott ember hangja hallatszott. Érezhető volt, hogy teljes mértékben sarokba szorítva érezte magát. Keményen támadták, a vele szövetségesek küldöttek is lanyhán álltak ki mellette. Humanizmusáért, mérsékelt voltáért elítélték. Belátta, hogy az egyre inkább balra tolódó kormányban nem tudja miniszteri tevékenységét folytatni. Meg kell említenünk azt a ma már teljesen érthetetlennek tűnő körülményt, amely feltehetően motiválta a szociáldemokrata politikusok többségét, hogy tartottak az 1919-es események megismétlődésétől, az ellenforradalomtól, a fehér terrortól. Rákosi és társai tudatosan állandóan hangoztatták és sajnálatos módon a szociáldemokraták közül is sokan, így időnként Kéthly Anna is, magukévá tették ezt a nézetet. Valentiny, aki pedig az 1919-es események aktív résztvevője volt és ezért szenvedett, hiszen internálótáborban és börtönben is volt, állását is elveszítette, ettől az eshetőségtől nem tartott. Igaza volt, mivel Magyarországon állomásozott a szovjet hadsereg, és emellett a nemzetközi környezet sem támogatta volna Közép-Európában egy ellenforradalmi restaurációt.

⁹³ Száva István /1907-1970/ 1927-től a Szociáldemokrata Párt tagja. 1945-től a Népszava szerkesztője. 1950-1955 között koholt vádak alapján börtönben volt.

⁹⁴ Bechtler Péter / 1891-1965/ faszobrász szociáldemokrata politikus. Részt vett a Tanácsköztársaságban. 1945-től parlamenti képviselő majd Budapest alpolgármestere. 1951-ben koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélik. 1956-ban újból Budapest alpolgármestere.

⁹⁵ Kertész Miklós /1893-1972/ szakszervezeti vezető. 1931-1933 között országgyűlési képviselő. 1945-től a Magyar Antiszemita Szakszervezetének az elnöke. Ellenkezte a baloldali vezetők politikáját.

Végezetül Bán még azt mondta – kissé talán visszakozyva –, a kérdést más dimenzióba helyezve: „A rendelet fontossága nem érdekes, fontos, hogy a párt hasadást mutatott kifelé. A magyar politikai életben feltétlenül szükséges a párt baloldalának a megerősödése, hogy hatással legyen a kiscgazda párt baloldalára és Tildy pozíciójára.” Ez a megjegyzés is a kommunista taktika támogatását jelentette. Valentiny lemondása mellett az általános baloldali pozíciók támogatását kívánta elősegíteni. Végül szavazásra került sor és 10 küldött támogatta Valentiny lemondását, mindössze két ellenszavazat volt.⁹⁶

A pártvezetőségi ülésen elfogadott határozat, Valentiny lemondása, a baloldali szociáldemokraták első győzelme volt a mérsékelt szárny fölött. Természetesen közvetetten a kommunisták első igen jelentős győzelme is volt. Egyrészt azért, mert eltávolították az ország szovjetizációja irányába tartó fejlődés egyik akadályát, és megmentették a rendőrségi vezető szerepüket. Emellett nyilvánvalóvá vált a Szociáldemokrata Pártban való meghatározó befolyásuk. A párt jelentős fordulatot tett a kommunisták tervei nek a megvalósítása, a szovjetizáció irányába.

A Népszava július 8-i számában közlemény jelent meg Valentiny Ágoston leváltásáról, amely hangsúlyozza a reakció ellenes harc fontosságát, a két munkáspárt közötti együttműködés zavartalanságának biztosítását és az „új demokratikus rendőrség” támogatását. Ezek után került sor a Valentiny-ügy ismertetésére: „A pártvezetőség végül foglalkozott Valentiny Ágoston elvtárs igazságügy-miniszternek az egyik legutolsó minisztertanácson tett azon előterjesztésével, amely ismét nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség felfogása és Valentiny elvtárs jogi felfogása között, valamint az adott helyzet megítélése tekintetében olyan alapvető különbségek mutatkoznak, hogy Valentiny Ágoston elvtárs számá-

ra elkerülhetetlenné vált a konzekvenciák levonása. A pártvezetőség mély sajnálattal állapította ezt meg, mert egyébként Valentiny elvtársat hűséges pártembernek, derék és feddhetetlen szociáldemokratának tartja [...] A Szociáldemokrata Párt és annak vezetősége bizton számít a munkásmozgalom más területén értékes munkájára.”⁹⁷

A cikkben mai szóval élve jelentős csúsztatás van. Nem felel meg ugyanis a valóságnak, hogy a pártvezetőség és Valentiny között „jogi felfogással” kapcsolatos különbség merült volna fel. A vezetőségi ülésen jogi kérdések nem is merültek fel. A valódi különbség az „adott helyzet megítélése” vonatkozásában merült fel. Valentiny az európai normák alapján, a semleges nyomozó hatóság létrehozását kívánta előmozdítani, ezzel szemben Szakasits és az őt követők a rendőrséget, főként a politikai rendőrséget a hatalom megszerzése eszközének tekintette. Ebben teljes mértékben a Rákosiék által képviselt moszkvai vonalat támogatták. Átlépték az polgári demokrácia és az épülő népi demokrácia közötti elválasztó vonalat.

A baloldali szociáldemokrata politikusok – és ez a július 5-i pártvezetőségi ülésen világosan megfigyelhető volt –, dicshimnuszokat zengtek a kommunista irányítású rendőri szervekről. Joggal merül fel a kérdés, hogy a centrum és a jobboldal miért nem volt erélyesebb Szakasitsékkal szemben. Nem vették észre talán, hogy Valentiny eltávolításával egy fontos akadály tűnik el és megkönnyítik a kommunisták hatalmi pozícióinak a további erősítését? Lehetséges, hogy nem érzékelték még Rákosi és társai hatalmi aspirációit. Félték, mint említettük, a kizárólag a kommunista propagandában meglévő és általuk sulykolt ellenforradalmi veszélytől? Bizonytalanok voltak az ország sorsának további alaku-

⁹⁷ Valentiny Ágoston elvtárs lemond az igazságügyi tárcáról. Népszava 1945 július 8.

⁹⁶ PIL 283 f 3/2o ö. c.

lását illetően? Valószínűleg, valamennyi említett kérdés együttesen hatott Mindenesetre saját végzetüket segítették elő.

A közlemény megjelenése után a nyilvánvalóan elkeseredett Valentiny július 9-án bejelentette az igazságügy miniszteri posztról való lemondását. Július 11-én átnyújtotta lemondó levelét Miklós Béla miniszterelnöknek. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága július 21-én ült össze Zsedényi Béla elnökletével, amelyen a miniszterelnök előterjesztése alapján elfogadta Valentiny és Vásáry István lemondását, aki szintén a kommunisták nyomására távozott a kormányból. Valentiny utóda dr. Ries István lett, aki hajlandó volt a kommunistákkal való szoros együttműködésre.

1945. július 17-én történt még egy megdöbbentő, vagy legalábbis elgondolkoztató esemény, Szakasits is találkozott G. M. Puskinnal. A beszélgetés során szinte kérkedett Puskin előtt azzal, hogy a pártvezetőség júliusi ülésén a küldöttek őt és Bánt követték, elítélve Valentiny magatartását és lo:2 arányban úgy döntöttek, hogy visszahívják őt az igazságügy miniszteri posztról.⁹⁸ Ez az esemény jó példa volt arra, hogy a baloldali szociáldemokraták a kommunistákkal szinte versenyeztek a szovjet megszállók kegyeiért.

A kommunisták természetesen elégedetten vették tudomásul Valentiny lemondását. Ezzel azonban korántsem elégedtek meg, ezután is ahol lehetett, támadták és gyalázták a volt igazságügy minisztert.

Révai József a Szabad Nép 1945. július 22-i számában kemény támadást intézett Valentiny ellen. A következőket írta: „Tegnap óta három új miniszterünk van. Az új miniszterek nem egyszerű személycserét jelentenek [...] Akik a minisztercserét külsőleges okokra visszavezethető pusztá személycserének tüntetik fel, el akarják hallgatni, hogy a reakció csatavesztéséről, a demokratikus erők komoly sikeréről van szó. Faraghó Gábor, Vásáry István és

Valentiny Ágoston a kormányban a reakciót fedezték, távozásuk hosszú és szívós harc eredménye volt és ez a harc a demokrácia győzelmével, a reakció vereségével végződött.”⁹⁹ Sőt Révai Valentinyt külön támadva még ezt is írta: „Bízunk benne, hogy az új igazságügy-miniszter Ries István elvtárs hamarosan jóváteszi az igazságügy-minisztérium eddigi mulasztásait.” Révai inszinuációja a szociáldemokratáknak is sok volt. Több szociáldemokrata irányzatú újság is Valentiny védelmére sietett. Az Alföldi Újság ezt írta: „Valentiny Ágoston elvtársunk sohasem fedezte a reakciót, sem a kormányban, sem azon kívül. Valentiny elvtárs ugyanúgy szemben áll és küzd a reakció ellen, mint a Szociáldemokrata Párt minden becsületes tagja [...] a párt még igényt tart Valentiny elvtárs munkájára.”¹⁰⁰ A Népszava, a Szegedi Népszava hasonló tartalmú cikkekkkel védte meg a volt minisztert.

A polgári oldal emberségesen, európai módon méltatta Valentinyt. A Magyar Nemzet 1945. július 13-i számában megható módon búcsúzott a méltatlanul meghurcolt igazságügy minisztertől: „Valentiny Ágoston a magyar politikai életnek markáns alakja, szerzetesi puritánsága, politikai tapasztaltsága és becsületes segíteni akarása rövid hivatali működésének maradandó emléket állít [...] Kicsit meghökken, amikor megtudja, hogy távozásával kapcsolatban akarok cikket írni [...] Miniszter Úr biztosan megy? Lemondását szilárdan elhatározta? Igen mondja csendesen – men-nem kell. Miniszter Úr miért megy? Ó kérem több oka van ennek, de talán nem helyes erről beszélni, éppenséggel nem helyes erről írni. Ülünk egymással szemben és Valentiny nagy nehezen azután mégiscsak beszél. Szavaiból kibontakozik szilárd politikai felfogása, meg nem alkuvása és fény derül azokra a véleménykülönbségekre, amelyek lemondásra kényszerítik. Természetesen

⁹⁹ A demokrácia támadásban. Szabad Nép 1945 július 23

¹⁰⁰ A Népszava megvédte Valentiny elvtársat. Alföldi Újság 1945 július 25

⁹⁸ Vida István i.m. 411.o.

amit most elmondtam – teszi hozzá fanyar mosollyal – nem az újságírónak szól, megírni nem lenne hálás.”¹⁰¹ A cikk egy szerény és megtört ember alakját idézi fel. Az ellene indított támadások, a július 5-i pártvezetőségi ülés egykori harcostársai és elvtársai ellen irányuló kijelentései és főként az érzés, hogy ártatlanul bántják és cserbenhagyják nyilván elkedvetlenítették Valentiny Ágostont. Lemondott szegedi polgármesteri tisztségéről is. A Népszava 1945. augusztus 1-ji száma jelenti, hogy Szeged törvényhatóságánál dr. Valentiny Ágoston volt igazságügy miniszter bejelentette, hogy a város polgármesterségéről lemond. Az indok az volt, hogy Valentiny a mozgalmi munkában kap fontos feladatokat, amelyek idejét teljesen igénybe fogják venni.

Szeged szomorúan búcsúzott el Valentinytól. Szeged törvényhatósági bizottsági közgyűlése búcsúztatta a volt polgármestert. Dr. Dobay Pál tanácsnok terjesztette elő Valentiny lemondását. Az előterjesztés megállapította, hogy Valentiny Ágoston a legnehezebb időkben vette át a város vezetését, s az igazságügy miniszterré való kinevezése után sem szűnt meg a város ügyeinek szolgálatában dolgozni Szeged érdekében. Az előterjesztés Valentiny Ágoston polgármesteri érdemeinek jegyzőkönyvi megörökítésére tett javaslatot, amit a közgyűlés egyhangúlag elfogadott. Az előterjesztéshez dr. Pap Róbert szólott hozzá, aki igen meleg szavakkal méltatta Valentiny érdemeit, amit meleg tapssal fogadott a közgyűlés.

¹⁰¹ Beszélgetés a távozó Valentiny Ágoston igazságügy-miniszterrel. Magyar Nemzet 1945 július 13

VI. FEJEZET

Ideológusi és politikusi tevékenység

Az igazságügy miniszteri, valamint polgármesteri posztról történt lemondása után Valentiny Ágoston életében új szakasz kezdődött: új gondok keletkeztek. Nagy családról kellett gondoskodnia. Ezért ügyvédi irodát nyitott 1945. szeptember 1-től Budapesten az V. kerületi Mérleg u. 6. szám alatt. Az Ügyvédi Kamarában, amelynek természetesen tagja lett, érdekes afférja volt. Az ügyvédszervezet új tisztikarának a megválasztása során az egységes lista mellett indult egy formáció Nemzeti Liberális Ügyvédek Pártja néven. A lista vezetője Nagy Vince kisgazdapárti, majd később szabadság párti képviselő volt. Ennek a pártnak a listájára felvették dr. Valentiny Ágostont is, aki ez ellen tiltakozott, kijelentve, hogy megkérdése nélkül vették fel a párt listájára.¹

Különböző társadalmi elismerések is érték. Így eddigi Szeged érdekében tett lépései elismeréseként 1946 elején kinevezték Szeged tiszteletbeli főügyészévé. 1946 novemberében a Budapesti Társas Kör nevű, pártok felett álló szabad fórum vezetőségi tagjává választották. Olyan prominens személyek voltak a kör vezetésében, mint Varga Béla a parlament elnöke, Kővágó József Budapest főpolgármestere, Peyer Károly vagy Beck Salamon a neves jogtudós.

Valentiny a politikából sem maradt ki. A Magyar Nemzet munkatársának a következőket mondta: „Természetesen továbbra is részt akarok venni a politikai életben – mint az a pártmozgalmunkban szokásos, a párt agitációs és felvilágosító munkájában – továbbra is tevékeny leszek.”² Nos, ebbe a pártmunkába be is

¹ Zavarok az Ügyvédi Kamara választási harcában. Világosság 1946 március 9

² Beszélgetés a távozó Valentiny Ágoston igazságügy-miniszterrel. Magyar Nemzet

vetette magát. Egyik cikket a másik után jelentette meg, interjúkat adott, előadásokat tartott. Minisztersége megszűntével több ideje marad az elméleti munkára. Természetesen korábban is folytatott elméleti tevékenységet. Miniszterként azonban érthető módon, főként jogi kérdésekkel foglalkozott. Volt persze kivétel is. Érdekes megemlíteni, hogy minisztersége utolsó napjaiban, amikor úgy tűnt, hogy egyre inkább sarokba szorítják, írt egy cikket a magyar jakobinusokról, amelyben szinte saját magának állított emléket. Úgy tűnik, hogy saját hitvallását fogalmazza meg: „Százötven évvel ezelőtt mondták ki a halálos ítéletet Martinovics Ignácra és társaira. Nem szabad hagynunk, hogy emléküket az emberek közönye miatt feledésbe merüljön. A magyar jakobinusok fölött egy elfogult és reakciós bíróság mondott ítéletet helytelen törvények alapján. Igazságot kell nekik szolgáltatni. Célunk nem a rossz törvények védelme, hanem az igazság keresése.”³ A megindító hangú cikk állásfoglalást jelent az objektív igazság mellett. Rövid miniszteri pályafutása alatt Valentiny arra törekedett, hogy elfogultságmentesen biztosítsa a törvények és a jogrendszerben meghatározott eljárási szabályok érvényesítését. Ahol lehetett, szembe szállt a kommunisták erőszakoskodásaival. Az írásból az is kitűnik, hogy magát szinte a magyar jakobinusok kései utódának tartja.

1945. szeptember 25-én részt vett Szegeden a Szociáldemokrata Párt rókusi párházának a felavatásán. A szegedi párttagok kimutatták az iránta érzett szimpátiájukat, óriási tapsviharral fogadták. A Szociáldemokrata Párt feladatáról a következőket mondta: „Új igazságos társadalmi rendet kell megvalósítani. Ehhez a demokrácián keresztül vezet az út. Elsősorban szabaddá kell tenni az embert. A szabadságra meg kell tanítanunk, meg kell nevelnünk a sokat szenvedett embert. Ennek a nevelő munkának otthona min-

zet 1945 július 13.

³ Elégtételt a magyar jakobinusoknak! Magyar Nemzet 1945 június 23.

den szociáldemokrata párház. Mi a tömegernél többre becsüljük az erkölcsi és eszmei erőt...⁴ A beszéd egy mérsékelt, de a társadalmi változásokat igénylő szociáldemokrata megnyilatkozása volt. Szó sincs forradalomról, munkásegységről. Ehelyett hangsúlyozta a demokrácia és a szabadság fontosságát. A korabeli magyarországi viszonyokra utalt azzal a kijelentéssel, hogy a szabadságra meg kell tanítani, meg kell nevelni a sokat szenvedett embert. A múlt ugyanis közel volt még. A Horthy-rendszerben a szegények, a munkások, a parasztok, az agrár proletárok – tehát nem a középosztályhoz tartozók –, lenézett emberek voltak, akik nem voltak szabadok, nem érezték magukat felszabadult, egyenlő jogokkal rendelkező polgárnak. Jól tudta ezt Valentiny, aki ügyvédként a szegényeket, elnyomottakat védte, akit politikai magatartása miatt a hatóságok állandóan szemmel tartottak. Ugyancsak fontos mondanivaló volt és tükrözte Valentiny szemléletét, hogy a tömegernél nagyobb jelentőséget tulajdonított az erkölcsi és eszmei erőnek. 1945-ben az Alföldi Újság nevű lapban cikket írt a békeszerződésről. Érdekes és fontos külpolitikai kérdéseket világított meg. Nagyon érdekes és elgondolkodtató megállapítása volt a következő: „Már külpolitikai érdekeinknél fogva sem vehetünk oly eszközöket igénybe, amelyek a parlamentarizmussal ellenkeznek.” Ez a mondat arra utalt, hogy szerzőjének rossz sejtelmek voltak. Saját példáján is felismerhette a kommunisták erőszakos előrenyomulását, az állami szervek fokozatos elfoglalását. Látta a moszkovita ügynökök arra irányuló törekvését, hogy az országot az eddiginél is jobban kiszolgáltatassák az orosz imperializmus törekvéseinek. Erre vonatkozott az a figyelmeztetés is, hogy „nem lehet és nem szabad egyedül Kelet vagy egyedül Nyugat felé orientálódunk.” Nyilvánvaló, hogy féltette az ország helyzetét és főként a jövőjét. Azt, hogy a Kelettől való

⁴ Csakis az elnyomott ember hajlamos a társadalomellenes eszmék befogadására. Szegedi Népszava szeptember 26.

függést helyezte az első helyre, tükrözte a valós helyzetet. Hiszen az 1945 végén az okos és politikailag tapasztalt emberek előtt világos volt, hogy a Nyugattól való függés csak álom marad. Az olyan kiemelkedő polgári politikusok, mint Zsedényi Béla ideiglenes államfő, Sulyok Dezső vagy Vásáry István beszédeiben visszatérő motívum volt az ország függetlenségének a féltése. Ez a gondolat tért vissza Valentiny írásában is. A realitások, a szovjet hadsereg magyarországi állomásozása és a kommunisták pozícióinak fokozott megerősödése, az oroszok egyre határozottabb beavatkozása a magyar államügyekbe – így vele kapcsolatban is egyre világosabbá tették az ország helyzetét. Ebben a cikkében Valentiny foglalkozik a demokrácia eszmei értelmezésével is: „Demokrácia csak egyféle van, ezalatt pedig a gazdasági és szociális demokráciát, tehát az őszinte és becsületes demokráciát értjük, amely minden polgárt fel akar emelni a becsületes megélés színvonalára. Ez pedig nem a régi polgári demokrácia, hanem a szellemiekben és anyagiakban való teljes demokrácia.”⁵ A cikkben meghatározott demokrácia, ahogyan Valentiny hangsúlyozta, nem a régi polgári demokrácia, hanem olyan demokrácia, amiért a szociáldemokrácia létrejötté óta küzdött. Másként megfogalmazva, demokrácia felfogásában az előzőekben több ízben említett, 1930-ban megtartott XXVII. Szociáldemokrata Kongresszus határozatait látjuk visszatükröződni, továbbfejlesztett formában.

A magyar szociáldemokrácia fejlődése szempontjából fontos témában az értelmiség megnyerésével kapcsolatban is több cikket írt, illetve tartott előadást Valentiny Ágoston. A témával kapcsolatos egyik legfontosabb előadásra 1946 májusában került sor a Szociáldemokrata Párt értelmiségi csoportjának összevetőségi ülésén. Az előadásban rámutatott arra, hogy korábban az értelmiség elszigetelődött a pártmozgalomtól. A felszabadulás után „azonban fel

kellett ismernie az új követelmények jelentőségét és alkalmazkodni kellett azokhoz. A Szociáldemokrata Párt felismerte, hogy az értelmiség szerepe döntő az állam politikájának a kialakulásában. Hangsúlyozom az értelmiségi és nem a középosztályé, mert az értelmiség nem osztály. Az értelmiségi dolgozó épp úgy bért munkás mint a fizikai [...] Az értelmiség előnye, hogy sokkal hamarabb megtanulhatja a szocializmus tanait, mert nagyobb hajlama van az olvasásra és nagyobb képessége a tanulásra [...] Napjainkban nagy értelmiségi tömegek tódulnak a pártba. Fontos felismernünk, hogy ez csak mennyiségi és nem minőségi változás. A pártnak maga ez a tény nem szolgál hasznára, de bizonyos, hogy a dialektika szabályai szerint e mennyiségi változás idővel minőségit is eredményez. Mi az oka annak, hogy az értelmiség érdeklődése elsősorban pártunk felé irányul? Mert a Szociáldemokrata Párt a szocializmust a demokráciával szorosan összekapcsolja és a felülről kényszerített véleménnyel a diktatúrával szemben a humánusot tartja elsőrendű fontosságúnak. De a pártnak csak olyan értelmiségiekre van szüksége, akik érdek nélkül szívvel-lélekkel akarnak vele együtt dolgozni.”⁶ Az előadó az értelmiség fontosságát, a munkásosztály és az értelmiség kapcsolatának jelentőségét hangsúlyozta ki. Lényegében a pártbázis kiszélesítésének a jelentőségét vette fel, más szóval a munkásosztály és az értelmiség szövetségének a fontosságát kívánta kihangsúlyozni. A szövetségi viszonyok további kiszélesítésével Valentiny a Szociáldemokrata Párt néppárt jellegét akarta kihangsúlyozni, ami jelentős eltérés volt a kommunisták és a Szociáldemokrata Pártban meglévő szövetségeseik által hangoztatott forradalmi élcsapat fogalommal szemben.

⁵ Valentiny Ágoston minden hónap utolsó vasárnapján politikai akadémiát tart az értelmiség számára. Szegedi Népszava 1946 május 9.

⁵ A béke felé. Alföldi Újság. 1945 november 9.

Valentiny, lemondása után nemcsak ideológiai és elméleti kérdésekkel foglalkozott, hanem aktívan bekapcsolódott a szociáldemokrata pártpolitikába is: Peyer Károly harcostársa lett. Az őt ért támadások, igaztalanságok, megaláztatások, és főként mérsékelt európai orientáltságú, szociáldemokrata beállítottsága Peyer Károly oldalára sodorták. Ezért foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy mi is történt 1945-ben Peyer Károllyal. Említettük korábban, hogy a Szakasits körül tömörülő baloldaliak – többen közülük beépített kommunista ügynökök – megakadályozták azt, hogy a Szociáldemokrata Párt XXXIV. Kongresszusán Peyer bekerüljön a pártvezetésbe. Elmondható, hogy valóságos puccsot szerveztek ellene a kommunisták utasítására. Láttuk, hogy dr. Révész András szerint Rákosiék egyik fő követelménye a Szakasits-Bán vonallal szemben az volt, „hogy Peyernek nem lehet szerepe a mozgalomban.” Pedig Peyer mindent megtett annak érdekében – a mauthauseni koncentrációs táborból való hazaérkezése után –, hogy beilleszkedjen a megváltozott viszonyok közé. Így a Kommunista Párttal való együttműködésről a következőket mondta: „Nagy örömmel szereztem tudomást arról, hogy a két munkáspárt között szoros baráti együttműködés áll fenn. Ugyancsak határtalan öröömre szolgált a földkérdés megoldása is. Évszázados küzdelem ért ezzel véget.”⁷ Sőt felkereste az őt gyűlölő Rákosi Mátyást is, aki erről a következőket írta: „Jelentkezett nálam a nyár elején Peyer Károly, aki a Horthy időkben a szociáldemokrata párt elismert, mondhatnám korlátlan vezetője volt. Némi magyarázkodás után azt szerette volna tudni, hogy pártunk nem kifogásolja-e, ha ő újra átveszi a vezetést [...] Peyer nálam valamilyen módon azt

⁷ Nagy örömmel értesültem a két munkáspárt szoros együttműködéséről. Népszava 1945 június 2.

szerette volna elérni, hogy adjuk valahogy jelét annak, hogy nincs kifogásunk ellene, s hajlandóak vagyunk tovább is együtt dolgozni a szociáldemokrata párttal, ha újra ő áll az élén.”⁸ Peyert persze nem támogatták, már a XXXIV. Kongresszus előtt, ahol lehetett megalázták, háttérbe szorították, egész egyszerűen félreállították. Elkecseregett, de nem hagyta magát. Felismerve a kialakult realitásokat – az ország teljesen függő helyzetét, a kommunisták erős pozícióját és durva erőszakos politikáját, illetve a szociáldemokrata párton belül bekövetkezett baloldali hatalom átvételt –, ellentámadásba lendült. Több gyűlésen, – pl. augusztus 7-én a II. kerületi párt szervezetben, ugyancsak augusztus 14-én Csepelen – kemény bírálatot mondott Szakasitsék politikájára vonatkozóan, sőt a szovjeteket is kritizálta, ami akkor főbenjáró bűnnek számított.

Peyernek azonban nemcsak ellenségei voltak: a polgári erők, a mérsékelt jobboldal határozott szimpátiával fogadta a hazatérését. Így többek között a kisgazdapárt részéről is határozott érdeklődés mutatkozott meg irányában. Abban reménykedtek a kisgazdapárti politikusok, akik bíztak a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt között megkötött szövetség felélesztésében, hogy Peyer hazaérkezése után átveszi a hatalmat és félretolja a kommunistákkal kollaboráló Szakasits-Bán féle társaságot.

Jellemző, hogy Balogh István miniszterelnökségi államtitkár már a kórházi ágyánál felkereste Peyert és baráti kapcsolatot épített ki vele. Peyer ugyanis, miután 46 kilóra fogyott és nagyon legyengült, bekerült az OTI Magdolna Kórházába, ahol Csépay tanár és Hedry igazgató vették kezelésbe. A mérsékelt szociáldemokraták közül is néhányan csatlakoztak Peyer Károlyhoz, így Valentiny Ágoston, akit hasonlóképpen félreállítottak a kommu-

⁸ Rákosi: i.m. 188. o.

nisták megbízásából, továbbá Reisinger Ferenc,⁹ Pozsgai Gyula,¹⁰ és Györki Imre.¹¹

Mint említettük, az 1945. augusztus 18-19-20-án megtartott XXXIV. Kongresszuson Peyer és Valentiny sem kerültek be a pártvezetőségbe. A kongresszus gyakorlatilag megerősítette a Szakasits-Bán vonal politikáját, azaz a szociáldemokrata pártnak a kommunista nyomvonalhoz való közelítését. A kommunisták mindenesetre meg voltak elégedve a kongresszus eredményeivel. Érdemes idézni Rákosiék hivatalos szócsövének, a Szabad Népek azt a cikkét, amelyben rámutatnak azokra a kongresszusi fejleményekre, eredményekre, amelyek a kommunistákat meglegegett-séggel töltötték el: „Maga az a tény, hogy a Szociáldemokrata Párt 25 éven át volt vezérét, akiben a munkások a régi kommunista ellenes politika képviselőjét látják, nem választották be az új pártvezetőségbe, bizonyítja, hogy a Szociáldemokrata Pártot nem hagyták érintetlenül a háború okozta világtörténelmi változások, hogy olyan friss erők kerekedtek benne felül, akik tanultak a múltból [...] Ezekkel az erőkkel, szociáldemokrata elvtársaink túlnyomó többségével bennünket, kommunistákat őszinte fegyverbarátság köt össze.” Nem kíván külön kommentárt, hogy a kommunisták a kongresszus legfőbb eredményeként azt tartották, hogy sikerült Peyernek a vezetőségbe való bekerülését megakadályozni. Mivel voltak még elégedettek? „aláírjuk dr. Ries István elvtárs szavait, aki kifejtette: Szakítanunk kell az eddigi külpolitikával, nemcsak

⁹ Reisinger Ferenc /1880-1955/ asztalos, szociáldemokrata politikus. Részt vett az októberi forradalomban és a Tanácsköztársaságban is különböző funkciókat töltött be Miskolcon. 1945-ben belügyi államtitkár. 1949-ben visszavonult a politikai élettől.

¹⁰ Pozsgai Gyula / 1907-1984/ nyomdász, szakszervezeti funkcionárius. 1945-től a Kereskedelmi Minisztérium államtitkára. 1950-ben koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1955-ben kegyelembe részesült.

¹¹ Dr Györki Imre /1886- 1958 / ügyvéd, 1945-ben az OTI elnöke. 1950-ben hamis vádak alapján elítélték.

érzelmi okokból, hanem gazdasági szükségességéből is, és a Szovjetunióra kell orientálódunk [...] Aláírjuk Bán elvtárs szavait: Gazdasági együttműködést kell megvalósítanunk a Szovjetunióval és ezért a munkáspártoknak kell kiállniuk [...] És Szakasits Árpád elvtárs nagy beszédének minden szavát helyeseljük. A két munkáspárt együttműködését nem lehet félszavakkal, akarom és nem is akarom módján csinálni, ezt teljes szívvel kell akarni.”¹²

A kongresszus szinte teljes fordulatot tett Rákosiék irányába, ezt tükrözi a Kongresszuson elfogadott akcióprogram is. Ennek belpolitikai célkitűzései alig különböztek a kommunisták hasonló követelményeitől. Így a Szociáldemokrata Párt is meghirdette a földreform teljes és végleges végrehajtását, a bányák, azt követően a villamos áram szolgáltatás államosítását, a magánbankok állami ellenőrzését stb. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy azért még nem hódolt be a párt minden vonatkozásban, hiszen voltak más hangok is, mint a munkásegység és a kommunistákkal való együttműködés fontosságának a hangoztatása. Így felmerültek a kommunistákkal kapcsolatos panaszok is. Érdekes módon maga Bán is, aki ekkor kezdett a centrizmus irányába fordulni, de még mindig Szakasits támogatójának számított, a következőket mondta: „De én nyugodtan megmondom a kommunista elvtársaknak, hogy a kommunista párt baloldala rossz szolgálatot tesz a magyar demokráciának.” Csorba János salgótarjáni küldött a következőket mondta: „A legutóbbi időben augusztus 5-én a Kommunista Párt nagygyűlést tartott Salgótarjánban. Révai volt a gyűlés egyik szónoka, akitől elvártam volna, hogy az együttműködésről szót ejtsen. Nem tette.” Juhász István miskolci küldött: „Itteni tárgyalásaink során többször is felvetődött a kérdés, hogyan is megy a testvérpárttal való együttműködés? Hát valóban csikorognak és hogy mennyire, azt mi vidéken talán

¹² Két pártgyűlés eredménye. Szabad Nép 1945 augusztus 23.

jobban tudjuk, mint az itteni elvtársak. Mi azonban nem sírunk, hanem az asztalra ütünk.”¹³

A Kongresszuson foglalkoztak Valentinyvel is. A kongresszusra készült pártvezetőségi jelentés megemlíttette Valentiny Ágoston és Takács Ferenc tevékenységét is. Így röviden érintette a jelentés, hogy Valentiny elkészítette a népbírószági rendeletet, amit dr. Ries István kiegészített. Ezzel a népbírószág intézménye szélesebb és gyakorlatibb alapokat kapott. S végül utaltak arra, hogy a politikai átcsoportosítások következtében a párt visszahívta a két minisztert.¹⁴ Néhány küldött ezeket a rövid és egyáltalán nem elismerő szavakat nem tartotta kielégítőnek. Így Áfra István szegedi küldött, aki a következőket mondta: „Ugyancsak engedjék meg az elvtársak, hogy szintén erről a helyről üdvözljem azokat az elvtársakat, mint Takács Ferenc és Valentiny elvtársakat és még más elvtársakat is, akik 1944 őszén a Tiszántúlon mindent megpróbáltak, hogy pártunkat talpra állítsák és pártunk szempontjainak a kormányban érvényt szerezzenek.” Bundzsák István Szabolcs megyei küldött szerint: „Hol tartunk még attól, hogy kihajigáljuk a hajóból a régi embereket, akik eddig vezették még ezt az országot. Nem tudnám megérteni, ha ezt az elvtársak megtennék.”¹⁵ Ha ugyan Bundzsák István neveket nem is mondott, nem kétséges, hogy Valentiny és Takács háttérbeszorítását kifogásolta a Szabolcs megyei küldött.

VI.2. A BUDAPESTI TÖRVÉNYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOK

A Peyer Károly vezette jobboldal és a Szakasits körül tömörülő és a párton belül a hatalmat többé-kevésbé kézben tartó csoport közötti első jelentős összecsapás a budapesti választások körül

¹³ PIL 283 f 1/2 ö. e.

¹⁴ PIL 283 f 1./4. ö. e.

¹⁵ PIL 283 f / 1.2. ö. e.

bontakozott ki. Igaz, hogy Szakasitsék jelentős győzelmet arattak Takács Ferenc és Valentiny Ágoston miniszteri posztról való eltávolításával kapcsolatban, de ebben a küzdelemben Peyer Károly még nem vett részt.

A budapesti választásokat a kommunisták kezdeményezték, feltehetően az oroszok utasításának megfelelően. Legalábbis Rákosi erről így írt: „Sztálin a választásokkal kapcsolatban azt javasolta, hogy ha csak egy lehetőség van, a Függetlenségi Front pártjai egyezzenek meg előre a mandátumok elosztásában, s induljanak közös listán [...] Mi elsősorban a szociáldemokrata párttal igyekeztünk e kérdésben megegyezni, s meg is állapodtunk abban, hogy a budapesti községi választásokon a két párt közös listán, paritásos alapon indul. Már ez a megegyezés sem ment könnyen, mert a párt nem proletár elemeit képviselő jobboldaliak, már ezt is elleneztek. Mi erre megnyomtuk a proletár gombot, mozgósítottuk a gyárakat, szakszervezeteket.”¹⁶ Nagy Ferenc szerint is az oroszok keze volt a budapesti választásoknak az általános választások előtti megtartásában. Erről a következőt írta visszaemlékezésében: „Később Szakasits Árpádnak egy elejtett megjegyzéséből arra lehetett következtetni, hogy Vorosilov kényszeríttette őket a közös lista elfogadására.”¹⁷ Persze felmerül a kérdés, hogy miért volt a budapesti választások megtartása olyan sürgős, miért nem lehetett az 1945. november 4-re ekkor már kitűzött parlamenti választások után megtartani? A válasz többértű: Az oroszok és a kommunisták úgy gondolták, hogy Budapest és a környékbeli „vörös övezet” biztosítani fogja a győzelmüket és így a közelgő parlamenti választásokat befolyásolva elősegítik azt, hogy a Kommunista Párt meghatározó pozícióhoz jusson. Ezzel azt akarták bizonyítani, hogy a jaltai megállapodásokban előírányzott szabad választások előse-

¹⁶ Rákosi: i.m. 207.o.

¹⁷ Nagy Ferenc i.m. 192. o.

gítik a kommunista pártok erős pozícióinak a kiépítését. Ugyanakkor azonban azt is tudták, hogy a Kommunista Párt egyedül azért mégsem annyira erős és népszerű. Hiába kaptak meg minden támogatást a szovjet megszállóktól, a népszerűséghez, de főként a munkások támogatásának a megszerzéséhez ekkor még szükségük volt a Szociáldemokrata Párt támogatására. Nem voltak biztosak a fővárosi lakosság szimpátiájában és számoltak azzal, hogy a gyenge választási eredményt szovjet főnökeik rossz néven veszik. Emellett a közös fővárosi lista azt a célt is szolgálta, hogy a szociáldemokrata pártot fokozatosan a Kommunista Párt céljainak előmozdítására, a szovjetizáció megvalósítására használják fel. Ezek a törekvések kiolvashatók a Szabad Nép több cikkéből is: „A magyar demokrácia nagy általános érdekei pedig a két munkáspárt egységfrontjának szorosabbra fűzését tették parancsoló szükségessé. Ha a Szociáldemokrata Párt vezetősége Pártunk javaslatát elutasította volna, akkor a reakció tovább táplálhatta volna azt a reményt, hogy a Szociáldemokrata Pártot el lehet tántorítani a Kommunista Párttól, más szóval ki lehet használni a reakciós törekvések érdekében.”¹⁸

A Szociáldemokrata Párt elfogadta Rákosiék javaslatát. Szakasits Árpád ezt a következőképpen indokolta meg a XIV. kerületi pártszervezetben: „A párt önszántából, a maga akaratából tett lépéseket a másik nagy párttal való együttműködés mellett, ami megfelel az egész ország érdekeinek. A két munkáspárt együttműködése olyan hatalmas erőt jelent, amely mellett a nép abszolút többsége egyrészt folytatni tudja saját munkáját, másrészt bízhatunk abban, hogy a bárhonnan jövő nehézségeket könnyedén legyőzzük [...] Óvtak bennünket a közös listától, mert meginog bennünk a polgárság bizalma. Én fontosnak tartom a nyílt színvállást. Azok a polgárok, akik azért nem szavaznak ránk, mert a közös lista megintatta a bennünk való bizalmat, nyilván rosszul is-

¹⁸ Munkásegység-munkástöbbség. Szabad Nép 1945 augusztus 24.

mernek bennünket, de rosszul ismerik az ország közállapotait és az európai politika irányvonalát is.”¹⁹ A baloldalnak nem volt könnyű a közös listát elfogadtatni. Erre bizonyították, hogy az ügyben megtartott pártvezetőségi szavazás eredménye 11:10 arányú volt a közös lista elfogadása mellett. A XXXIV. Kongresszus ugyanis érdemben nem foglalkozott a közös lista kérdésével, hanem úgy határozott, hogy a pártvezetőség döntsön e kérdésben. A nagymérvű megosztottság miatt az elbizonytalanodott pártvezetőség 1945. augusztus 27-re rendkívüli pártértekezletet hívott össze az ügy újbóli megvitatására. Az értekezlet 66:41 arányban a külön lista mellett döntött. Ekkor a pártvezetőség puccsszerűen, a kongresszustól kapott felhatalmazásra hivatkozva visszavette a döntés jogát és ismét elfogadta a közös listát. A Szociáldemokrata Párt további fejlődése szempontjából igen kedvezőtlen körülmény volt az a fejlemény, hogy a párt centruma elfogadta a közös listát. Millok Sándor²⁰ a következőket nyilatkozta: „Ebben az országban a demokráciát csak a két párt együttes győzelme hozhatja.” Révész Mihály²¹ szerint: „Minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a testvér-munkáspárttal együtt haladjunk a választási hadjáratban.”²²

A párt jobboldala, Peyer, Valentiny és társaik, természetesen átláttak a kommunisták szándékain. Felismerték a közös lista veszélyeit, s főként attól féltek, hogy a párt baloldali exponensei elté-

¹⁹ Szakasits Árpád a munkáspártok együttműködéséről és a közös listáról. Szegedi Népszava 1945 szeptember 2.

²⁰ Millok Sándor / 1887-1959 / szociáldemokrata funkcionárius. A vasutasok szakszervezetében különböző megbízatásokat töltött be. 1941-től a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének elnöke. 1945 után képviselő és miniszterelnökségi államtitkár. 1949 után éjjeliőr.

²¹ dr. Révész Mihály / 1884-1977 / szociáldemokrata politikus, teoretikus és publicista. Több szocialista kiadvány szerkesztője így a Népszava munkatársa 1906-tól. 1945-től parlamenti képviselő és az MTI főszerkesztője. A későbbiek folyamán tudományos munkát végzett.

²² Az egységfront szociáldemokrata visszhangja. Szabad Nép augusztus 29.

kozzolják a szociáldemokrata bázisszavazók bizalmát. Arra az elővárosi munkásrétegre gondolhattak, akik megindultak a polgárosodás útján, akiknek volt veszténivalójuk, akikről az oroszok ellopák az órájukat, s feleségüket és lányukat meggyalázták. Tudták, mert be is következett, hogy ezek a választók más pártot fognak támogatni. Félték attól is, hogy a párthoz közeledő kispolgárokat, iparosokat, kiskereskedőket elriasztja a kommunistákkal való szövetség. Mindezeket a körülményeket figyelembe véve Valentiny és Peyer nyílt levelet intéztek a Szociáldemokrata Párt vezetéséhez, amit igen sok példányban sokszorosítva maga Valentiny Ágoston osztott szét a szociáldemokrata frakció tagjainak. A levélben rámutattak a közös listával kapcsolatos rossz politikára. Így többek között a következőket tették szónak: „Korábban a párt együtt haladt a községi választásokon más pártokkal.

Ma azonban ilyen állásfoglalásra nincsen szükség, mivel a Városházán csak a Függetlenségi Frontba tömörült pártok képviselői foglalnak helyet. Ugyanezek a pártok vesznek részt a községi választásban és épp ezért a jövőben éppúgy, mint most, ellenzék nem lesz. A külön listával együtt járó harc nem lehet indok az egységes lista mellett, mert sajnós az egységes lista nem szünteti meg azokat az ellentéteteket, amelyek az egyes üzemekben a két párt tagjai között fenn állanak. A felszabadulás után ez az első szavazás Magyarországon és mindenkinek súlyt kell helyeznie arra, hogy ez a szavazás minden befolyástól mentesen, demokratikus alapon történjék, s ezzel lehetőség adassék a pártok tényleges erőviszonyainak megállapítására. Ebben a tekintetben semmiféle világpolitikai szempontok nem lehetnek irányadók, mint a krími egyezmény zárónyilatkozata, melyben ezt az elvet követelményként állítja fel a három Nagy hatalom. A két munkáspártnak közös listával való indulása mindkét pártban ellenzésre talál és félő, hogy ennek következtében mindkét pártot veszteségek fogják érni. Végezetül azt

javasolták, hogy a Pártvezetőség rendelje el – a kérdés végleges eldöntése céljából – a pártszervezeteken keresztül a párttagok szavazását.” Minden párttag szavazhasson titkosan a közös lista mellett vagy ellene.

A nyílt levél kiváltotta Szakasitsék haragját és megdöbbenését. Végül is ez volt az első olyan esemény, ami a párt egészére kiható nyílt konfrontációt jelentett a jobboldal és a hatalmat bitorló baloldal között. Szeptember 6-ra összehívták a pártvezetőséget. Szakasits a történetek ismertetése után a következőket jelentette ki: „A párt mai helyzetében nem tűrhető, hogy egyes elvtársak a párt nyugalma megzavarják, annál is inkább, mert a párt belső egyenetlensége kihat az egész országra, veszélyezteti külpolitikai érdekeinket.” Marosán György is csatlakozott a támadáshoz. Kiemelte, hogy Valentiny a parlamenti frakció ülésén személyesen osztotta ki a cédulákat. Ellenséges akciónak feltüntetve ezt a lépést. Rónai, aki mint korábban már többször is említettük, dokumentálhatóan beépített ügynök volt, a jobboldali szociáldemokraták akcióját veszélyesnek tartotta, mivel károsan befolyásolja a választások eredményét. Bán Antal is csatlakozott a Peyerék ellen indított támadáshoz: „Peyer első perctől kezdve, mint a hazatért gazda jelentkezett. Nem kereste az érintkezést a vezető elvtársakkal, nem próbált beilleszkedni [...] Nagyon szomorú jelnek tartja, hogy most személyes sértődöttségből a Párt, a munkásosztály és a demokrácia ellen fordult. Ez szűk látókört bizonyít, és semmi esetre sem vall arra, hogy vezető politikusnak való.”

A centrum nem állt ki Peyer mellett. Tulajdonképpen folytatták azt a politikát, amit a közös listával kapcsolatosan korábban is alkalmaztak. Bechtler Péter a következőket mondta: „A Kommunista Párt magatartása nagyon sok ellenséget szerzett a közös listának. Maga is ellene szavazott. De a döntés megtörténte után, a választások alatt, a legnagyobb bűnnek tartja az ilyen agitációt,

amely gyengíti a szocialista frontot. Zentai Vilmos²³ Peyer minősíthetetlen hangú támadását veszélyesnek tartotta. Azt javasolta, hogy Ries és Rónai keressék fel Peyert és tárgyaljanak vele arról, hogy mik a szándékai. A centrum, úgy tűnik a megnyilatkozásokból, nem védte meg Peyert, sőt volt, aki támadta. Feltehető, hogy a centrumhoz tartozó politikusok egész egyszerűen nem érzékelték a helyzet politikai lényegét.

Azok a jobboldali szociáldemokrata politikusok, akik nem vettek részt az akcióban, szintén nagyon lanyhán álltak ki a Peyer-csoport mellett. Szeder Ferenc, aki nem volt a kommunisták embere, sőt mint láttuk, Rákosiék gyakorlatilag feketelistára helyezték, Peyer eljárását elítélte. Igaz, elítélte azokat is, akik a pártvezetőség határozatait, nevekkal, szavazási arányszámokkal kiviszik a párt-szervezetekbe és a kommunistákhoz. Igazán csak Szélig Imre²⁴ állt ki Peyerék mellett. A vita során a következőket jelentette ki: „Nem hiszi, hogy a külön lista hangulatot mesterségesen szítják. A kommunisták magatartása természetesen váltja ki ezt a hangulatot és mesterségesen kell leszerelni. A Peyer kérdést sokkal könnyebben tartotta volna elintézhetőnek, ha Peyer a pártvezetőségben belül van.”²⁵ Látható, hogy a Szociáldemokrata Párt jobboldala erőtlén volt, képviselői nem álltak ki Peyer és társainak a Szociáldemokrata Párt igaz ügyének védelmére irányuló törekvései mellett. Elmondható, hogy a centrum és a maradék jobboldal elhalasztották azt a lehetőséget, hogy összefogva, meghátrálásra készítsék a Szakasits

²³ Zentai Vilmos /1899-1893/ munkás, szociáldemokrata politikus, a párton belül a német nemzetiségi ügyekkel foglalkozott. 1945 után képviselő és honvédelmi államtitkár. 1950-ben koholt vádak alapján elítélik. 1956-ban szabadult

²⁴ Szélig Imre /1903-1968/ lakatos volt. Csepelen titkár, majd a Pest környéki végrehajtó bizottság titkára. 1945 parlamenti képviselő. Kommunista ellenes beállítottságú politikus volt. 1948-tól Londonban volt emigrációban. Az emigráns párt vezetője volt

²⁵ PIL 283 f.4/5. ö.e.

körül tömörülő, a kommunisták ügyét támogató baloldaliakat. A budapesti helyhatósági választások ügye potenciálisan lehetőséget biztosított arra, hogy a párt elszakadjon a kommunistáktól. Újból hangsúlyozzuk, hogy egy erős reformista, a kommunistáktól független szociáldemokrata párt a moszkvai imperialista törekvéseket ugyan nem tudta volna teljes egészében feltartani, de a finn példához hasonlóan talán más státust tudott volna elérni az ország számára. Gyarmat helyett a Szovjetuniótól függő helyzetben lévő ország lehetett volna Magyarország.

Az események – mondhatjuk úgy is, hogy a budapesti választók – Peyeréket segítették. Az 1945. október 7-én megtartott budapesti törvényhatósági választáson a kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget /50,54%/. A közös szociáldemokrata-kommunista lista, a Dolgozók Egységfrontja a szavazatok 42,76 %-át kapta meg. Nem jött be, tehát amit a kommunisták és szociáldemokrata szövetségeik Szakasitsék jósolgattak, a nagy baloldali győzelem. Peyer és Valentiny, illetve az őket követők, jól mérték fel a lehetőségeket. Ezért 1945. október 8-án újabb beadvánnyal fordultak a pártvezetőséghez, amelyben követelték a vezetőség lemondását és egy ideiglenes intéző bizottság megalakítását. Szakasits, aki féltette pozícióját és befolyását a pártban, újból összehívta a pártvezetőséget, ami több napon keresztül ülésezett: október 11-15-16-17-18-án és 22-én. A jobboldal most már támadásba lendült. Szeder Ferenc kijelentette, hogy a párt megszerezhetné volna a többséget, ha egyedül indul. Halász Alfréd²⁶ a párt politikájának a felülvizsgálatát sürgette és kimondta azt, amit Peyerék megjósoltak: az SZDP szalonképessé tette a kommunistákat. A centrum is mintha keményebb hangot ütött volna meg. Bechtler azt mondta

²⁶ Halász Alfréd /1889- 1956/ nyomdász, szakszervezeti vezető. 1945 után parlamenti képviselő. 1948-tól a szakszervezeti mozgalomban formális funkciókat töltött be

a vitában, hogy: „Nem tartja veszélyesnek, ha a pártban egy jobb-oldali vélemény is van. Véleménye szerint Peyeréket jobban be kell vonni a párt életébe.” Az ülések során be is vonták. Több ízben is jártak a főtítkárságon. Tárgyaltak Riesszel és Zentaival, Szederrel, Kéthly Annával, Szakasitscsal [...] Peyer és Valentiny kijelentették, hogy fellépésükkel nem akartak ártani a pártnak. Ellenkezőleg, a párt érdekében valónak vélték, hogy egy szerintük hibás lépéstől a pártvezetőséget visszatartsák. Követeléseiket visszavonták. Igaz, közben olyan határozat született, hogy a nemzetgyűlési választásokon a Szociáldemokrata Párt külön listán indul, illetve úgy döntöttek, hogy Peyer és Valentiny is indulnak a nemzetgyűlési választáson. Peyertől mindenesetre egy, a párt politikáját támogató nyilatkozatot kértek a Népszavában megjelentetni. Erre azonban nem került sor.²⁷

Joggal merül fel a kérdés, hogy Peyer és Valentiny győztek-e a kommunisták és követőik, Szakasits és társai felett? A válasz: a korszakra jellemző ideiglenes győzelmet arattak. Úgy tűnt, hogy győztek, de a kialakult gyakorlat szerint, a kommunisták és segítő társaik a látszólagos győzelmet követően rögtön megkezdték a Valentinyék által elért pozíciók aláaknázását, felőrlését. Igaz ugyan, hogy megválasztották őket nemzetgyűlési képviselőnek, de közben, ahol lehetett, megtették ellenük a szükséges intézkedéseket.

Többen felvetették egyébként, hogy főként Valentiny, a közös lista ellen tett lépéseket egyeztetette a nyugati diplomatákkal. Ez tényleg így volt. Főként a brit diplomatákkal, Sir Alvary Frederick Gascoigne-vel a magyarországi brit politikai misszió ügyvivőjével és Fred Redward tanácsossal volt kapcsolatban. Ez azonban természetes volt, mivel Nagy-Britanniában a Munkáspárt egyrészt tagja volt a háborús kabinetnek, a párt elnöke Clement Attlee miniszterelnök-helyettesként szolgálta a hazáját, majd az 1945-ös

²⁷ PIL 283 f 3/32 ö.e.

választások után, vezetésével létrejött a munkáspárti kormány. A magyar szociáldemokratáknak a brit Labour Party a fő példaképe volt, egy időben még Szakasitsnak is. És ne felejtjük el, hogy az Egyesült Királyság a „három nagy” egyikeként győztes hatalom volt, amely részt vett a Budapesten működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységében. Természetes, hogy a magyar szociáldemokrata politikusok rendszeresen tanácskoztak, konzultáltak brit partnereikkel. Ugyanez történt a kommunista oldalon is. Rendszeres egyeztetésre és parancskiadásra, valamint a teljesítésről való beszámolóra került sor a kommunisták és a szovjet megszállók között is. Sőt Rákosiék rendszeresen beszámoltak a Szovjetunió Kommunista Pártja Központ Bizottsága Nemzetközi Tájékoztatási Osztályának, gyakran Molotovnak stb. a szovjetizációban elért eredményekről és megoldandó feladatokról.

A memorandum és következményei
– Valentiny politikai pályájának befejezése

Mint említettük, a közös munkaspárti listával kapcsolatban Peyer és az őt követő politikusok részben vesztek, mivel a közös lista létre jött, de győztek is abból a szempontból, hogy a munkaspártok kudarcot szenvedtek a választáson, így az következett be, amit megjósoltak. Győztek továbbá abban is, hogy a nemzetgyűlési választásokon a párt külön listán indult és győzelemként könyvelhető el, hogy személy szerint Peyer és Valentiny felkerültek a képviselőjelöltek listájára és az 1945. november 4-én megtartott első szabad választáson a Szociáldemokrata Párt 17,4 %-os győzelmével be is jutottak a parlamentbe. Valentiny Szegedet képviselte.

Ez mind igaz, de ezután megindult ellenük a támadások sorozata. Érdekes azonban azon elgondolkodni, hogy Peyer és Valentiny, Pozsgai, Györki, Reissinger miért is voltak jobboldalinak nevezhetőek 1945 végén, 1946 elején? Mi volt az alapja annak, hogy egyre inkább a Szociáldemokrata Párt periferiájára szorultak? Valóban lepaktáltak volna a sokat emlegetett reakcióval? Vissza kívánták a múltat? Feltételezhető volt ez Peyerről és Valentinyról? Nem, természetesen nem! Egész egyszerűen azért voltak ők jobboldaliak, mert nem helyeselték a párt alávétését a kommunisták szovjetizáló törekvéseinek, emellett a polgári demokrácia megvalósítását, illetve elveinek az érvényesülését kívánták biztosítani. Látták azt, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetői, főként Szakasits Árpád, egyre többet hangoztatják elérendő célként a népi demokrácia megvalósítását, ami – ekkor azért már látszott – egyet jelentett a szovjetizációval, a szovjet típusú kommunista rendszer létrehozá-

sával. Ezt az irányt nem helyeselték. Úgy tűnik, megérezték, hogy mi várhat az országra. A balti országokból, de a Romániából és Bulgáriából érkezett hírek is nagyon riasztóak voltak. A baloldaliak, főként Szakasits és köre, viszont féltették az elért pozícióikat, hiszen tudták azt, hogy a párttagság, főként a régi párttagok, Peyerben bíznak és jobbnak látnák, ha a Szociáldemokrata Párt vezetése Peyer Károly kezében lenne. Emellett a Szakasits köré beépített ügynökök követték Rákosiék utasítását – mivel ez volt a feladatuk – ami arra vonatkozott – mint ahogy ezt Révész András nyilatkozatából megtudtuk –, hogy a jobboldali, nem kommunista barát szociáldemokratákat fokozatosan el kell némítani.

Szakasits mindent meg is tett ennek érdekében. Az 1946. január 10-én megtartott pártvezetőségi ülésen a következőkkel vádolta Peyert: „Peyer mozgalma tovább gyűrűzik a pártszervezetekben és magatartása továbbra is olyan, hogy személyével kapcsolatban a legkülönbözőbb kombinációkra nyílik lehetőség. A Lipótvárosi Társaskörben funkciót vállalt, nagykapitalistákkal és jobboldali kiszármazékkal együtt. Peyer, aki közismerten semmit sem ért a zenéhez, részt vett az Operabarátok alakuló ülésén Dálnoki Miklós Béla, Varga Béla stb. társaságában.” „Felvetette továbbá azt is, ki kellene deríteni, hogy kinek az autóján járja Peyer a vidéket és bejelenti-e útjait a vidéki titkárságnak, kinek a megbízása alapján kért és vett fel választási célokra pénzt attól a Markovitztól, akit a pártvezetőség politikai szereplésre méltatlannak ítélt.” Vajda Imre pedig a következőket mondta: „A pártvezetőségnek fel kell mérnie, vállalja-e az ország és a Párt mai állapotában azt a mérhetetlen kárt, amit Peyer működése jelent.”¹ Ugyanezen a pártvezetőségi értekezleten Györki Imrét azzal vádolták meg, hogy ügyvédként „háborús bűnösöket véd, honoráriumot csak dollárban fogad el, és állítólag előfordult, hogy megkísérelte, hogy megvesztegessen

¹ PIL 283 f/43 ö.e.

valakit.” Pozsgai Gyuláról kiderítették, hogy alkalmatlan a kereskedelmi államtitkári funkcióra és vissza kell hívni ebből a megbízatásból. Természetesen Valentiny sem maradt ki a támadásokból. Justus Pál a pártvezetőség 1945. november 1-én megtartott ülésén kijelentette, hogy „nemcsak egyedül Peyer elvtárs személyéről lenne szükséges dönteni, hanem Györki és Valentiny elvtársakról is, akik a pártvezetés egységét szintén tudatosan meg akarják bontani.”² A 1946. augusztus 1-én tartott pártvezetőségi ülésen Valentinyt személyes támadás is érte: „A szegedi pártszervezet dr. Jancsó Károlynak négy napi párttagság után olyan igazolást adott ki, amely múltbeli magatartását dicsőően elismeri. Nevezettről kiderült, hogy a fasizmus idején igen kompromittáló magatartást tanúsított. A szegedi titkárság arra hivatkozott, hogy Valentiny elvtárs igazolása alapján adták ki a levelet, de Valentiny a maga részéről határozottan tagadja, hogy akár egyetlen lépést is tett volna ilyen igazolás kiadása érdekében.”³

Szakasítsék más eszközökhöz is folyamodtak. Így a kommunisták kezében eszközként felhasznált Katona Politikai Osztály nyomozója elkezdte figyelni Peyer Károlyt.⁴ Bizonyára Rákosiék megbízása alapján, mivel a Katona Politikai Osztály vezetője Pálffy György vezérőrnagy kommunista volt.

Peyer, Valentiny és a többiek természetesen hamar észrevették az ellenük irányuló machinációkat és védekeztek úgy, ahogy tudtak. Ekkor már látták, hogy a pártban Szakasitsék, a kommunisták, sőt a szovjetek segítségével nagyon is erős, szinte megingathatatlan pozíciót foglaltak el. Ezért felmerült új párt alapításának a lehetősége is. Felismerték, hogy külső szövetségesekre lehetnek ráutalva. Peyer Károlynak, mint láttuk, jó kapcsolatai alakultak ki

² PIL 283 f / 3/36 ö. E.

³ PIL 283/3 f 58 ö. e.

⁴ PIL 283/4 f / 7 ö.e.

Balogh Istvánval, többször is találkozott Varga Bélával. Sőt Rónai Sándor azzal vádolta meg Peyert, hogy az 1946. szeptember 8-án megtartott országos parasztnapon „Sulyokék közé ül le és onnan szórja gúnyos megjegyzéseit személyekre és a politikai helyzetre.”⁵

Peyer és Valentiny szövetségeskeresése érthető volt, hiszen saját pártjukban fokozatosan elszigetelték őket. Az is érthető volt, hogy olyanokkal vették fel a kapcsolatokat, akik szintén a polgári demokrácia hívei voltak, mint Sulyok Dezső. Szakasitsnak ez a folyamat egyáltalán nem tetszett. Veszélyt szimatolt. Az 1946. július 16-i pártvezetőségi értekezleten a következőket mondta: „külön beszélgetése volt Nagy Ferenc miniszterelnökkel, aki felhívta a figyelmét bizonyos jelenségekre [...] Tildy Zoltán is tett célzást, hogy állítólag tárgyalások lennének folyamatban Peyer Károly és Valentiny elvtársak részéről, akik mintegy lo képviselővel ki akarnának lépni a pártból, hogy néhány kisgazdával és Sulyok pártjával új pártot alapítsanak.”⁶ A szociáldemokrácia és a polgári erők összefogása talán módosíthatott volna a szovjetizációs folyamat ütemén. Nyilvánvaló azonban, hogy a szovjet törekvéseket természetesen nem tudták volna hathatós nyugati segítség nélkül fel tartóztatni. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időszakban, 1946 derekán, is voltak olyan szociáldemokraták a Peyer csoporton kívül, akik felismerték a kialakult politikai helyzet veszélyes voltát. Szélig Imre a pártvezetőség 1946. szeptember 18-i ülésén a következőket mondta: „Megbukott a kizárólagosan a Kommunista Pártra támaszkodó politika [...] Oszlja azt az álláspontot, hogy erélyes akció csak a munkásosztály egységére épülhet fel. Az eddigi együttműködés azonban nem őszinte. Tartalmát a Kommunista Párt diktálta és mi iparkodtunk hozzá simulni.”⁷

⁵ PIL 283 /3 f 61 ö. e.

⁶ PIL 283/4 f 32. ö.e.

⁷ PIL 283 /3 f 61. ö. e.

A teljességhez az is hozzátartozik, hogy a Szociáldemokrata Pártban kevesen követték Szélig Imre bátor kiállását.

A Szociáldemokrata Párt két szárnya közötti ellentétek ezután még jobban elmélyültek. Szakasits Árpád és az őt követő kriptó kommunisták, beépített ügynökök nem álltak meg félúton. Követték Rákosiék utasításait, és a pártot egyre inkább ráállították a kommunisták által diktált vonalra. Felmerült ekkor már, ha ugyan óvatosan is, a két párt fúziójának a kérdése. Kádár János 1946 májusában a Magyar Kommunista Párt nagy budapesti PB-ülésén új ideológiai célkitűzésként, a munkásegység helyett, az egységes munkáspárt megteremtését jelölte meg.⁸ Emellett más olyan lépésekre is sor került, amelyeket Peyer és Valentiny, illetve az őket követők nehezen tudtak elviselni. Ilyen esemény volt a két munkáspárt 1946. szeptember 22-i összekötő bizottsági ülése.

Az ülésről megjelent közlemény fő és meghatározó gondolatai a következőkben foglalhatóak össze: „a két munkáspárt nézetei a belpolitikai helyzet alakulásáról és az ezzel kapcsolatos feladatokról és célokról teljesen azonosak. A két párt a nemzetgyűlésen és az azon kívül fellépő reakciós provokációkat határozottan visszaveri. A reakció már-már ellenforradalmi terveinek megghiúsítására a két munkáspárt elhatározta, hogy a dolgok ilyen fejlődését nem nézi tétlenül. A magyar demokrácia fejlődésének biztosítása érdekében a szocialista munkásmozgalom harcos hagyományainak szellemében latba veti a munkásság és a dolgozó parasztság szervezett tömegerejét.”⁹ Mi volt az a reakciós provokáció, amelyről a közleményben szó volt? A nemzetgyűlésen kívüli provokáció az országos paraszt napok megtartása volt, amelyen hatalmas paraszt

tömegek vettek részt, és amelynek során a résztvevők a Hősök terén tartott nagygyűlésen kimutatták a kommunistákkal és az oroszokkal kapcsolatos ellenszenvüket. Az, hogy a kommunisták az úgynevezett népitéletekkel, szervezett bandák felvonultatásával és garázdálkodásával terrorizálták a polgári pártokat, elsősorban a kisgazda pártot, természetesen nem számított. A nemzetgyűlésen belüli provokáció pedig az volt, hogy a Kisgazda Párt politikusai követelték a választási eredményeknek megfelelően az államigazgatási, rendőrségi pozíciók elosztását. A helyzet ugyanis az volt, hogy a parlamenti többség ellenére a hatalom főként a kommunisták kezében volt, mint láttuk ezt a korábbi fejezetekben. A kisgazdák ebbe természetesen nem akartak belenyugodni. Követelték továbbá, a vidéki helyhatósági választások megtartását. A vidéki vezetők, polgármesterek, rendőrkapitányok ugyanis azok a kommunisták voltak, akik a bevonuló szovjet csapatok segítségével szinte az összes vidéki közigazgatási pozíciót kézben tartották. A vidéki lakosság nehezen tolerálta ezt a helyzetet és követelték egyre erőteljesebben a helyhatósági választások megtartását. Rákosiék persze tudták, hogy a vidék nem őket támogatja, ezért minden erővel megakadályozták a helyhatósági választásokat. Provokáció volt Rákosiék szemében az is, hogy a kisgazdák követelték a paraszti érdekképviselőt mielőbbi megvalósítását. Szakasits és követői áruló politikája teljesen nyilvánvalóvá vált. A kommunisták utasításait követve egyre inkább a népi demokratikus út követését támogatták, szinte teljes mértékben magukévá téve Rákosiék belpolitikai célkitűzéseit.

Érdemes megemlíteni, mint a baloldali vezetés tévútjának példáját, azt a beszédet is, amelyet Szakasits Árpád a pártvezetőség 1947. június 2-án megtartott ülésén mondott: „Feladatunk az, hogy elemeire bontsuk a kisgazdapártot és általában a reakciós erők

⁸ Simon István.: Vezérlődozsa Budapest 2003 Századvég Kiadó 72. o.

⁹ A két munkáspárt összekötő bizottságának határozata. Népszava 1946 szeptember 22.

képviselőit.”¹⁰ Szakasits szinte Rákosi szavait használta. Az egykori szövetséges elemeire bontásának a megoldandó feladatként való hangoztatása azt mutatta, hogy a Szociáldemokrata Párt a fúzió előtt egy évvel már teljesen a Rákosiék által diktált úton halad és a bolsevik gyakorlatban kialakult módszerek – más pártok belügyeibe való beavatkozás, más pártok aláaknázása és megsemmisítése – elfogadottá vált a szociáldemokrata politikában.

Ezt a vonalat, ezt a pályát a jobboldali szociáldemokraták megakarták akadályozni. Rendszeres tanácskozássra került sor Peyer, Valentiny, Pozsgay, Györki és Brumiller László a nyomdász szakszervezet titkára között. Úgy tervezték, hogy megakadályozzák a polgári demokráciától való eltérés politikáját, és a kommunistáktól való függés helyett a Szociáldemokrata Párt önállóságát erősítik. Hosszas viták után egy memorandumot írtak, amelyben összefoglalták a problémákat, illetve a követeléseiket. Úgy tervezték, hogy a memorandumot a küszöbön álló XXXV. Kongresszus napirendjére tűzik és azt a küldöttek behatóan megvitatják. Azt remélték, hogy a memorandumban felvetett problémák őszinte és kritikus hangú megvitatásával a baloldalt sarokba tudják majd szorítani. A memorandum elkészítésében Valentinynek nagyon jelentős szerepe volt. Az anyag nagy részét ő írta, megvitatta a többi politikussal. A memorandumot 1946. december első napjaiban fejezték be. Még egyszer megvitták, majd december 8-án lezárták és dátumozták. Az iratot Peyer Károly, Valentiny Ágoston, Pozsgay Gyula, Györki Imre és Brumiller László írták alá. December 10-én Peyer Károly és Valentiny Ágoston a parlament folyosóján nyújtották át a kész memorandumot Szakasitsnak. Ezzel elkezdődött a jobb és baloldal közötti újabb ütközet.

VII.1 A MEMORANDUM LÉNYEGE

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mit tartalmazott a memorandum? Sokan foglalkoztak a memorandum történetével és értékelésével. Több korabeli szereplő emlékiratában is részletesen ír a memorandumról és az elért hatásokról. Ezért a részletes ismertetés helyett néhány fő gondolatot említünk meg. A szerzők a memorandum bevezetésében a következőket állapították meg: „Több mint egy esztendeje, hogy aggodalommal nézzük mindazt, ami pártunk életében végbemegy. Némán szemléltük az eseményeket, mert azt reméltük, hogy a pártvezetőség tudatára ébred annak, hogy helytelen úton jár [...] Nem ez történt. Ellenkezőleg a helyzet pártszempontból és politikai szempontból napról napra romlott.” Az ezt követő rövid történelmi visszapillantásban megemlégették többek között a fővárosi közös listával kapcsolatos helytelen politikát. Az egész nyilatkozat elvi keretként három fontos szempontot fogalmaztak meg: „1. Mindent el akarunk követni, nehogy a pártban a pártegység megbontassék [...] 2. Nem akarjuk, hogy a két munkáspárt között az együttműködés megbontassék [...] 3. Nem akarunk oroszellenes politikát támogatni.” A három ismertetett elv mutatta azokat a határokat, amelyeket Peyerék nem kívántak átlépni. Az adott realitásokkal számoltak. Ezeken a határokon belül viszont jelentős követelményeket, politikai átrendezéseket követeltek. Így felvetették, hogy „a Szociáldemokrata Párt ne legyen egyik politikai pártnak sem függvénye, sem szolgai módra való kiszolgálója [...] Az ország ne legyen kiszolgáltatva egyetlen idegen nagyhatalomnak [...] A pártvezetőség 21 tagjának túlnyomó része a párttól függő viszonyban lévő pártalkalmazott [...] A pártvezetőség semmiféle országos jelentőségű vagy a pártot érintő kérdést nem vitt a pártválasztmány elé.” A pártot érintő kérdések után az országos, a népet sújtó, a népet kínzó ügyeket sorolták fel: „Nem

¹⁰ PIL 283/3 78. ö. e.

tudja a kormány – amelyben a párt is képviselve van – megoldani a drágaság kérdését... a legszörnyűbb igazságtalanság van az ellátás körül [...] Sok pénzért minden van – a dolgozónak semmi [...] a közüzemi szolgáltatások drágák [...] a bürokrácia sohasem virágzott úgy mint ma [...] az egyik oldalon a tömegek nyomora, míg a másik oldalon kifejlődött egy új burzsoázia – mely sokban tútesz a régi kapitalistákon [...] Súlyosan hibáztatjuk, hogy a párt befolyása a közigazgatás terén, a rendőrségnél, katonai intézményeknél csaknem teljesen megszűnt [...] Súlyos hibának tartjuk, hogy a kezdeményezés kiesett a párt kezéből, de még sokkal súlyosabb hibának tartjuk azt, hogy a párt vezetősége a tagokkal szemben nem őszintén tárja fel a bajokat, hanem elködösíti az eseményeket. Különösen hiányzik az őszinteség gazdasági és pénzügyi téren [...] Félő, hogy mihelyt a megszállás elmúlik, nem lesz elég erőnk arra, hogy a demokratikus politikai berendezést megvédjük.”¹¹

A memorandum szerkesztői nagyon reálisan elemezték a problémákat. Jól és mélyreható elemzéssel ábrázolták a párt helyzetét, bemutatva azokat a nehézségeket, amelyeket a baloldali pártvezetők szolgai politikája idézett elő. Ugyanakkor azonban olyan ügyekben is felelőssé tették a Szociáldemokrata Párt vezetőségét, amelyről az nem tehetett. Így a drágaságért, a burzsoázia újbóli kifejlődéséért stb. Nyilvánvaló, hogy mindezekért az anomáliákért a kormány által megvalósított politika volt felelős. A kormány azonban koalíciós kormány volt, négy miniszteri posztot töltöttek be a szociáldemokrata politikusok és a Nemzetgyűlésben is 17 %-os képvisellel rendelkezett a párt. A felelősségben osztoznia kellett, de csak a lehetőségei arányában. A fő mondanivaló és követelmény az volt, hogy a Szociáldemokrata Párt szakítson a kommunistákkal és folytasson önálló szociáldemokrata politikát. Úgy is megfo-

¹¹ Memorandum. Népszava 1946 december 15

galmazhatjuk, hogy a memorandum vádirat volt a Szakasits-Bán vonal politikája ellen.

A memorandum átnyújtották tehát a párt vezetőjének, Szakasits Árpádnak, de eljuttatták másokhoz is, és ezzel egy taktikai hibát követtek el, amelyet a baloldali pártvezetők ki is használtak ellenük. Miről is volt szó? A memorandumot 1946. december 8-i dátummal zárták le. Másnap, 1946. december 9-én eljuttatták a Tájékoztatási Minisztériumhoz, amelynek vezetője a kisgazdapárti Bognár József volt, aki igaz, hogy a későbbiekben a kommunista rendszerek egyik legbuzgóbb kiszolgálója lett. Ekkor azonban még a Kisgazda Párt érdekeit képviselte. Nyilvánvaló, hogy a memorandumot még aznap eljuttatta a pártja vezetőihez. Szakasits hivatalosan december 10-én kapta a dokumentumot kézhez, ami akkor már a Tájékoztatási Minisztériumban volt. A francia hírszolgálati iroda /AFP/ budapesti szerkesztője 1946. december 14-én arról tájékoztatta Justus Pált, hogy ő már 8-lo napja ismeri a memorandumot.¹² A Reuters brit hírügynökség budapesti levelezője, aki egyben a Magyar Radikális Párt főtitkára volt, Varannai Aurél már december 13-án felhívta a Főtitkárságot és megkérdezte, hogy mi van a memorandummal. A következő napon találkozott Peyer Károllyal, aki a memorandumot személyesen nyújtotta át neki.¹³ A legnagyobb és legérthetlenebb hibát akkor követték el, amikor december 4-én Györki Imre felkereste Farkas Mihályt és elmondta neki a memorandum tartalmát. Farkas első dolga volt természetesen, hogy tájékoztassa Rákosit, Gerőt és Révait, de informálta a baloldali szociáldemokrata vezetőket is a Györkivel folytatott beszélgetésről. A több ízben már idézett Horváth Zoltán szerint „Szakasits, mint tőle tudom, a memorandumról először a MKP-tól értesült, mert Györki egy Farkas Mihálynál tett látoga-

¹² Balogh Sándor i.m. 58o. o

¹³ PIL 283/1 16 ö. e.

táson informálta róla őket.”¹⁴ Elgondolkodtató, hogy ugyanebben a jelentésében Horváth Zoltán a következőket írta: „Röviddel ezután a SZDP-ben kezdték azt a híresztelést terjeszteni, hogy az egész Peyer akció mögött az MKP áll, onnan kezdeményezték és bátorították Peyeréket, mert ezzel meg akarták bontani az SZDP egységét és csökkenteni akarják erejét.”¹⁵

A memorandum mindenesetre nagy riadalmat váltott ki a párt baloldali vezetői között. Megijedtek a támadástól, főként attól, hogy a küszöbön álló XXXV. Kongresszuson a memorandumot megvitatják. Tudták ugyanis, hogy Peyer, Valentiny és társaik nagyon is sok igazságot írtak le, féltek a kemény bírálattól. A pártvezetőség december 12-én vitatta meg a memorandumot, ekkor határozták el, hogy a pártvezetőség válaszával együtt a Népszavában megjelentetik. A Népszava 1946. december 15-i számában erre sor is került. Megjelent a memorandum és a pártvezetőség válasza is. Ennek lényege a következőkben foglalható össze: Szakasitsék kihasználták azt az ügyetlenséget, hogy a memorandum készítői írásukat szinte mindenkihez, így halálos ellenségeikhez, Rákosi Mátyás környezetéhez is eljutatták. Ez a lépés felháborodást váltott ki a szociáldemokraták között. Jellemző, hogy a csoporthoz tartozó Brumiller László is elhatárolódott emiatt és nem vállalt többé közösséget a memorandum szerzőivel. Szakasitsék ezt a helyzetet kihasználva a következőket hozták nyilvánosságra: „Sajnálattal kellett megállapítani, hogy a memorandum egyidejűleg a párton kívül álló politikai és hatósági fórumok, sőt külföldi sajtóképviselek kezébe is eljutott s ez a párt történetében eddig példa nélkül álló magatartás jellemzi a memorandum aláíróit.” Ezt követően a párt sikereiről írtak, ezzel kísérelték meg cáfolni a memorandum íróinak állításait. Így többek között a következőket állapították meg:

¹⁴ ÁBTL 2.1. Zárt III/3 27.o.

¹⁵ U.O. 28.o.

„A párt az ország közigazgatásában erejének megfelelően foglal el pozíciókat. És súlya, tekintélye, kezdeményező szerepe mind külpolitikai, mind belpolitikai tekintetben minden várakozást felülmúlóan emelkedett [...] A termelés megindításától, a stabilizáción keresztül egészen az ország külpolitikai helyzetének megszilárdításáig, a párt munkája minden vonalon hathatósan érvényesült.”¹⁶ A pártvezetőség választ a teljes vezetőség aláírta. Egyetértésüket fejezték ki Szakasitsék válasz szövegével. Ez a körülmény nagyon is elgondolkodtató. Aláírták olyanok is, akik jobboldali szociáldemokratáknak vallották magukat, vagy a centrum jobb felé hajló szárnyának a reprezentánsai voltak. Így az aláírók között látjuk Kéthly Anna, Kelemen Gyula,¹⁷ Szeder Ferenc, sőt Szélig Imre nevét is. Joggal merül fel a kérdés, hogy mint a budapesti közös lista esetében, megint nem ismerték fel a jobboldali szociáldemokrata politikusok a kialakult helyzetet? Nem látták, hogy Peyer, Valentiny és a többi társuk, igaz ügyért harcolnak? Nem vették észre, hogy a kommunista pozíciók fokozatosan megerősödnek és az ország politikai fejlődésének iránya nem a polgári demokrácia irányába mutat? Nem észlelték a XVII. századi John Donne angol papköltő szavait, hogy értük is harangoznak? Valószínűleg látták a felsorolt anomáliákat. Ugyanakkor helytelenítették azt az elhibázott eljárást, hogy a memorandum azelőtt nyilvánosságra került, mielőtt a párt szervei reagálhattak volna. Ebben a lépésben a pártfegyelem megsértését látták, a párt vezető szerveinek a semmibe vételét. Az említett jobboldali és centrista szociáldemokraták ahhoz

¹⁶ A pártvezetőség válasza: Ítéljen az osztálytudatos szociáldemokrata munkásság. Népszava 1946 december 15

¹⁷ Kelemen Gyula / 1897- 1973 / műszerész, szociáldemokrata politikus. A két háború között jelentős szakszervezeti tevékenységet fejtett ki. 1945-től parlamenti képviselő majd az Iparügyi Minisztérium államtitkára. Konceptiók per áldozata. 1956-ban az újjáalakult Szociáldemokrata Párt főtitkára., a Nagy Imre kormány államminisztere.

a régi nevelésű szociáldemokrata gárdához tartoztak, akik előtt a pártfegyelem megtartása a legfőbb feladat és erkölcsi parancs volt. Féltek a párt egységét. Az feltételezhető, ha látták is, hogy ekkor még nem érezték a szovjetizáció megvalósítását közvetlen veszélynek. Hiszen az események 1947 tavaszán gyorsultak fel, amikor az ún. köztársaság ellenes összeesküvés következtében megkezdődött a szovjet és kommunista terror a polgári erők ellen. Emellett Szakasitsék mindent megtettek a helyzet dramatizálása érdekében. A pártválasztmány december 21-i ülésén Szakasits a következőket mondta: „Ilyen bűncselekményt a párt ellen még nem követtek el.”¹⁸

Peyerék természetesen védekeztek. Peyer Károly, Valentiny Ágoston, Györki Imre és Pozsgay Gyula aláírásával levél érkezett a pártvezetőséghez 1946. december 17-én. Ebben kijelentették: „Beadványunkat csak a pártvezetőségnek adtuk át, semmiféle más politikai tényező, sem a sajtó erről részünkre nem szerzett tudomást mindaddig, amíg a pártvezetőség ezt maga nyilvánosságra nem hozta. Csak annak a hatóságnak mutattattott be, amelyre a törvény szerint kötelezve vagyunk, ha beadványunkat sokszorosítani kívánjuk, mely hatóság titoktartásra van kötelezve.”¹⁹ Természetesen anélkül, hogy állást kívánnánk foglalni tény, hogy Györki Imre, nyilvánvalóan társai tudtával tárgyal, Farkas Mihállyal. Tény az is, hogy a Tájékoztatói Minisztériumhoz a pártvezetőség tudtával és beleegyezésével fordulhattak volna, mivel az idegen fórumnak minősült. Brumiller László sem azért lépett ki, mert helyesnek tartotta volna a memorandum idő előtti széleskörű nyilvánosságra hozását.

¹⁸ A Szociáldemokrata Párt növekvő ereje és törhetetlen egysége mellett tett hitet az országos pártválasztmány. Szegedi Népszava 1946 december 21.

¹⁹ Helyesbítés? Nem – beismerés. Népszava 1946 december 18.

VII.2. BOSZORKÁNYÜLDÖZÉS

Közben a baloldali vezetőség a bolsevista módszerek alkalmazásával megkezdte büntetőhadjáratát, boszorkányüldözését a memorandumot készítő csoport ellen. Durva inszINUációkat tartalmazó levelek, nyilatkozatok jelentek meg a sajtóban. Egyhangúan, szinte azonos szöveggel ítélték el a memorandumot és főként annak készítőit pl. a kőbányai pártszervezet 1946. december 18-i ülésén „megvetéssel vették tudomásul Peyer Károly és három társa, munkásegység bontására törekvő memorandumát.” Ennél sokkal durvább volt a IX. kerületi szervezet határozata: „Peyer, Györki, Brumiller, Pozsgay és Valentin /sic/ az SZDP tagjai által kibocsátott memorandum ügyében a következő határozatot hozta: A fentnevezett párttagok cselekményét az SZDP ellen elkövetett legcsúnyább, legsúlyosabb merényletnek bélyegzi annak tendenciáját a legmélyebben elítéli [...] Ilyen súlyos orvttámadás a munkásmozgalom ellen még nem fordult elő [...] Indítatva érzi magát, hogy a jelenlegi pártvezetőség iránt a legerélyesebb szolidaritását és bizalmát nyilvánítsa [...] tántoríthatatlan hűséggel áll Szakasits Árpád főtákar elvtársunk által irányított és a pártvezetőség által vitt politikai vonal mellett.”²⁰ Hasonló határozatokat, pártvezetésnek megküldött hűségnyilatkozatokat a Pravda c. szovjet lapban lehetett olvasni az 1930-as években a Buharin elleni és egyéb koncepciók perekkel kapcsolatosan. Láttunk hasonló megnyilatkozásokat a jugoszlávok ellen vagy akár a Rajk-per idején. Ez a körülmény újabb bizonyítéka annak, hogy Szakasitsék fokozottan fordultak a bevált bolsevik módszerek alkalmazásához.

A boszorkányüldözés ellen Valentinyék megpróbáltak védekezni, erről tanúskodik az a december 18-án keltezett újabb levél,

²⁰ PIL 283/10 34. ö. e.

amelyben Peyer, Valentiny és Györki a következőket írják: „Sajnálattal tapasztaljuk, hogy a Népszavában és a Világosságban a mi beadványunkkal kapcsolatban olyan személyi természetű közlemények jelentek meg, amelyek az ügygel semmi összefüggésben nincsenek. Beadványunkban gondosan ügyeltünk arra, hogy minden személyi vonatkozású kérdést mellőzzünk helyesnek a jövőre nézve és ezt elvárjuk a párt lapjaitól, mert nem kívánatos, hogy ezen elvi jelentőségű kérdés személyi vitatkozásokba fulladjon, mely nem nekünk, hanem a pártnak árt.”²¹ A Világosság 1946. december 17-i számában idézi Vajda Imrét, aki „beszámolója során rámutatott azokra a tünetekre, amelyek világosan bizonyítják, hogy Peyer Károly és társai nem a dolgozók, hanem a jobboldal érdekeit szolgálják.” Majd ilyen kitételeket alkalmaznak: „Az öntudatos magyar dolgozók egyhangú felháborodással tagadják meg Peyerék magatartását és így fel fog vetődni a kérdés, vajon kinek a nevében szólaltak fel a memorandum aláírói.”²² Az ismertetett szimptómák azt engedték sejtetni, hogy a memorandumot nem vita várja a XXXV. Kongresszuson, hanem Szakasitsék magukhoz ragadják a kezdeményezést és esetleg kizárják a pártból vagy nagyon súlyos elmarasztaló határozattal elnémítják Peyer Károlyt és az őt követő politikusokat. Ez utóbbi következett be. Szakasits és az őket támogatók előnyösebb helyzetben voltak. Ők bitorolták a párt vezető pozícióit, így a szociáldemokrata sajtó felett is ők rendelkeztek, a szovjetek bizalmát élvező és nekik tulajdonképpen utasításokat adó Kommunista Párt hátvéd tevékenységére minden körülmények között számíthattak, s ami a legszomorúbb, hogy mint láttuk, a centrum és a jobboldal a memorandum ügyében Peyerék ellen foglalt állást. Peyerék szinte lebénultak. Nem erre

²¹ PIL 283/1o 38. ö. e.

²² A szociáldemokrata pártválasztmány elé kerül e héten a Peyer – féle memorandum. Világosság 1946 december 17.

számítottak; nagyobb, hathatósabb támogatásban reménykedtek. A memorandum megvitatása mellett nem állt ki senki. A baloldal annál hangosabb és provokatívabb volt.

A kongresszust megelőző előértekezleten Szakasitsék elfogadtatták azt a határozatot, amelyben Peyerekét nagyon keményen elítélték. A kongresszusi küldöttek minden változtatás nélkül elfogadták az előterjesztett határozatot. Érdemes idézni abból a Szakasits beszédből – mivel kifejezi a szociáldemokrata baloldal akkori felfogását –, amit a főtitkár a Kongresszus első napján, azaz 1947. február 1-jén mondott el: „Éppen Peyerék akciója, amely nem újkeletű és a peyerizmus hívta ki pártunkkal szemben, kommunista testvérpártunk aggodalmait [...] Ugyancsak a peyerizmus táplált fel bizonyos reménységeket a jobboldalnál [...] Ha a jobboldali reménységeknek szemernyi jogosultsága is lehetne, esetleg katasztrófába vihetné a pártot magában is [...] Kongresszusunknak egy a kötelessége: le kell zárni a Peyer memorandum aktáit és meg kell semmisíteni a peyerizmus romboló és a proletár osztályharcos, forradalmi magatartásával szemben álló szellemét.”²³ Az idézett gondolatok önmagukért beszélnek. A kommunista testvérpárt aggodalma volt e szerint fontos. Mit szólnak a kommunisták a memorandumhoz, hogyan ítélik meg a Szociáldemokrata Pártot. Ez számított. Szakasitsnak és társainak. Érthető volt persze ez magatartás, hiszen a „baráti társaság” és más csatornákon keresztül érkezett utasításoknak meg akartak felelni. Sajátos felfogás volt az is, hogy a jobboldallal való együttműködés katasztrófába vihetné a pártot. Persze ekkor még nem tudták, talán többen nem is sejtették, hogy a testvérpárttal való együttműködés jelenti majd az igazi katasztrófát és a párt megsemmisülését. Az ugyancsak a beszédben említett „proletár, osztályharcos, forradalmi magatartásról” is tudjuk, hogy mit is jelentett a valóságban. A kongresszu-

²³ PIL 283/1 17. ö. e.

son elhangzott beszéd mutatta a baloldali vezetőség és a Peyerék közötti áthidalhatatlan különbséget. Szakasítsék ekkor már teljes mértékben a Kommunista Párt, illetve a Moszkvából diktált és kijelölt pályán álltak. Nyilvánvaló, hogy erről akkor már nem lehetett letérni. A Szociáldemokrata Párt balszárnya beépült a szovjet hatalmi tervekbe.

A Kongresszuson elfogadott határozat leglényegesebb részét érdemes csak szemügyre venni. Hosszú vádaskodó és különböző inszINUÁCIÓKAT tartalmazó szöveg után a határozat így fejeződött be: „A Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusa egyhangúan a leg-határozottabban elítéli és megbélyegzi Peyer Károly, dr. Valentiny Ágoston, Pozsgay Gyula, Györki Imre káros és bűnös akcióját. Megállapítja, hogy ez az eljárás nemcsak a Szociáldemokrata Párt ellen irányult, sőt veszélyeztette a két munkáspárt együttműködését is, holott ennek fenntartása mindennemű ellenforradalmi megnyilvánulással szemben, a demokrácia legbiztosabb harci eszköze. A pártgyűlés utasítja a pártvezetőséget, hogy a párt politikáját és küzdelmeit ilyen módon károsan befolyásoló vagy hasonló természetű akciók kezdeményezői vagy megismétlői ellen, személyre való tekintet nélkül haladéktalanul alkalmazza a pártszervezeti szabályzatban meghatározott legszigorúbb és legkíméletlenebb megtorlást.”²⁴

Noha Szakasits több ízben is hangoztatta, hogy a Peyer-ügyet le kell zárni, ez mégsem történt meg. A cél az volt ugyanis, hogy a csoportot elszigeteljék és politikailag tönkretegyék. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért nem zárták Valentinyékat ki a pártból? Horváth Zoltán szerint a Brit Munkáspárt keze volt ebben. A következőket írta: „Healy – neves brit munkáspárti politikus – és vele egyetértve Böhm, mindent elkövettek azért, hogy Peyert ne

zárja ki a Kongresszus az SZDP-ből.”²⁵ Tény, hogy a Munkáspárt és a Szociáldemokrata Párt közötti viszony hűvösebbé vált. Ennek jele többek között a Labour Party titkára, Morgan Phillips budapesti látogatása során arra figyelmeztette a szociáldemokrata vezetőket, hogy az MKP-val való együttműködés ideje lejárt és a pártnak saját politikát kell követni, s azon kell igyekezni, hogy egymaga szerezze meg a kormányhatalmat.²⁶ Szakasítsék egyelőre nem akarták a britekkel a kapcsolatot tovább feszíteni, nem zárták ki Peyeréket, de mindent megtettek annak érdekében, hogy a memorandum aláíróit inszINUÁLJÁK és politikai szempontból ellehetetlenítsék. Jó példa erre a Népszava 1947. február 5-i számában megjelent „Kongresszus után” c. cikk. Ebben a kongresszus méltatása, illetve önmaguk dicsérete után a következő szövegrész jelent meg: „A Szociáldemokrata Párt, történetében példa nélkül álló súlyos szavakkal bélyegezte meg azokat, akik ezt a pártegységet és ezt az alkotó munkát a közelmúltban meg akarták zavarni. Nem lehet vitás, hogy a pártkongresszusnak ez az egyöntetűen hozott határozata rányomja a bélyegét az egész pártmozgalomra és e súlyos ítéletből szükségképpen következik, hogy aki felismeri szocialista kötelességét, aki érzi azokat az erkölcsi kötelezettségeket, amelyeket szocialista mivolta rá ró, az nem tarthat fenn a jövőben semmilyen érintkezést azokkal, akiknek megbélyegzésére súlyos szavakat tartott szükségesnek a szociáldemokrata munkásmozgalom parlamentje.” A cikkben megjelentek nagyon bántották Valentinyékat. Ez érthető is. A baloldali vezetők nem ellenzéknek, nem bírálónak titulálták őket, hanem egész egyszerűen a munkásmozgalmon kívülre helyezték az olyan, valóban a szociáldemokráciával összenőtt embereket, valódi demokratákat, mint Peyer, Valentiny, Pozsgay és Györki Imre. Elkeseredettségükben levelet intéztek a

²⁴ A Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusa a pártegység és az osztályharcos öntudat jegyében megkezdte munkáját. Népszava 1947 február 2.

²⁵ ÁBTL 2.1. Zárt III/3 27.o.

²⁶ u.o. 26. o

pártvezetőséghez, amelyben azt kérték, hogy a pártvezetőség felfogásának és álláspontjának megfelel-e a velük való minden érintkezés megszakítására vonatkozó felszólítás?²⁷ A február 11-én, Szakasits Árpád főtítkárra aláírásával megerősítette a február 5-i levélben megfogalmazott, sérelmesnek tartott kitételeket.

A boszorkányüldözés, az igaztalan eljárás Valentiny Ágostont arra az elhatározásra bírta, hogy a még meglévő funkcióit és megbízatásokat feladja és visszavonuljon az aktív politizálástól. 1947. február 9-i dátummal a következő megrendítő hangú levelet küldte a Szegedi Népszava szerkesztőségéhez: „A Szegedi Népszavának a közelmúltban politikai magatartással kapcsolatban megjelent közleményei arra az elhatározásra indítanak, hogy a lapnál vállalt főszerkesztői tisztséget nem kívánom továbbra betölteni. Ezt kérem tudomásul venni és főszerkesztőként való megjelölésemet a lapon mellőzni. Ezen elhatározásom természetesen nem érinti a Szegeden is jól ismert, a szociáldemokrata elvekhez mindenkor hűséges magatartásomat, amelyhez a jövőben is ragaszkodom. A tiszta szociáldemokrata elveket ezután is megvalósítani töreksem. Kérem ezen soraimat a lap legközelebbi számának címlapján szembeűnő módon közzétenni.”²⁸ A lap szerkesztőségét zavarba hozta Valentiny levele. Tudták, ismerték Valentiny népszerűségét a szegedi szociáldemokraták, a baloldali gondolkodású emberek és az egyszerű polgárok körében is, ezért a levelet nem merték közölni a lap hasábjain. Ehelyett elküldték a párt szegedi végrehajtó bizottságának, állásfoglalás végett. A végrehajtó bizottság sem mert dönteni, hanem megküldték Valentiny levelét a párt főtítkárságának, személyesen Szakasitsnak. Ebből kiderült, hogy a levelet meg

akarták csonkítani, más szóval kifejezve cenzúrát gyakoroltak. „A V. B. tegnap este megtartott ülésén úgy határozott, hogy a levél ügyében megkeresi Szakasits elvtársat és egyben érintkezést keres Valentiny Ágostonnal is és őt arra fogja kérni, hogy a levelében foglaltak azon részét, amely nem a lemondás tényével és indoklásával, hanem tisztán az ő szubjektív véleményének ad kifejezést, vonja vissza, illetve annak közlésétől tekintsen el.”²⁹ Nem merték közölni Valentinynek a szociáldemokrata elvekhez való hűségét hangoztató mondatait. Az opportunistáknak végül is nem sikerült a levél teljes szövegének a megjelenését megakadályozni. Jelentős késéssel, de megjelent. A szerkesztőség által hozzáfűzött kommentárt mentegetőző hangon írták meg. Kihangsúlyozták, hogy a lap a Szociáldemokrata Párt XXXV. Kongresszusának a határozatait közölte és ebben a formában foglalkozott Valentiny Ágoston politikai magatartásával. Végül hangsúlyozták, hogy Valentiny mindig maga mellett fogja érezni a Szegedi Népszava harcos támogatását, amikor a tiszta szociáldemokrata elvek megvalósítására törekszik.

Valentiny politikai pártfunkciói és egyáltalán politikai pályafutása ezzel megszűnt. Képviselői tevékenységében is passzív lett. Egyébként Peyerrel, Pozsgayval és Györkivel együtt a pártvezetőség nem is jelölte őt az 1947 évi. választásokra képviselőnek. Peyer, Pozsgay és Györki többek között ezért is a Magyar Radikális Párt-hoz csatlakoztak. Érdekességként megjegyezzük, hogy Horváth Zoltán szerint volt olyan híresztelés, hogy e mögött is az MKP akciója állt, mert minden eszközzel a szövetséges Szociáldemokrata Párt gyengítésére tört.³⁰ Valentiny ebben már nem követte őket. Egyszerű párttag maradt.

²⁷ PIL 283/10 38. ö. e.

²⁸ Valentiny Ágoston levele a Szegedi Népszavához. Szegedi Népszava 1947 február 18.

²⁹ PIL 283/10 39. ö. e.

³⁰ ÁBTL 2.1. Zárt III/3 35.o

Koncepció per,
egy életpálya szomorú vége

Valentiny Ágoston a Szociáldemokrata Pártban kialakult események hatására gyakorlatilag visszavonult a politikai élettől. Ügyvédként dolgozott Budapesten... A körülmények azonban nem hagytak számára nyugodt életlehetőségeket. Rákosi, azaz a vezetése alatt tevékenykedő Kommunista Párt, 1947-től kezdődően fokozott tempóban vette át a hatalmat. Lendületes lépésekkel haladt előre a ország szovjetizálása. A hidegháború jelei is egyre markánsabb módon jelentkeztek. A diktatúra kiépítésének gyorsítására a jelet a Kominform – gyakorlatilag a kommunista pártok irányításának koordinációs szerve – megalakulásának ülésén adták meg a szovjet megbízottak.

Az 1947. szeptember 27-én a lengyelországi Szklarska Porebában megtartott értekezleten, amelyen 9 kommunista párt, köztük a franciák és az olaszok vettek részt, Sztálin küldötte, Andrej Zsdanov¹ a következőket mondta: „Minél inkább eltávolodunk a háborútól, a nemzetközi szintéren működő politikai erők elkülönülése annál szembeötlőbbé válik, s két tábor alakult ki, egyik oldalon az imperialistáké és antidemokratáké, a másik oldalon a demokrácia és az antiimperializmus tábora...”² A szovjet vezetőség üzenete egyértelmű volt és ennek hatásai nemsokára meg is mutatkoztak a kelet-európai országokban, természetesen Magyarországon is.

¹ Zsdanov A.A. /1896-1948/ szovjet politikus. 1934-től leningrádi első titkár. A háború alatt Leningrád parancsnoka. 1945-től a szovjet kulturális élet dogmatikus irányítója.

² Charles Gáti: Magyarország a Kreml árnyékában Budapest 1990 Századvég Kiadó 115. o.

A régi kereteket, állami, gazdasági és társadalmi kereteket szétverték. A politikai ellenzéket felszámolták vagy legalábbis ellehetetlenítették, elhallgatatták. Az országban fokozatosan, de egyre biztosabban alakult ki a sztálinista önkényuralom magyarországi változata. A Rákosi vezette rendszer terroruralmat épített ki. A magyarországi sztálinisták kemény csapást intéztek minden ellenlábasuk ellen. Üldözték az összes egyházat, elsősorban a katolikusokat. Mindszenty József bíboros-prímást letartóztatták, majd koncepció perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Vele egy időben és több éven át tartó folyamatban igen sok katolikus papot ítélték börtönbüntetésre. Feloszlatták a szerzetesrendeket. Nem kímélték a protestánsokat sem. Ordas Lajos és Thuróczy Zoltán evangélikus püspököket bebörtönözték, Ravasz László református püspököt lemondásra kényszerítették. Később az izraelita felekezet vezetői is sorra kerültek, cionizmussal, valutaüggyekkel vádolták őket.

Az ellenzéki pártokat nemcsak elhallgattatták, mint említettük, hanem keményebb eszközöket is alkalmaztak velük szemben. Varga Béla, Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán és sokan mások külföldi emigrációba kényszerültek. Mások, és igen sokan, börtönbe kerültek. Kovács Bélát, a kiskisgazda párt volt főtitkárát a Szovjetunióba hurcolták, de börtönbe került Futó Dezső a bátor képviselő, Pártay Tivadar észak-magyarországi kiskisgazda politikus és még sokan mások. Meg kell jegyeznünk a teljesség kedvéért, hogy a sztálini gyakorlatnak megfelelően a kommunisták saját elvtársaikat sem kímélték. A Rajk-per, a katonatiszti perek, majd a Péter Gábor eleni per mutatják a sztálini terrorgépezet magyarországi gyakorlatának a kiteljesedését.

Természetesen a Szociáldemokrata Párt sem került el a sorsát. Azt tudjuk Rákosi korábbi megnyilatkozásaiból, hogy nem szeretete, sőt inkább gyűlölte a szociáldemokráciát. A végső interdiktum

mot, kiközösítést azonban Moszkvában mondták ki. A Szklarska Porebán megtartott értekezleten Zsdanov, nyilvánvalóan Sztálin megbízásából, kijelentette, hogy az Egyesült Államok élvezi a szociáldemokraták jobbszárnyának segítségét. Felsorolt egy listát, amelyen olyan nevek szerepeltek, mint a korábban már említett Atlee, brit munkáspárti miniszterelnök. A megnevezett politikusok „arra az útra lökik országukat, amelyen vazallusi függésbe kerül az Egyesült Államoktól.”³ Ezek után egyértelművé vált, hogy a Szociáldemokrata Párt tevékenységének Kelet-Európában és Magyarországon is vége szakad. A nagy múltú szociáldemokrata pártokat a kommunisták lenyelték.

A magyarországi fúzió történetét több, az előzőekben már említett, kiváló történész és visszaemlékező politikus dolgozta fel. Így e szomorú részletek leírását nem indokolt megismételni. Azt azonban mégis érdemes felidézni, hogy a szociáldemokraták, hogyan érték meg az egyre keményebbre váló diktatúra fokozott megerősödését és kiteljesedését. Kéthly Anna, az igazán hiteles tanú, így emlékezett vissza erre az időszakra: „Én abban az időben már félre voltam állítva, és a félreállításnak nagyon erős nyomatókat adott az, hogy a Kommunista Párt kezében volt minden hatalom: a rendőrség, a katonaság, miegymás – úgyhogy ők nagyon könnyen tudtak volna velünk végezni, már ezekkel a „jobbaldaliakkal”, hogy ha valamilyen akciót kezdtünk volna. Tudom, hogy a munkásság ellene volt a mi kizárásunknak. Tudom, mert jöttek is hozzám kétségbeesve, hogy mit csináljanak. De olyan viszonyok voltak akkor, még teljes orosz megszállás volt, hogy minden megmozdulás azzal fenyegetett mindenkit, hogy elviszik, amint hogy tudok is olyanokat, akiket elvittek, és Szibériába kerültek, és sokkal később, évek múltán engedték őket haza [...]

³ Charles Gáti i.m. 116. o

A Pártból való kizárásunkról nem is értesítettek bennünket. Egyszerűen a szociáldemokrata és kommunista pártújságok hozták a kizártak névsorát.”⁴

Kéthly Anna idézett nyilatkozata tükrözi azt a riadtságot, amit a hatalomátvétel időszakában a szociáldemokraták éreztek. Az igazi kemény csapások ezután következtek. A pártvezetők egy részét, Peyer Károlyt, Szélig Imrét, Bán Antalt, Böhm Vilmost, emigrációba kényszerítették. Köztük a centristák egy részét is, így Bán Antalt, aki ekkor már belátta, hogy hová vezetett a Rákosiékkal való szoros barátság.

Az itthon maradt és a kommunistákkal való fúziót helytelenítő, az ország jövőjét a polgári demokrácia keretei között elképzelő és megvalósítani akaró szociáldemokrata politikusokat üldözték, kemény hadjáratot folytattak ellenük. A legkülönbébb vádakkal illették őket, összeesküvéssel, háborús bűntettel, hűtlenséggel. Az egyik leggyakoribb vád volt az angolszászoknak való kémkedés. Az ítéletek szigorúak voltak. Sokan életfogytiglan tartó börtönbüntetésben részesültek. Halálos áldozatok is voltak, így Szeder Ferenc, aki a börtönben halt meg, vagy dr. Ries István, akit a börtönben vertek agyon. Kéthly Anna említette, hogy volt olyan szociáldemokrata is, akit Szibériába hurcoltak. Ilyen volt a fiatal újságíró Karig Sára, akit a szovjet politikai rendőrség az utcáról hurcolt el. Azok, akik később kiszabadultak, nagyrészt összetört, megrokant emberekké váltak. A sors fintora, illetve a sztálinista terror gyakorlata, hogy Rákosiék a Szociáldemokrata Pártban tevékenkedő ügynökeiket is börtönbe vetették. Sőt Marosán Györgyöt és Szakasits Árpádot, továbbá Schiffer Pált halálra ítélték. Igaz, nem végezték ki őket.

⁴ Pallai Péter- Sárközi Mátyás : Némi demokráciától a népi demokráciáig. Budapest 2008 Helikon. 179.o.

A mozgalomból kiűzött szociáldemokraták többsége, a bekövetkezett eseményektől, a kialakuló kommunista diktatúra egyre láthatóbb és érezhetőbb jeleitől szinte sokkos állapotba került. Összedőlt az a világ, eltűnt a polgári demokrácia lehetősége, amelynek eljövételét oly reménykedve várták az autoritér Horthy-rendszer fennállása alatt folytatott küzdelmekben, a háború kegyetlen bombázásai az ostrom, illetőleg a különféle koncentrációs táborokban történt szörnyű események idején. A Kommunisták Pártja, a Rákosi-klika hatalom átvétele után, olyan elnyomással és terrorral konfrontálódtak, amelyre nem számítottak. Kétségbeesve látták, hogy az 1944 végén, 1945 elején megkezdődött örömteli fejlődés megtorpan és nagyon kedvezőtlen irányú változások kezdenek erőre kapni. Megriadtak, tehát keresték a helyüket. Azoknak, akik Magyarországon maradtak, alkalmazkodniuk kellett, a nem várt, igen kedvezőtlen helyzethez. Érthető, hogy keresni kezdték egymás társaságát. Úgy gondolták, hogy megbeszélnek egymással a kialakult helyzetet, segítenek egymásnak eligazodni az új, sok veszéllyel fenyegető körülmények között. Így gondolta ezt Kéthly Anna is. Révész András erre így emlékezett vissza: „Meg kell mondanom azt, hogy Kéthly azt mondta: azért néha többedmagunkkal is lehetnénk együtt, hiszen több szem, többet lát, többet hall, érdekes volna, ha mi figyelnénk az eseményeket és látnánk azt, hogy hova vezet a rendszernek a hihetetlen agresszív magatartása a szociáldemokratákkal szemben [...] Később megállapodtunk abban, hogy egy kisebb, 4-5-6 főből álló társaságot fogunk tartani. Így jött aztán össze az, hogy az első találkozón a következők vettek részt: Valentiny, Györki,

Kálmán,⁵ Révész, Bittmann István.⁶ [...] Ettől kezdve rendszeresen összejártunk méghozzá nemcsak Kéthlynél, hanem többször voltunk Valentynél és egyszer voltunk Kálmánéknál is.⁷ Valentiny Ágoston így emlékezett vissza az említett, később végzetessé váló találkozókra: „1949. márciusa felé valakinek a telefonhívására – azt már nem tudom ki volt a hívó, az bizonyos, hogy nem Kálmán – felmentem látogatni Kéthly Anna lakására. Itt jelen volt még rajtam kívül egy néhány szociáldemokrata. Így Kéthly Anna, Révész András, Bittmann István, Györki Imre és Kálmán József. Ezen a találkozón beszélünk arról, hogy időközönként összejövünk beszélgetni. A letartóztatásunkig kb. 10 alkalommal jöttünk össze [...] Összejöveteleink alkalmával beszélgettünk az aktuális nemzetközi eseményekről, a párizsi értekezletről, fejleményekről. Beszéltünk arról, hogy amennyiben megegyezésre kerülne sor, akkor lehetővé válik az SZDP-nek újbóli működése. Beszéltünk arról is, hogy a megalakulandó pártnak ideológiai és párttaktikai változásokat kell eszközölnie.”⁸

Előre látható volt, hogy ezeknek a találkozásoknak rossz végük lesz. Mind a hat szociáldemokrata politikus a politikai rendőrség, az ÁVH látókörében volt. Az, hogy rendszeresen találkoztak, az még jobban felkeltette a figyelmüket. Hiszen hogyan is gondolkoztak az ÁVH munkatársai? Révész András kihallgatója erről így beszélt: „Maguk hatan összejártak, ennek a hat embernek hatvan összekötő-

⁵ Kálmán József /1888-1965/ szociáldemokrata politikus, az Országos Társadalomtudományi Intézet igazgatója. 1950-ben koncepció perben életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1955-ben szabadult.

⁶ Bittmann István /1909—1971 / szociáldemokrata politikus. 1945-ben a kispesti rendőrkapitányság vezetője. 1946-tól Péter Gábor helyettese. 1950-ben koncepció perben életfogytiglani fegyház büntetésre ítélték. 1955-ben került szabadlábra.

⁷ Révész András interjú. Készítette Kovács András 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma 5. sz 566-568.o

⁸ ÁBTL. 2.1. III/8 8. o.

je volt, a hatvannak hatszáz, itt egy országos, nagy fegyveres összeküvésről van szó, amit maguk irányítottak. Adva van egyre több szabotázs az országban, a normarendezéssel kapcsolatban, maguk állandóan izgatnak, szabotázásra biztatják az embereket.”⁹

A politikai rendőrség készen állt és le is csapott. 1950. június 14-én letartóztatták Valentiny Ágostont és társait. Kálmán József és 21 társa ellen kreált perbe bevontak a hat egymással kapcsolatot tartó személyen kívül több olyan szociáldemokrata politikust is, akikről tudták, hogy nem helyeselték a kommunistákkal való együttműködést. Ebben a perben Valentiny volt az ötöd rendű vádlott.

Az ügyet a Katonai Törvényszék tárgyalta 1950. szeptember 13-án. Valentinyt életfogytiglani börtönbüntetésre, teljes vagyoni elkobzásra és lo évi hivatalvesztésre ítélték. A fellebbezési tárgyalásra 1950. szeptember 20-án került sor. A Katonai Főtörvényszék jóváhagyta az elsőfokú ítéletet, amiről Valentinyt nem is tájékoztatták. A politikai körülmények hatására 4 és félévi borton után az Elnöki Tanács 1955. november 23-án büntetésének hátralévő részét kegyelemből elengedte és december 14-én egyéni kegyelemmel szabadult. Halála után, 1962-ben rehabilitálták. Érdemes az akkori rendszer cinizmusának bizonyítékaként megjegyezni, hogy 50.000 Ft anyagi kártalanítást kapott.

Joggal merül fel a kérdés, hogy Valentinyt mivel vádolták? Mennyiben feleltek meg a vádpontok a valóságnak? Tényleg elkövetett valamit?

Nos, a per szabályos koncepció per volt. A legtisztább szovjet módszerű koncepció perről beszélhetünk. Mielőtt a részleteket, a vádak valódiságát megvizsgálánánk, lényeges körülmény Valentiny magatartásával kapcsolatosan, hogy néhány marxista történész állításával ellentétben a vádlottat tettelesen bántalmazták. Ő maga erről így nyilatkozott: „A letartóztatásom első időszakában

az első kihallgató tiszt, miután számára kedvező vallomást nem tettem, tettelesen bántalmazott és kényszerített arra, hogy igazságnak meg nem felelő formában módosítsam vallomásaimat. Ezt követően a vizsgálótisztek által elkészített jegyzőkönyveket, annak ellenére, hogy az azokban foglaltak nem feleltek meg a valóságnak, aláírtam.”¹⁰

A konkrét vád, a koncepció és vele szemben az igazság, a következőkben foglalható össze:

I. Háborús bűntett: Szegeden, 1923-tól 1944-ig terjedő időben a horthysta politikai rendőrség besúgója és provokátoraként működött. Ügyvédi gyakorlatát besúgó tevékenységének fokozására használta fel. Rendszeresen kiszolgáltatta a kommunista munkásokat. Így jelentett az orosházi földmunkás mozgalomról is.

Az igazság ezzel szemben a következő volt Valentiny vallomása alapján: „A szegedi rendőrséggel kizárólag ügyvédi munkával kapcsolatos hivatalos védői érintkezést tartottam fenn [...] Horthysta rendőrségi vezetőknek soha nem szolgáltattam ki adatokat baloldali munkásokról, kommunistákról. Ellenkezőleg, kommunisták ügyében én képviseltem a védelmet és sok esetben azok bántalmazása ellen óvást emeltem. Az orosházi földmunkásokkal kapcsolatban én, mint a vádlottak többségének a védője szerepeltem. A vádlottakkal a tárgyalás napjáig nem érintkeztem, őket nem ismertem. A tárgyalás napján Keresztes Mihály, volt orosházi SZDP titkár ismertetett meg védenccimmel. Tehát adatok nem álltak rendelkezésemre, így nem is jelenthettem arról.”¹¹

⁹ Révész András interjú. i.m. 626.o.

¹⁰ ÁBTL 2.1. III/8 2. o.

¹¹ ÁBTL 2.1. III/8 6. o.

II. A demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette: Több ügyet is felhoztak ebben a vádban a kihallgatók. Így azzal, hogy igazságügy miniszterként fasisztákat és háborús bűnösöket vont el a népbírósi ítélezés elől. Megvádolták, hogy ellenforradalmárok megmentése érdekében és a szociáldemokrata politikusok népellenes tevékenységének leplezése céljából ún. igazságügyi rendőrség alakítására tett javaslatot.

További vád volt, hogy 1946 nyarától kezdve tevékeny részt vett /sic/ Peyer Károly amerikai kém által alakított ellenforradalmi csoport munkájában. Közreműködött a Peyer-féle memorandum szerkesztésében. 1949 tavaszától a jobb oldali szoc. dem. összeküvést vezető 6-os bizottság tevékeny tagja volt. Az ellenforradalmi bizottság üléseit az ő lakásán tartották. A hatalomátvitelre készített illegális programtervezet közigazgatási és közjogi részét dolgozta ki Szegeden 1949 őszén megbízást adott jobboldali szoc. dem. kapcsolatainak ellenforradalmi csoport megszervezésére.

Mi volt az igazság ezekből a vádakból? Valentiny így válaszolt: „Mint volt igazságügy miniszter senkinek az ügyében lépést nem tettem. Az említett, úgy nevezett igazságügyi rendőrség felállítására nem tettem javaslatot. Az igazság az, hogy a rendőrség a köztörvényi bűnözőket az ügyészi szerveknek nem adták át. Emiatt több ízben intéztem átiratot, melyben kértem, hogy minden esetben adják át a bűnözőket. Miután erre választ nem kaptam az akkori Minisztertanács felé javasoltam azt, hogy én és a belügyminiszter jelöljük ki azokat a rendőrtiszteket, akik kötelesek a bűnügyi nyomozást lefolytatni [...] A Peyer féle csoportnak nem voltam tagja. Az megfelel a valóságnak, hogy 1946-ban a SZDP vezetőségéhez írt beadványt aláírtam. Ez azonban nem a nyilvánosságnak szánt beadvány volt, tartalma nem irányult a demokratikus rendszer ellen. Az SZDP-ben kifogásoltunk egyes aktuális intézkedéseket.”

A fő vádponttal, a 6-os bizottsággal kapcsolatosan Valentiny a következőket mondta: „Soha semmilyen bizottság nem alakult meg. Semmilyen ellenforradalmi tevékenységet nem folytattunk. A bizottság szót kizárólagosan a letartoztatásom után az első előadómától hallottam. A vizsgálat során hatunknak az időközönkénti találkozását „hatos bizottságnak” és jobboldali szociáldemokrata illegális szervezkedésnek minősítették.” A hatalomátvitelre készített programmal kapcsolatosan az igazság a következő volt: „1949 végén [...] beszélünk arról, hogy egy esetleges új SZDP megalakítása esetére a párt ideológiájában, programjában átalakítást kell eszközölni. Megjelöltük, hogy erre az esetre kire, milyen feladat hárul, kinek mit kell kidolgozni [...] Így én emlékezetem szerint az alkotmány és közigazgatás kérdéseinek kidolgozását kaptam. Határidő nem volt. Én magam a témakör kidolgozásához nem kezdtem hozzá.” Az ellenforradalmi csoport létrehozásával kapcsolatban Valentiny így vallott: „Az valóban megtörtént, hogy Kálmán János a szegedi háziipari felügyelő meghívott magához. Itt találkoztam régi ismerőseimmel [...] elmondtam, hogy Kéthly Anna lakásán összejövünk és megbeszéljük a politikai eseményeket.”

III. Hűtlenség büntette: Nyilvánvaló, hogy ez volt talán a legveszélyesebb vád. Tudjuk, hogy a sztálini gyakorlat a külföldiekkel való együttműködést, kémkedést a legszigorúbban üldözte, akkor is, ha egész egyszerűen ráfogták valakire, hogy kémkedik. A Visinszkij által alkalmazott és kidolgozott, saját vallomáson alapuló büntetethez bárkiről be lehetett bizonyítani, hogy kém. Ezért volt ez nagyon veszélyes. Konkrétan mivel vádolták Valentinyt? 1936-tól az angol kém szervezet ügynöke volt. A felszabadulás után Fred Redward és John Haire angol kémek számára rendszeresen adott az állam érdekeit súlyosan sértő, katonai titkokat képező kémadatokat. Az amerikai kém szervezet számára is

kémkedett és Arthur Schoenfeld az USA budapesti követe számára rendszeresen adott kémadatokat.¹²

Nos, mi volt a valóság? Valentiny kijelentette, hogy: „Én soha nem voltam beszervezett embere az angol titkosszolgálatnak. [...] Redward, volt angol követségi tanácsost az 1920-as évek elején Szegeden egy alkalommal Kéthly Anna mutatta be. Ezt követően 1945-ig semmiféle érintkezést, kapcsolatot nem tartottam vele. 1945-ben Debrecenben egy fogadáson találkoztam vele.” Ezt követően több ízben találkoztak. A megbeszéléseken néha részt vett Gascoigne brit politikai megbízott, majd későbbi követ, időnként Peyer Károly és Györki Imre is. Miről volt szó ezeken a megbeszéléseken? Első alkalommal a brit diplomaták arról érdeklődtek, hogy milyen erős a Szociáldemokrata Párt? Milyenek a szakszervezeti viszonyok? Más alkalommal 1945. május végén azt kérdezték, hogy milyen rendeleteket hozott az ideiglenes nemzeti kormány? 1946-ban arról érdeklődtek, hogy milyen beállítottságúak a Kisgazda Pártból kizárt képviselők? Az említett kérdések kivétel nélkül olyanok voltak, amelyek természetesek voltak egy szociáldemokrata kormány által vezetett ország diplomatája és a fogadó ország Szociáldemokrata Pártjának vezető politikusa között. Mint említettük, Valentiny találkozott John Haire munkáspárti képviselővel is, aki szintén brit kémként szerepelt a vádiratban. A munkáspárti képviselőnek magyar felesége volt és gyakran járt ezért Magyarországon. Beállítottságáról Sulyok Dezső a következőket írta: „A vacsora után John Haire egy hosszabb beszédet mondott, melyben annak a felfogásának adott kifejezést, hogy két demokrácia van: nyugati és keleti. Nekünk, magyaroknak – véleménye szerint – a keletiben kell élnünk.”¹³ Az idézett szövegből és más

¹² ÁBTL 2.1. III/8 19

¹³ Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül. Budapest 2004. Éghajlat Könyvkiadó 382.o.

adatokból, interjúkból egyértelműen kitűnik, hogy John Haire a Brit Munkáspárt szovjet barát szárnyához tartozott.

Korábban már feltettük a kérdést, hogy Valentiny miért ne tarthatott volna fenn kapcsolatokat a brit diplomatákkal? A brit diplomaták eleinte egy olyan kormányt képviseltek, amelyben a munkáspárti politikusok is részt vettek, később 1945 nyarán munkáspárti kormánya lett Angliának. Miért ne találkozott volna egy vagy több szociáldemokrata politikus más szociáldemokraták képviselőivel? Újból megismételjük azt a tényt, hogy Rákosiék sülvefőve együtt voltak az oroszokkal, lesve az utasításukat. Nagy-Britannia emellett tagja volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak, a győztes nagyhatalmak egyike volt. Az Egyesült Államok diplomatáira ugyanez vonatkozott, kivéve azt a körülményt, hogy nem voltak szociáldemokraták. Valentiny saját elmondása szerint kb. 5 alkalommal találkozott Schoenfeld követtel, akitől első alkalommal segílyezést kért. Más alkalommal a magyar belpolitikai eseményekről beszélgettek, ami természetesen kötelessége volt, mivel a hivatalos tájékozódás és a tájékoztatás hozzátartozik a diplomáciai élethez. Olyan helyzet is adódott, amikor nagyon veszélyes kérdést tett fel Schoenfeld: „Egy alkalommal az iránt érdeklődött tőlem, igaz-e az, hogy Magyarországon fél vagy egy millió szovjet katona tartózkodik. Kérdésére azt válaszoltam, hogy erről nincsen tudomásom. Más tájékoztatásokat én nem adtam részére.”¹⁴

Meg kell jegyeznünk, hogy Valentiny idézett vallomása 1956. április 6-án hangzott el Berki Béla államvédelmi főhadnagy fővizsgáló előtt, amikor több hónapja már szabadlábon volt, s amikor egyre több jele volt annak, hogy a Rákosi-rendszer helyzete egyre bizonytalanabbá és ellentmondásossá válik. Azt is újból meg kell jegyeznünk, hogy Valentiny minden egyes vádpontnál hangoztatta, hogy a korábbi beismert vallomásokat kényszer és megfélemlítés hatására tette.

¹⁴ ÁBTL 2.1. 2-15. o.

Valentiny Ágoston a börtönt nehezen viselte el. Igen rossz lelkiállapotban volt, ami teljes mértékben érthető. Lelkes, meggyőződéses szociáldemokrataként bízott egy nyugati típusú polgári demokrácia megvalósításában, egy szabad, demokratikus és független Magyarország megteremtésében. Igazságügy miniszterként, befolyásos szociáldemokrata politikusként meg is tett mindent a cél érdekében. Hamarosan észre kellett vennie, hogy az események más irányba fejlődtek, olyannyira, hogy saját pozíciója is veszélybe került. A kommunisták támadták, inszинуálták, igyekeztek lehetetlen helyzetbe hozni. A legfájóbb az lehetett, hogy saját pártja, amelynek soraiban a legnehezebb ellenforradalmi időkben keményen küzdött, többször is börtönt vállalt, megaláztatásokat szenvedett el, egyszerűen megtagadta, nem védte meg, sőt elárulva a kommunistáknak feláldozta őt. Rossz lelkiállapota és csalódottsága tükröződik abban a kifakadásban, amelyet cellatársa Révész András előtt tett: „az a párt, amelyik ilyet megengedett, hogy saját igazságügyi miniszterét meneszti, az le van ...”¹⁵ Csalódottságát tanúsítja az a beszélgetés is, amit Matheovics Ferencel,¹⁶ akivel szintén egy cellában volt, folytatott egy alkalommal. Matheovics erről így nyilatkozott: „Egyébként semmiféle nemzetközi kötelezettség nem írta nekünk elő, még a párizsi békeszerződés sem a népbírósi rendeletet vagy az azokban foglalt üldözéseket. Én a magam részéről tehát törvénytelennek tartottam az egészet és azt később a velem együtt ülő Valentiny Ágostonnak meg is mondtam. Ő nem tudott erre válaszolni.”¹⁷ A népbírósi rendszer lét-

¹⁵ Interjú Révész Andrásal 429.o.

¹⁶ Matheovits Ferenc /1914- 1995/ kereszténydemokrata politikus. 1947-ben néppárti képviselő. 1949-ben 10 évi börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban részt vett a Demokrata Néppárt újrászervezésében. 1964-ben újból 10 évre ítélték.

¹⁷ Dr Matheovits Ferenc – interjú. Készítette Ferben Katalin 1989-ben. 1956-os Inté-

rehozója tehát nem vitatkozott. Letargiában volt. Valentiny több börtönben is ült. Először a főutcai katonai fogházban, majd a váci fegyintézetben, és az Országos Börtönben őrizték. Sok cellatársa volt: Révész András, Futó Dezső a bátor képviselő és újságíró, herceg Esterházy Pál, akit a Mindszenty-perben ítélték el teljesen ártatlanul, Antal István a Gömbös-kormány sajtófőnöke, és több kormány propaganda, illetőleg igazságügyi minisztere, vagy a már említett Matheovics Ferenc.

Egészségileg is nagyon nehezen viselte a börtönt. Erről, és a Rákosi-rendszer börtöneinek kegyetlenségéről, igen híven számol be lánya, Valentiny Ágnes levele, amelyet az akkori igazságügy miniszternek írt: „Lemondása után ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1950. június 14-én az ÁVH letartóztatta. 1953 decemberében kaptunk róla először hírt, amikor egy lapon értesített bennünket arról, hogy életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Letartóztatása óta jóformán megszakítás nélkül betegeskedik, 250-300-as vérnyomása következtében állandó szívgyengeséggel küszködik. Egészségi állapota miatt munkára mind ez ideig alkalmatlan. Most 67 éves beteg, testileg, lelkileg összetört ember.”¹⁸ Úgy gondoljuk, hogy Valentiny leányának levele, nem igényel külön kommentárt.

Igen érdekes egy Gál Ferenc nevű rendőrtiszt nyilatkozata, amelyben arról beszél, hogy Valentinyval Recskén találkozott. Tudomásunk szerint Valentinyt nem vitték Recskre. Lehetséges, hogy a volt rendőrtiszt téved a hely megjelölésében. Az ismertett élettrajzi adatokból úgy tűnik, hogy Valentinyról van a nyilatkozatban szó. Az bizonyos, hogy jól tükröződik az interjúban egy volt politikai szereplő emberi tragédiája, megfélemlítettsége, egyéniségének a megváltozása: „Akkor hozták ezt a Valentinyt. Ő 1919 után is csinált valamit, meg 1945 után volt igazságügy-miniszter.

zet Oral History Archivuma 138. sz. 76. o.

¹⁸ ÁBTL 2.1. III/8 V-143390/o5490 sz.

Hoztak egy idős embert [...] Aztán elkezdte mesélni, hogy 19-ben ő ki volt meg 45 után hogy volt: Azt megkérdeztem, hogy itt mit csinál? Azt mondja, kérem gereblyézek. Nekem az a feladatom, hogy itt az udvart rendbe tartsam. Én egész nap seprek és gereblyézek. Azt mondja, kérem nekem ez életem legboldogabb időszaka. Még én mondtam neki, hogy ne csinálja már. Azt mondta, tessék elképzelni, hogy én itt seprem az udvart és filozófok magamban és végiggondolom az egész filozófia történetét, a politikát, meg a saját történetemet is. Úgy hogy ez maradt meg Valentinyról. Egy idős ember volt már akkor. Azért is separtették vele az udvart, mert gondolom, hogy másra nem volt alkalmas.”¹⁹ Mindenesetre ha igaz, szomorú történetről van szó. Megismételjük, ha Gál András tévedett is a helyszínben, a körülmények tipikusak lehetnek, a bántalmazások, a pszichikai nyomás és a reménytelenség tönkretették lelkileg és testileg a politikai foglyokat, főként azokat, akiket minden indok nélkül ítéltek el hosszú börtönbüntetésre.

VIII.3. AZ 1956-OS ESEMÉNYEK

A Szovjetunióban bekövetkezett politikai változások, a Sztálin halála után keletkezett bizonytalanságok, majd Ny. Sz. Hruscsov²⁰ hatalmának fokozott megerősödése, váratlan mozgásokat indított meg a szovjet politikában. Keresték a kapcsolatokat a nyugati munkáspártokkal és a belpolitikában is bizonyos liberalizálási tendenciák indultak meg, amelyek az SZKP XX. Kongresszusán érték el a tetőpontjukat. Hruscsov a kongresszuson lépéseket jelentett be a sztálini módszerek leleplezésére. Ez a folyamat jelentős

¹⁹ Gál Ferenc interjú. Készítette Hegedűs B. András 1989-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma 728 sz. 3.8.o.

²⁰ Ny.Sz. Hruscsov /1894- 1971/ szovjet politikus.1935-38 Moszkva területi első titkár, Később Ukrajna első titkára, majd az SZKP KB első titkára és miniszterelnök.1964-ben minden tisztségétől megfosztották.

változásokat hozott. Magyarországon is. Megkezdődött a bebörtönzött szociáldemokraták szabadlábra helyezése. Kéthly Anna 1954 novemberében hagyta el a börtönt, Valentiny 1955. december 14-én.

A szabadlábra helyezett szociáldemokrata politikusok többsége, főként az idősebbek, mint már többször említettük, megfélemlített, összetört emberekké váltak. Politikailag is bizonytalanul érezték magukat, mivel hamarosan észrevették, hogy a rendszerben bizonyos repedések, hangsúlybeli változások tapasztalhatóak. A belső változások után érezték a külföldi támogatásokat is. Hallgatták a külföldi rádiókat és egyéb közvetítő csatornákon keresztül is megtudták, hogy a Brit Munkáspárt felemelte érdekükben a szavát. Morgan Phillips a Labour Party nemzetközi titkára 1954-ben Moszkvában járt és Hruscsovval is tárgyalt a bebörtönzött kelet-európai szociáldemokraták érdekében. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt is kereste a kapcsolatokat a szabadlábra került szociáldemokratákkal. A belső helyzet bizonytalanságát maga Rákosi is alátámasztotta, amikor a következő kijelentéseket tette: „Meg kell mondani nyíltan és őszintén, hogy abban, hogy nálunk ilyen súlyos törvénytelenések előfordulhattak, hibás vagyok én is, aki a párt legfontosabb pontján álltam. S legyenek meggyőződve az elvtársak, hogy mélyen fájlaljuk és sajnáljuk – és különösen én sajnálom és fájlalom –, hogy nálunk a szocialista törvényesség megsértésének ilyen súlyos esetei fordulhattak elő [...] Az összes volt szociáldemokrata szabadlábra kerültek. Ezt azért tartom szükségesnek megemlíteni, mert Hruscsov és Bulganyin et.²¹ múlt havi angliai tartózkodása alkalmával az angol Labour-party egyes vezetői ezt a kérdést felvetették, és az angol sajtóban vagy három hete meg is jelent egy lista, rajta a nálunk még állítólag még börtönben ülő

²¹ Bulganyin Ny.A. 1895- 1970 / szovjet politikus. A II. világháború után honvédelmi miniszter.1955-58 miniszterelnök. 1958-ban leváltották minden tisztségéből

szociáldemokraták neveivel. E névsoron szereplő szociáldemokraták valamennyien szabadok voltak.,²² A szabadlábba került szociáldemokraták egész egyszerűen nem tudták Rákosi fogadkozásait, ígéreteit, látszólagos megbánásait kezelni.

Közben több, volt bebörtönzött szociáldemokrata újból felvette egymással a kapcsolatot. Valentiny többször felkereste Kéthly Annát, Kálmán Józsefet és találkozott Révész Andrással is. Sok mindent kellett megbeszélni és főként egyeztetni. Így többek között azokat a „szirénhangokat” is, amelyekkel a kommunisták igyekeztek bevonni a szociáldemokratákat a politikai életbe. Kéthly Anna minden lépést egyeztetett, kipróbált szociáldemokrata harcostársaival, akik közé tartozott Valentiny is. Révész András erre így emlékezett vissza: „Valahányszor találkoztam Kéthlyvel mindig hangsúlyozta azt, hogy Bandi maga nélkül és Valentiny nélkül és Kálmán József nélkül nem csinállok semmit.”²³

1956. október 23-án is együtt voltak Kéthly, Valentiny, Révész, Kálmán József lakásán, s miután megtárgyalták az eseményeket, úgy határoztak, hogy Kéthlyt teljhatalommal ruházzák fel. A Szociáldemokrata Párt október 31-én alakult újjá. Valentinyt ekkor beválasztották az elnökségbe. Többször benn járt a párt központjában a Conti utcában. Részt vett a vezetőség első és utolsó ülésén, amely létrehozta a párt vezető szerveit. Több ülésre azután a történelmi események, a szovjet invázió miatt nem is került sor. A Conti utcában a pártközpontban volt akkor is, amikor az osztrák szociáldemokraták által küldött élelmiszer segélyeket osztották szét. Ekkor tárgyalt Fischer Józseffel.²⁴

²² MDP budapesti pártbizottságának aktíva ülése. Népszava 1956 május. 19

²³ Révész András interjú 735.o.

²⁴ Fischer József/1901- 1996/ építész.1945-től a Fővárosi Közmunka Tanács elnöke Nagy Imre utolsó kormányának tagja

November 4-i szovjet invázió után visszavonult a politikától. Idős is volt már és félt a kommunisták bosszújától. Súlyos betegsége egyre inkább elhatalmasodott rajta. 1958-ban családja körében elhunyt.

Magyarország XX. századi történelmének egyik legérdekesebb, legreménykeltőbb szakasza volt az 1945-1947 közötti 2 éves periódus. Sok kiváló ember, politikus próbálkozott meg azzal, hogy a kialakuló remények nyújtotta lehetőséget megragadva Magyarországot arra a pályára vigyék, amely az annyira áhított polgári demokráciához vezetett. A pálya lehetőségei kirajzolódtak, de a valóság más volt. Magyarország földrajzi helyzete, mint annyiszor a történelem folyamán, negatív irányba határozta meg az ország sorsát. Arra a térfélre kerültünk, amelyik a nagy keleti birodalom érdekkörébe tartozott. Ez a helyzet, meg a nyugati demokráciák nagyfokú érdektelensége aztán eldöntötte az ország sorsát, fél évszázadra. Ennek a fél évszázadnak a legsötétebb korszaka a Rákosi-rendszer, majd az 1956-os forradalmat követő megtorlás lett.

Ezek az események félbeszakították annak a nemzedéknek a politikai pályafutását, amely 1944 legvégén, 1945 tavaszán, a változások hajnalán tevőlegesen részt vett, közreműködött az új Magyarország felépítésében. Ezek a politikusok, tudósok, írók, művészek a nemzet legjobbjai, külső és belső emigrációba kényszerültek, vagy a hazai börtönökben szenvedtek, sőt a legrosszabb eset az volt, ha valakit elhurcoltak a Szovjetunióba. Voltak persze olyanok is, akik kollaboráltak az elnyomó, idegen érdekeket képviselő rendszerrel. Az említett nemzedék – akik között nagyon sok olyan kiváló ember volt, mint Sulyok Dezső, Vásáry István, Szentgyörgyi Albert, Zilahy Lajos, Márai Sándor stb. – emberileg megsínylette a bekövetkezett eseményeket, történelmi sorsfordulókat. Ebbe a gárdába tartozott Valentiny Ágoston is, aki mint láttuk, 1944 végén lelkesedéssel kezdett az új életnek, az európai értékrendű Magyarország megvalósításának. Polgármesterként, igazságügyi miniszterként,

pártpolitikusként és tollával is harcolt a polgári demokrácia megvalósulásáért. Eleinte, rövid ideig voltak is sikerei, elért bizonyos eredményeket... Aztán megkezdődtek azok a csapások, amelyeknek nem tudott ellenállni és végül az egyenlőtlen küzdelemben elbukott. A legszomorúbb körülmény az lehetett, hogy saját pártja, amelynek soraiban az igaz ügyért folytatott küzdelemben helytállt, ez a párt idegen hatalmat képviselő ügynökök kezébe kerülve megtagadta és elárulta saját neveltjét. A felsorolt végzetes események miatt lelkiileg és testileg megtörve halt meg. Sokáig nem beszélt róla a hivatalos történettudomány, legfeljebb reakciós, munkásáru-lónak titulálták, ha egyáltalán valamilyen formában szóba került a neve. A legszomorúbb azonban az, hogy Valentinyról ma sem lehet hallani, kiesett a nép emlékezetéből. Nem ismerik vagy legalábbis nagyon kevesen a mai Magyarországon Valentiny Ágostont. A mindenkori hatalom, érthetetlen módon a rendszer változás után követő időszakban, sem nem tartja feladatának, hogy felidézze, emlékezetben tartsa e kiváló ember példáját és jelentőségét. Nem csak ő van ilyen helyzetben; Zsedényi Béla, Sulyok Dezső, Vásáry István, Pfeiffer Zoltán, Teleki Géza és sokan mások e korszak szereplői közül elfelejtett emberek. A nép nem tud róluk.

Úgy gondoljuk, hogy ismerni kellene, emlegetni kellene őket, felidézni alakjukat és gondolataikat, kitartásukat és bátorságukat, önfeláldozó magatartásukat. Mondjuk ki: példaként lenne rájuk szükség. A mai Magyarországnak szüksége van az olyan pozitív hősökre, akik magatartásukkal, példájukkal segítik a jelenlegi problémáink megoldását és főként a nép, a magyar társadalom önmagába és a polgári demokráciába vetett hitének, és bizakodásának a megerősödését.

Felhasznált irodalom

- A demokrácia reménye. Magyarország 1945. Budapest, 2005. 1956-os Intézet.
- A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó.
- A szabadság hajnalán Budapest, 1965, Kossuth Könyvkiadó.
- Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája. 1945-1947. Budapest, 1982, Kossuth Könyvkiadó.
- Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Budapest, 1975, Kossuth Könyvkiadó.
- Borhi László : Magyarország a hidegháborúban. Budapest, 2005, Corvin
- Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban. Budapest, 1990, Progresszió.
- Dálnoki Miklós Béla kormányának / Ideiglenes Nemzeti Kormány / Minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944 december 23- 1945 november 15. A. kötet, Budapest, 1997, Magyar Országos Levéltár.
- Dilas, Milovan : Találkozások Sztálinnal. Budapest, 1989, Magvető Kiadó.
- Fejtő Ferenc : A népi demokráciák története. Budapest, 1991, Magvető Kiadó
- Fejtő Ferenc : Budapesttől- Párizsig. Budapest, 1990, Magvető. Kiadó.
- Führ, Wieland : Beliner Mauer und innerdeutsche Grenze. Petersberg, 2008., Imhof- Zeitgeschichte.
- Gantner Péter: Egy elfelejtett államfő, Budapest, 2008., I.A.T. Kiadó
- Gantner Péter: A kommunista uralom elhárítása: a finn szociáldemokrácia példája. In Kulcsár Péter / szerk/: A szociáldemokrácia vitatott öröksége. Budapest, 2000, Századvég.
- Gábor Róbert:: Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, Budapest, 1998., Századvég Kiadó.
- Gáti, Charles:: Magyarország a Kreml árnyékában. Budapest, 1990, Századvég Kiadó.
- Gosztonyi Péter: Háború van, háború. Budapest, 1989., Népszava Kiadó Vállalat.
- Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Budapest, 1966., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Hegedűs András: Élet egy eszme árnyékában. Budapest, 1989., Bethlen Gábor Könyvkiadó.

- Ideiglenes Nemzetgyűlési Napló 1-2. Budapest, 1946, Athenaeum.
- Kádár Zsuzsanna: A magyarországi szociáldemokrata perek története. Múltunk. 1996 2. szám.
- Kertész István: Magyar béke illúziók 1945-1947. Budapest, 1995, Európa-História.
- Korom Mihály: Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet /1944-1945/. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.
- Kovács Imre: Magyarország megszállása. Budapest, 1990, Katalizátor Iroda.
- Kulcsár Péter: A szociáldemokrácia az eszmék tükrében. Budapest, 2007, Hungarovox Kiadó.
- Marosán György: Az úton végig kell menni. Budapest, 1972, Magvető Könyvkiadó.
- Moszkvából jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948. Szerkesztette Izsák Lajos, Kun Miklós. Budapest, 1994, Századvég.
- Munkásmozgalom történeti lexikon. Budapest, 1972. Kossuth Könyvkiadó.
- Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött 1. Budapest, 1990., Európa-História.
- Nagy Vince: Októbertől-októberig. Budapest 1991, Európa-História
- Nánási László: Emlékezetből. Budapest, 1983., Kossuth
- Paál Jób-Radó Antal. A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947.
- Palasik Mária : A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949. Budapest, 2000, Napvilág Kiadó.
- Palasik Mária : Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében /1945/. Társadalmi Szemle. LII. évfolyam, 1997/7.
- Pallai Péter- Sárközi Mátyás: Némi demokráciától a népi demokráciáig. Budapest, 2008., Helikon
- Pártközi értekezletek. Politikai egyeztetés, politikai konfrontáció. 1944-1945. Budapest, 2003, Politikatörténeti Intézet.
- Pártok 1956. Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből. Budapest, 1997, 1956-os Intézet.
- Rákosi Mátyás : Visszaemlékezések 1940-1956 I. Budapest, 1994, Napvilág Kiadó.
- Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945-1947. Budapest, 1964., Kossuth Könyvkiadó.

Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatok. Budapest, 1989, Magyar Hírlap Könyvek.

Schifferné Szakasits Klára: Magamról és másokról. Budapest 1983, Magvető Könyvkiadó.

Simon István: Vezérlődozsa. A Peyer kérdés és a magyar szociáldemokrácia. Budapest, 2003, Századvég.

Somlyai Magda: Történelem-formáló hétköznapiak 1944 őszé-1945 tavasza. Budapest, 1985, Gondolat, 1985.

Strassenreiter Erzsébet. A polgári ellenzék oldalán. Peyer Károly politikai pályafutása 1944 után. Párttörténeti közlemények. 1983/4.

Strassenreiter Erzsébet: A Peyer frakció tevékenysége. 1946-1947 fordulóján az SZDP-ben. Századok. 1987. 2-3- szám.

Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül. Budapest, 2004, Éghajlat Könyvkiadó.

Tanulmányok a magyar népi demokrácia első éveinek történetéből. Tudományos szocializmus füzetek. A Művelődési Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya. 1971.

Tóth István: A Nemzeti Paraszti Párt története 1944-1948. Budapest, 1972,

Varga Lajos: Garami Ernő. Budapest 1996. Napvilág Kiadó

Varga Lajos - Szabó Ágnes: Garbai Sándor. 1879-1947 Budapest 1987, Kossuth Könyvkiadó.

Vas Zoltán: Akkori önmagunkról. Önéletírás II. Budapest, 1982, Magvető Könyvkiadó.

Vas Zoltán: Viszontagságos életem. Budapest, 1980, Magvető.

Vass Vilmos: A magyar demokratikus munkásmozgalom rövid története 1919-1944. Budapest, 1994, Széphalom- Könyvműhely.

Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben. Budapest, 1989, Szabad Tér Kiadó.

Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júniusában. In Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára. Budapest, 1996., Napvilág kiadó.

Vida István: Koalíció és párharcok 1944-1948. Budapest, 1986., Magvető Könyvkiadó.

Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam. Budapest, 1965, Gondolat.

1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1998. M.T.A. Jelenkor-kutató Bizottság 1998.

Felhasznált sajtótermékek

A Reggel 1946. évfolyam.

Alföldi Újság 1945-1946. évfolyam.

Délmagyarország 1944-1945. évfolyam

Kis Újság 1945-1946. évfolyam

Kossuth Népe 1945-1946-1847. évfolyam

Magyar Nemzet 1945-1946-1947. évfolyam

Mai Nap 1945. évfolyam

Népszava 1945-1947-1947-1956. évfolyam

Szabadság 1945-1946. évfolyam.

Szabad Nép 1945-1946-1947. évfolyam

Szabad Szó 1945-1946. évfolyam

Szabad Újpest 1945-1947. évfolyam

Új Szó 1945. évfolyam

Világ 1945-1946-1947. évfolyam

Világosság 1946-1947. évfolyam

Felhasznált dokumentumok

Magyar Országos Levéltár

Politikatudományi Intézet

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

1956-os Intézet Oral History Archivuma

Országgyűlési Könyvtár

Tartalom

Bevezetés.....	5
I. A TÖRTÉNELMI HÁTTÉR.....	7
I.1 A Szociáldemokrata Párt helyzete.....	13
II. VALENTINY ÁGOSTON ÉLETRAJZA	39
III. A SZEGEDI POLGÁRMESTER.....	46
III.1 Politikai élet Szegeden	57
IV. DEBRECENI ESEMÉNYEK.....	63
IV.1 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülése	73
IV.2 Együttműködés a szociáldemokraták és a kommunisták között.....	80
V. AZ IGAZSÁGÜGYI TÁRCA ÉLÉN.....	88
V.1 A miniszteri munka problémái és eredményei.....	93
V.2 Az igazoló bizottságok kérdése	101
V.3 A népbíróági ügyek.....	107
V.4 A rendőrségi ügyek.....	116
V.5 Valentiny utolsó és végzetes kísérlete a rendőrség megfékezésére	129
V.6 A súlyos következmények	138
VI. IDEOLÓGUSI ÉS POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE.....	151
VI.1 Peyer Károly harcostársa.....	156
VI.2 Budapesti törvényhatósági választások.....	160

VII. A MEMORANDUM KÖVETKEZMÉNYEI –	
VALENTINY POLITIKAI PÁLYFUTÁSÁNAK BEFEJEZÉSE	170
VII.1 A memorandum lényege.....	177
VII.2 Boszorkányüldözés	183
VIII. KONCEPCIÓS PER, EGY ÉLETPÁLYA SZOMORÚ VÉGE	190
VIII.1 A hamis vádak.....	194
VIII.2 A börtön élet	202
VIII.3 Az 1956-os események.....	204
ÉPILOGUS	208
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	210
Felhasznált sajtótermékek	213
Felhasznált dokumentumok	213
A SZERZŐRŐL.....	216

Gantner Péter 1938-ban született. Pályafutása során a nemzetközi kapcsolatok területén dolgozott. Több állami szervnél töltött be vezető beosztást (Belkereskedelmi Minisztérium, Állami Számvevőszék stb.), emellett intenzíven foglalkozott történelmi kutatásokkal is.

Kutatási területe alapvetően az 1945-48 közötti koalíciós időszak Magyarországon. Többek között kiemelten foglalkozott a magyarországi szociáldemokrácia fejlődésével. Ugyancsak kutatta és e témában tanulmánya jelent meg Finnország 1945 utáni fejlődéséről, a finnlandizáció alakulásáról.

A magyar történelemmel kapcsolatos kutatásai során kezdett el foglalkozni Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének politikai pályafutásával. Ennek a munkának gyümölcse az Egy elfelejtett államfő című könyve, mely 2008-ban jelent meg.

A szerző többéves kutatása során figyelt fel a korszak több jeles politikusa közül Valentiny Ágostonra.

Igyekezett tevékenységét mai szemmel is megközelíteni, többek között azért is, mivel a mai magyar társadalomnak szüksége volna a hasonlóan bátor, következetes, európai látókörű politikusokra.

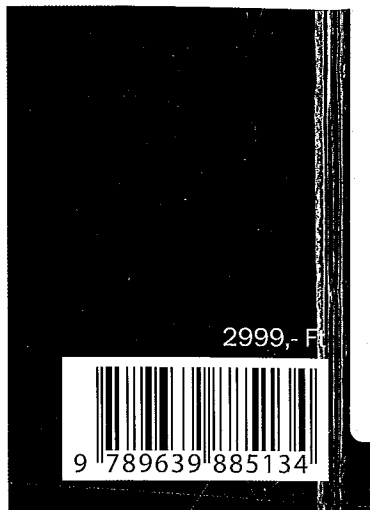
Valentiny Ágostonról, az 1945 utáni magyar demokratikus közélet egyik fontos, ám méltatlanul elfeledett szereplőjéről készített életrajzi monográfiát a szerző.

A szociáldemokrata ügyvéd több meghatározó politikai tisztséget is betöltött. Szeged polgármestere, nemzetgyűlési képviselő, igazságügy-miniszter.

A Peyer Károly által készített, a szociáldemokrata pártvezetés politikáját bíráló memorandum egyik aláírója. Az 50-es évek perei őt sem kerültek el, több mint öt évet ült Rákosiék börtöneiben.

A gondos levéltári kutatások alapján készült szociáldemokrata portré bemutatja azt a légkört is, melyben Valentiny élt, harcolt és dolgozott.

Kádár Zsuzsa

államférfi

XA 121066

Valentin

GANTNER PÉTER

Valentiny Ágoston
az elfelejtett államférfi

GANTNER PÉTER